

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ**

**ЗАКАРПАТСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

**Інструктивно-методичні рекомендації
щодо вивчення у загальноосвітніх
навчальних закладах
предметів інваріантної складової
навчального плану
у 2014/2015 навчальному році**

**Ужгород
Центр інформаційно-видавничої діяльності ЗІППО
2014**

Інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення у загальноосвітніх навчальних закладах предметів інваріантної складової навчального плану у 2014/2015 навчальному році. – Ужгород: Центр інформаційно-видавничої діяльності ЗІППО, 2014. – 177 с.

Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти (ЗІППО) подає інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення у загальноосвітніх навчальних закладах предметів, організації виховної, позакласної та позашкільної роботи, підготовлені на основі постанов, інструктивних листів, авторських програм та розробок колективу інституту педагогіки АПН України та працівниками ЗІППО.

ВСТУП

Незабаром розпочнеться новий навчальний рік. Педагогічна громада краю вже готується до втілення і реалізації запланованих починань та несення почесної ваhti на освітянській ниві.

Невтомна, відповідальна праця педагогів розпочинається у надзвичайно важкий час. Освітняни повинні змалечку прищеплювати дітям любов до Батьківщини, розповідати на кожному уроці, що Україна – єдина, сильна, могутня і незалежна держава. Ми щодня, щоуроку наголошуватимемо вихованцям на унікальності, неповторності, самобутності нашого народу, виховуватимемо свідомих громадян держави, які любитимуть і захищатимуть Україну.

Незважаючи на події, навчання у загальноосвітніх навчальних закладах продовжується.

Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти подає інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення у загальноосвітніх навчальних закладах предметів, організації виховної, позакласної та позашкільної роботи, підготовлені на основі постанов, інструктивних листів, авторських програм та розробок колективу інституту педагогіки АПН України працівниками закладу:

Бокоч Ольга Сергіївна, завідувач кабінету методики викладання природничо-математичних дисциплін Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти. Відповідає за предмети біологія та екологія;

Браун Єва Ласлівна, методист кабінету освіти національних спільнот. Відповідає за угорську мову та літературу;

Буксар Іванна Олексіївна, методист кабінету методики викладання суспільно-гуманітарних та художньо-естетичних дисциплін. Відповідає за німецьку мову;

Гайналій Людмила Іванівна, методист кабінету методики викладання природничо-математичних дисциплін Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти. Відповідає за предмети фізика та астрономія;

Гаяш Оксана Володимирівна, методист кабінету методики дошкільної, початкової та інклюзивної освіти. Відповідає за інклюзивну та корекційну освіту, за виховну роботу у школах-інтернатах;

Голомб Олександр Михайлович, методист кабінету методики викладання природничо-математичних дисциплін Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти. Відповідає за предмет хімія;

Глюдзик Галина Богданівна, методист кабінету методики викладання природничо-математичних дисциплін Закарпатського

інституту післядипломної педагогічної освіти. Відповідає за предмети географія та економіка;

Гнаткович Тетяна Дмитрівна, завідувач кабінету методики викладання суспільно-гуманітарних та художньо-естетичних дисциплін, кандидат педагогічних наук. Відповідає за українську мову, російську мову, світову літературу;

Гордуз Наталія Олександрівна, завідувач кабінету методики дошкільної, початкової та інклюзивної освіти. Відповідає за початкову освіту;

Дуб Володимир Іванович, методист кабінету методики виховної та позашкільної роботи Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти. Відповідає за предмети фізична культура та «Захист Вітчизни»;

Жабляк Марія Дмитрівна, методист кабінету координаційно-методичної діяльності. Відповідає за предмети музичне і образотворче мистецтво, художня культура, естетика;

Кірик Марія Юріївна, методист кабінету методики дошкільної, початкової та інклюзивної освіти. Відповідає за початкову освіту;

Кузьма Василина Михайлівна, методист кабінету методики виховної та позашкільної роботи Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти. Відповідає за організацію роботи позашкільних навчальних закладів;

Опачко Оксана Іванівна, методист кабінету методики викладання суспільно-гуманітарних та художньо-естетичних дисциплін. Відповідає за українську мову, російську мову, світову літературу.

Петечук Катерина Михайлівна, методист кабінету методики викладання природничо-математичних дисциплін Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти. Відповідає за предмет математика;

Рацюк Олеся Іванівна, методист кабінету методики викладання суспільно-гуманітарних та художньо-естетичних дисциплін. Відповідає за французьку мову;

Романчак Ольга Олександрівна, методист кабінету методики дошкільної, початкової та інклюзивної освіти. Відповідає за дошкільну освіту;

Сергійчук Юліанна Павлівна, методист кабінету освіти національних спільнот. Відповідає за навчальні предмети у початкових класах шкіл з мовами навчання національних меншин, за румунську і словацьку мови та літератур, за освіту ромів;

Сивохоп Валентина Іванівна, методист кабінету координаційно-методичної діяльності. Відповідає за роботу з заступниками директорів шкіл з виховної роботи та педагогами-організаторами;

Трифан Мар'яна Степанівна, методист кабінету методики викладання суспільно-гуманітарних та художньо-естетичних дисциплін. Відповідає за англійську мову;

Турок Катерина Юріївна, методист кабінету координаційно-методичної діяльності. Відповідає за діяльність шкільних бібліотек;

Тяскайло Ганна Іванівна, завідувач кабінету методики виховної та позашкільної роботи Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти. Відповідає за предмети трудове навчання, технології та креслення, навчання посадових осіб з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності;

Шаркадій Інна Володимирівна, методист кабінету методики викладання природничо-математичних дисциплін Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти. Відповідає за предмет інформатика;

Шевчук Валентина Валентинівна, завідувач центру практичної психології, соціальної роботи та корекційної освіти. Відповідає за діяльність психологічної служби області;

Шимон Юрій Юрійович, методист кабінету методики викладання суспільно-гуманітарних та художньо-естетичних дисциплін. Відповідає за історію, етику та правознавство.

Посібник стане у нагоді всім педагогам нашого краю.

Успіхів Вам, шановні колеги!

БІОЛОГІЯ

У 2014/2015 навчальному році вивчення біології у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за такими **навчальними програмами**:

6 класи – програма з біології для 6-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджена наказом МОНмолодьспорту України від 6 червня 2012 р. № 664 // Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Природознавство. Біологія. 5–9 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013. – 64 с.;

7-9 класи – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Біологія. 7-11 класи. – К.: Ірпінь: Перун, 2005. – 97 с.;

8-9 класи з поглибленим вивченням біології – програма для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням біології // Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. – К.: Вікторія, 2009. – 102 с.;

10-11 класи – Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 128 с.;

У **10-11 класах з поглибленим вивченням біології**: Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 128 с.

Програми факультативів та курсів за вибором з біології та екології, рекомендовані Міністерством для використання у загальноосвітніх навчальних закладах:

7-11 класи – Збірник навчальних програм курсів за вибором та факультативів з біології для допрофільної підготовки та профільного навчання. – Кам'янець-Подільській: Аксіома, 2009. – 246 с.;

5-9 класи – Збірник навчальних програм екологічного напрямку (I частина) для організації допрофільної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Програми для збірника підготовлені педагогічними працівниками Хмельницької, Івано-Франківської, Запорізької, Київської, Херсонської, Черкаської, Миколаївської областей.

Зміст збірника включає такі програми:

1. Екологічна абетка. 5-6 клас (Віркун В. О., Єршова О. Б.)
2. Знайомство з екологією. 5-6 клас (Палюховська О. М., Гварадзе Л. А.)
3. Екологія рослин. 7-8 клас (Мирна Л. А., Бітюк М. Ю., Віркун В. О.)

4. Екологія (аутекологія) рослин 8 (9) клас (Драган Г. І.)
5. Екологія тварин. 7 клас (Паращук Н. А.)
6. Екологія тварин. 7-8 клас (Чубса С.)
7. Вода – це життя. 7-8 клас (Гільберг Т. Г., Мирна Л. А.)
8. Екологія ґрунту. 7-8 клас (Віркун В. О., Біла М. С., Кашук Т. М., Щур О.М.)
9. Екологія повітря. 7-8 клас (Мирна Л. А., Бітюк М. Ю., Віркун В. О.)
10. Енергоресурси. 7-9 клас (Євсюченко Л. В.)
11. Енергоспоживання та енергозбереження. 8 клас (Кудревич О. П.)
12. Основи повноцінного харчування людини. 8(9) клас (Бондаренко Л.)
13. Екологія їжі. 8-9 клас (Калінська Н. Р.)
14. Антропогенне забруднення навколишнього природного середовища. 8 клас (Бондаренко Л. Д.)
15. Екологія домашнього житла. 9 клас (Мельник О. А., Кожан Н. О., Вапняр С.М.)
16. Практична екологія. 9 (10) клас. (Глазунова І. В., Глазунов М. М.)
17. Магнітне поле і здоров'я людини. 9 клас (Шарко В. Д., Ліскович О. В.)
18. Людина в електромагнітному павутинні. 9 клас (Шарко В. Д., Куриленко Н. В.)
19. Фізика. Людина. Навколишнє середовище. 9 клас (Куч рук О.Д., Шарко В. Д.)
20. Екологія рідного краю. 1-11 клас. (колектив авторів Запоріжжя)
21. Збереження біорізноманіття свого регіону. 7 клас (Бойко П. М.)
22. Екологічні системи рідного краю. 7-8 клас (Мазаєва К. В., Сервалі Т. М.)
23. Екологічні проблеми рідного краю. 6-8 клас (Луценко А. Г., Луценко Т.)
24. Екологічне краєзнавство. 8-9 клас (Панич Н. Д.)
25. Сільський зелений туризм. 8 клас (Зінкевич М. В., Лішинська У. І.)
26. Сільський зелений туризм. 9 клас (Зінкевич М. В., Лішинська У. І.)
27. Основи екології та природокористування 8-11 клас (Глуцак Г. Я.)
28. Екологічна культура 8 (9) клас (Шилкіна К. О.).

Програма елективного курсу (або факультативу) «Зелений пакет» для 8 (9) класу, затверджена Міністерством освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах України (Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.12.2009 року № 1/11-9999), також пропонується до використання з метою екологізації вітчизняної освіти. Методичні рекомендації, посібник для вчителів «Зелений пакет» (що містить і електронну версію) та відеоматеріали разом із програмою складають єдиний методичний комплект та рекомендовані МОН України. Матеріали «Зеленого пакету» сприяють формуванню в учнів практичних навичок та навичок оцінювання інформації екологічного змісту. Це є якісний продукт з питань охорони довкілля та сталого розвитку, важлива риса якого – його міждисциплінарний характер. Він містить матеріали, що вчать учнів розв'язувати життєві ситуації, приймати свідомі рішення, турботливо відноситись до природи та власного здоров'я.

Зміст програм курсів за вибором і факультативів, як і кількість годин, що передбачена у програмах, є орієнтовним. Учитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, урахуваючи інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи. Курс за вибором (факультатив), програма якого розрахована на 35 годин і більше, може вивчатися упродовж двох років.

Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється відповідно до Критеріїв оцінювання (наказ Міністерства № 329 від 13.04.2011, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 11 травня 2011 року за № 566/19304), які визначають *загальні підходи* до визначення рівня навчальних досягнень учнів, та орієнтовних вимог до оцінювання з предмета.

Оцінювання навчальних досягнень учнів **6 класів** здійснюється відповідно до орієнтовних вимог до оцінювання, затверджених наказом Міністерства від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти».

Оцінювання навчальних досягнень учнів **7 – 11 класів** здійснюється відповідно до орієнтовних вимог до оцінювання, затверджених наказом Міністерства № 996 від 30.08 2011р. «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти».

Тематична оцінка виставляється з урахуванням поточних оцінок за різні види навчальних робіт, у тому числі лабораторні (практичні) роботи. З огляду на це, у кожного учня має бути оцінка за виконання, як

мінімум, однієї з лабораторних (практичних) робіт, передбачених програмою у змісті певної теми.

З метою об'єктивного семестрового оцінювання, яке здійснюється на підставі тематичного оцінювання, доцільно використовувати різні форми для проведення перевірки навчальних досягнень з різних тем: усне опитування, виконання самостійних робіт, тестування (письмове, усне, комп'ютерне), тематична контрольна робота. Для запобігання перевантаженню учнів не рекомендується проведення тематичної контрольної роботи з біології в кінці семестру.

Проведення семестрової контрольної роботи програмами з біології не передбачено.

Зміст завдань для перевірки навчальних досягнень з теми має відповідати обов'язковим результатам навчання (державним вимогам щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів, визначеним програмою) й критеріям оцінювання. Завдання для перевірки навчальних досягнень мають спиратися не тільки на базові знання учнів, а й на вміння їх застосовувати. Обов'язковим елементом тематичної контрольної роботи мають бути завдання з короткою та розгорнутою відповіддю.

У 2014/2015 навчальному році вивчення предмета «Біологія» у 6 класі відбуватиметься за новою навчальною програмою, укладеною відповідно до нової редакції Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти.

Формування компетентностей – це складний, цілеспрямований процес.

Його доцільно розпочати з визначення компетентностей, які можуть бути сформовані на уроках біології, а також установлення співвідношення між ключовими і предметними компетентностями, які реалізуються в шкільному курсі біології. Наприклад, формування предметної компетентності щодо оволодіння прийомами роботи з текстами, табличними даними, схемами біологічного змісту, зображеннями біологічних об'єктів забезпечує формування ключової інформаційної компетентності.

Наступним кроком має бути аналіз навчальної програми з біології з метою визначення предметних компетентностей, які можуть бути сформовані при вивченні певної теми, і системи пізнавальних дій учнів, які забезпечують їх формування. Учителю необхідно визначити конкретні знання, уміння і здатності, які складають компетентності і якими повинні оволодіти учні упродовж вивчення теми; відібрати зміст, методи і засоби навчання, які забезпечать формування визначеної компетентності.

Приклад співвідношення ключових і предметних компетентностей та пізнавальних дій учнів в курсі біології 6 класу

(Тема 5. Гриби)

Ключова компетентність	Предметна компетентність	Знання, уміння і здатності учнів, визначені програмою
Здоров'язбережувальна компетентність	Дотримання заходів профілактики захворювань, які викликаються грибами	<i>Учень (учениця) наводить приклади отруйних грибів свого краю; розпізнає їстівні та отруйні гриби своєї місцевості; пояснює: як відрізнити отруйні гриби (на прикладах видів своєї місцевості); негативні наслідки вживання в їжу продуктів, що вражені цвілевими грибами; застосовує знання для: зберігання продуктів харчування; профілактики захворювань, що спричиняються грибами; профілактики отруєння грибами.</i>

Для успішної реалізації компетентнісного підходу учителю необхідно накопичити і систематизувати прийоми формування навчально-пізнавальних компетентностей, вміти проектувати навчальні задачі, використовувати проблемно-пошуковий або дослідницький методи, організувати самостійну навчальну діяльність учнів, максимально використовувати краєзнавчий матеріал.

Важливим кроком у реалізації компетентнісного підходу у навчанні біології є використання змісту навчальної програми, її структурних компонентів.

У новій навчальній програмі з біології враховані вимоги до конструювання змісту освіти у сучасній школі, зокрема: універсальність, фундаментальність, практична спрямованість, відповідність віковим особливостям учнів, міжнародному стандарту, досягненням біологічної науки. Зміст програми, у порівнянні з програмою 2005 року, позбавлений надмірної деталізації, особливо це стосується питань систематики, морфології, анатомії біологічних об'єктів, використання термінології; включає інформацію, необхідну для збереження здоров'я, прийняття рішень в повсякденному житті, формування стратегії поведінки сучасної людини; націлює на використання краєзнавчого матеріалу.

Програма реалізує всі компоненти змісту освіти:

- *інформаційний* (знання про природу і способи пізнання природи);
- *операційний* (уміння: загальнонавчальні і спеціальні);
- *досвід творчої діяльності*;
- *досвід емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до самого себе.*

Розкриємо місце компонентів змісту освіти у формуванні предметних компетентностей на уроках біології в 6 класі.

Інформаційний компонент змісту освіти. У сучасних умовах розвитку суспільства, знання про природу залишаються однією з основних складників змісту біологічної освіти, проте вони визнаються потрібними не самі по собі, а для формування здатності використання їх у різних навчальних та життєвих ситуаціях. *Для розвитку предметних компетентностей необхідно зменшити число понять, що вивчаються, оскільки набуття досвіду діяльності потребує більше часу. З навчального змісту необхідно відібрати найбільш істотне і важливе для засвоєння, навколо якого буде розгортатись пізнавальна діяльність учня, формуватися уміння і набуватись досвід практичної діяльності. Орієнтиром у відборі змісту, обов'язкового для засвоєння, є державні вимоги щодо рівня загальноосвітньої підготовки, представлені у правій частині навчальної програми. Змістова частина програми, а також зміст підручників можуть включати питання, які перевищують ці вимоги.* Такі питання передбачають формування у шестикласників певних уявлень про біологічні об'єкти/явища, необхідних для подальшого вивчення біології. Зокрема, це поняття про віруси, електронно-мікроскопічну будову клітини, класифікацію рослин, що включені у зміст навчального матеріалу, але не відображені у частині вимог програми.

Зміст програми передбачає *поступове* формування загально біологічних понять. Так, у першій темі (Клітина) упродовж 10 навчальних годин передбачається засвоєння учнями таких понять і термінів: клітина, клітинна мембрана, цитоплазма, ядро, клітинна оболонка, органели, хлоропласти, мітохондрії, вакуоля, хромосоми. У другій темі (Одноклітинні організми. Перехід до багатоклітинності) учитель розпочинає роботу з формування знань про типи живлення (автотрофний, гетеротрофний), способи розмноження (статеве і нестатеве), еукаріотичні і прокаріотичні клітини; продовжує формувати знання про одноклітинні і багатоклітинні організми, перші уявлення про які учні тримали в курсі природознавства.

Другий, *операційний компонент змісту біологічної освіти* - це оволодіння досвідом здійснення відомих способів діяльності. Біологічні

знання повинні стати основою для формування в учнів загальнонавчальних та спеціальних умінь, зокрема таких важливих як уміння вести спостереження та описувати їх, виконувати експеримент та оформляти результати біологічних досліджень, самостійно отримувати і переробляти інформацію, аналізувати факти, процеси, явища, аналізувати текст, що містить протиріччя, неоднозначні ідеї або зайву інформацію.

Досвід творчої діяльності (третій компонент змісту біологічної освіти) має реалізуватись через проблемний характер вивчення матеріалу, розв'язання творчих завдань, де є проблема, що потребує самостійного розв'язання.

Четвертий компонент – це *ставлення учнів до дійсності*. Зміст цього досвіду містить систему норм ставлення до природи, до самого себе, до діяльності, уміння приймати самостійне рішення, давати критичну оцінку на основі особистого досвіду і загальнолюдських цінностей, робити вибір, тощо.

Учитель може застосовувати різні підходи до реалізації змісту навчальної програми, але переважати мають такі, що створять умови для навчальної діяльності учнів (учіння) та формування здатності набувати знання, вчитися, що є важливим за компетентнісного підходу до навчання.

Вивчення навчальної теми доцільно розпочинати не з повідомлення готової інформації про об'єкти та процеси живої природи, а *із організації сприйняття учнями самих матеріальних або матеріалізованих об'єктів та процесів живої природи*. Учні мають їх спостерігати та відкривати для себе, включаючись у діяльність, що має на меті дослідження структури, властивостей, взаємозв'язків, сутнісного значення цих компонентів. У результаті учіння школярі здобувають власні емпіричні знання, які далі збагачуватимуться теоретичними знаннями про ці ж об'єкти та процеси природи (засобами підручника, додаткової літератури, слів учителя). Такий підхід до вивчення навчального матеріалу розвиває пізнавальний інтерес, збагачує індивідуальний досвід учня, та забезпечує діяльнісний підхід до навчання.

Можливості для самостійного вивчення учнями об'єктів живої природи створюються під час лабораторних досліджень та дослідницького практикуму, передбачених програмою.

Лабораторні дослідження забезпечують процесуальну складову навчання біології. Учні виконують їх на етапі вивчення нового матеріалу за завданнями, які пропонує учитель, з використанням натуральних об'єктів, гербарних зразків, колекцій, моделей, муляжів, зображень, відеоматеріалів. Мета такої діяльності – розвиток в учнів уміння

спостерігати, описувати біологічні об'єкти та власні спостереження, виділяти істотні ознаки біологічних об'єктів, виконувати рисунки біологічних об'єктів; формування навичок користування мікроскопом, розв'язування пізнавальних завдань тощо. Прийоми виконання лабораторних досліджень та оформлення їх результатів *визначаються учителем* з урахуванням вимог програми, вікових особливостей та рівня сформованості навчальних умінь в учнів 6 класу. Наприклад, результатом спостережень за допомогою мікроскопа за інфузоріями може бути усна розповідь, письмовий опис, відповіді на запитання. Виконання лабораторних досліджень фіксується в класному журналі на сторінці «Зміст уроку». *Приклад запису:* «Амеба, інфузорія – одноклітинні твариноподібні організми. Лабораторне дослідження: спостереження інфузорій». Програмою не передбачено оцінювання лабораторних досліджень, оскільки їх мета – набуття нових знань в процесі діяльності та формування спеціальних умінь.

Практичні роботи виконуються з метою формування практичних умінь і навичок. На виконання практичної роботи виділяється *окремий урок*, який передбачає такі орієнтовні етапи: визначення мети і завдань уроку, пояснення вчителя (теоретичні аспекти теми практичної роботи), демонстрування учителем операції у цілому і окремих дій, пробне виконання операцій окремими учнями, спостереження іншими, виконання роботи всіма учнями, допомога учителя тим, хто має проблеми, аналіз помилок, проговорювання вголос прийомів виконання операцій і їх послідовності, тренувальні вправи по закріпленню навичок і вмінь. Виконавши практичну роботу, учні в зошитах оформляють *звіт про роботу* або *підсумки*. Виконання практичних робіт *оцінюється у всіх учнів*, при цьому оцінюванню підлягають перш за все практичні уміння, визначені метою роботи: уміння налаштовувати мікроскоп, виготовляти мікропрепарат, порівнювати, тобто знаходити спільні і відмінні ознаки біологічних об'єктів, уміння розрізняти отруйні гриби, визначати які кімнатні рослини можна вирощувати в приміщенні з певними характеристиками середовища.

З метою стимулювання пізнавальної діяльності учнів програмою запропоновано орієнтовні теми *проектів*, мета яких – формування уміння знаходити необхідну інформацію про живі організми в різних джерелах (у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій). Проекти розробляють окремі учні або групи учнів у процесі вивчення навчальної теми. Форма представлення результатів проекту може бути різною: у вигляді повідомлень, презентації, виготовлення буклетів, планшетів, альбомів тощо. Проект може бути колективним і виконуватись на уроці. Для захисту проектів може бути виділено *окремий урок* або частину відповідного за змістом уроку.

Розподіл годин у програмі орієнтовний. Учитель може аргументовано вносити зміни до розподілу годин, відведених програмою на вивчення окремих тем, змінювати послідовність вивчення питань у межах теми, пропонувати власну тематику проектів та дослідницького практикуму.

Дотримання правил безпеки життєдіяльності при проведенні занять з біології

Звертаємо увагу педагогічних працівників, на обов'язкове виконання вимог наказу Міністерства освіти і науки України від 18.04.2006 № 304 «Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України», який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 7 липня 2006 року за № 806/12680. Згідно з цим наказом здійснюються такі інструктажі:

Назва інструктажу	Час проведення	Запис про проведення
Первинний інструктаж безпеки життєдіяльності в кабінеті біології	Перший урок навчального року	В журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності (журнал зберігається в кабінеті біології)
Інструктаж безпеки життєдіяльності	3 Перед початком тих лабораторних та практичних робіт, які передбачають використання мікроскопів, скляного посуду, хімічних реактивів тощо.	У класному журналі на сторінці предмета в графі «Зміст уроку». Форма запису: «Інструктаж з БЖД»
Позаплановий інструктаж безпеки життєдіяльності	3 У разі порушення учнями вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що може призвести чи призвело до травм, аварій, пожеж тощо	У журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності
Цільовий інструктаж безпеки життєдіяльності	3 У разі організації позаурочних навчальних заходів (олімпіади, екскурсії тощо)	У журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності

ВИХОВНА РОБОТА

Одним з основних завдань сучасної освіти, визначених Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, є побудова ефективної системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей, забезпечення морально-духовного, культурного розвитку дітей та молоді, формування соціально зрілої творчої особистості, громадянина України і світу.

Ключовим нормативним документом у сфері освітньої політики щодо виховання є наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 № 1243, яким затверджено «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України».

У 2014/15 навчальному році виховна робота здійснюватиметься і з урахуванням рекомендацій Міністерства освіти і науки України (лист від 25.07.14 року №1/9-376).

2014/2015 навчальний рік є особливим з точки зору ведення виховної роботи: є діти, які загинули на Майдані, були поранені у збройних сутичках на Сході України, через соціально-політичну кризу втратили батьків, діти з внутрішньо переміщених осіб.

У контексті нових викликів, що постали перед країною, педагогічним працівникам необхідно переглянути практику виховної роботи та захисту дітей в навчальному закладі.

Педагоги і психологи можуть зробити багато для того, щоб заспокоїти учнів і допомогти їм адекватно ставитися до подій. Постійний контакт із вчителями та друзями допоможе дітям відновити відчуття безпеки. У такі часи відданість, співчуття та навички вчителя стають особливо важливими та потрібними.

Не завжди доречно радити дітям «забути про це». Дорослим необхідно бути завжди готовими до діалогу зі своїми учнями – вони повинні відчувати, що вчителі готові їх вислухати, допомогти проаналізувати відчуття та досвід.

Цьогоріч потрібно бути готовими до непростих запитань з боку учнів, дітям важливо почути відповіді на їхні «чому?». Діти мають безпосередній стосунок до того, що відбувається в країні: їхні батьки мобілізовані й застосовують зброю, працюють волонтерами. Варто надавати дітям чіткі пояснення зрозумілою їм мовою, не давати нездійснених обіцянок, але потрібно розповісти учням, що держава і громадянське суспільство роблять усе можливе для відновлення миру та порядку в країні, відбиття зовнішньої агресії проти України.

Взаємна підтримка ровесників в цій ситуації також важлива. Слід викликати в учнів, особливо на рівні початкової школи, довіру до того, що покликання педагогів-перетворити школу на безпечне для дітей середовище, що їхні батьки чи опікуни зроблять усе можливе, щоб вони почувалися у безпеці.

Також важливо підтримувати учнів у формуванні позитивних методів подолання стресу та страху, допомагати їм обрати оптимальні стратегії для тієї чи іншої ситуації. Першочергово необхідно з'ясувати, які саме методи і стратегії раніше допомагали їм долати страхи чи інші негативні емоції.

В навчальних закладах украй важливу роль відіграє мікроклімат у колективі. Педагоги мають бути спокійні й виважені. У цьому їм допоможуть звичайні розмови: обговорення домашнього завдання і т.п.. При цьому необхідно уникати додаткового тиску на дітей. Будь-яка поведінка, що може зашкодити чи відволікати їх, є неприпустимою.

Враховуючи велику кількість загиблих, варто оголошувати хвилину мовчання, наприклад, на початку уроку і пояснювати дітям, що так вшановуються загиблі й постраждалі.

У навчальному закладі необхідно мати інформацію про системи переадресації для дітей, що можуть потребувати додаткової допомоги і підтримки. Такі послуги можуть надаватися як на базі школи, так і спеціалістами державних установ, професійних та громадських організацій. Якщо в одного з учнів спостерігаються серйозні проблеми, що не зникають з плином часу, такій дитині варто надавати спеціалізовану допомогу.

Особливу увагу педагогічні працівники повинні приділяти також власному самопочуттю: не забувати піклуватися про власне емоційне та фізичне здоров'я. Діти, які бачать довкола себе впевнених, спокійних та бадьорих дорослих, швидше повертаються до норми.

Події останніх місяців показали необхідність соціально-психологічного захисту і психологічної допомоги як окремим людям, так і цілим соціальним групам.

Діти, їхні родини потребують психологічної, подекуди психіатричної допомоги, медичного супроводу або реабілітації, моральної підтримки. Від того, як родина переживе шок від втрати члена сім'ї, значною мірою залежатиме те, як складеться подальша доля для членів такої родини. Душевні страждання, які пережили і переживають сім'ї Небесної сотні, загиблих військових, силовиків, Національної гвардії, жителі Одеси, цивільне населення Криму, Донбасу і всієї країни, не лікуються миттєво. Спільними зусиллями Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи, Професійної асоціації дитячих аналітичних психотерапевтів,

Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна», Всеукраїнської громадської організації «Жіночий консорціум України» розроблено методичні рекомендації «Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та пост-конфліктний період». Книга містить рекомендації з організації діяльності з дітьми в період переживання соціально-політичних конфліктних та постконфліктних ситуацій. Окрему увагу також приділено роботі з педагогічними працівниками та батьками. Скористатися електронною версією зазначених методичних рекомендацій можна на сайті Українського науково-методичного центру практичної психології та соціальної роботи МОН і НАПН України: psyua.com.ua.

У цьому контексті, важливим є формування просоціальної поведінки підлітків. Підвищена чутливість до подій, що відбуваються – є передумовою формування просоціальної поведінки, що своєю чергою здійснюється шляхом впливів між вихованням у сім'ї та взаємодією учня у школі. Результат внутрішньої діяльності дитини над власними переживаннями та певна реакція на покарання чи похвалу допомагають сформуванню основи просоціальної поведінки. Її форми різноманітні: від простої люб'язності до серйозної благодійної допомоги, яку надає людина іншим людям.

Задля консолідації суспільства необхідно посилити національно-патріотичний характер навчання та виховання, передбачивши використання у виховній роботі з учнями кращих традицій та звичаїв Українського народу.

Для прикладу, проявами патріотизму є громадянський вчинок юних нахімовців, які під час перепідпорядкування Севастопольської військово-морської академії Російській Федерації на знак протесту заспівали Державний Гімн України, поведінка учнів Української гімназії у м. Сімферополь. Безперечним прикладом патріотичного виховання є сучасні військові.

Необхідно планувати виховну роботу так, щоб допомогти дитині визначити, чим саме її сім'я, школа, вулиця, місто найкращі. Чому наша країна нам дорога. Давати дітям необхідно таку інформацію, що її діти здатні зрозуміти і обговорити зі своїми друзями.

Основним документом у сфері освітньої політики щодо патріотичного виховання підростаючого покоління є Концепція національно-патріотичного виховання молоді, затверджена спільним наказом Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства оборони, Міністерства культури і туризму, Міністерства освіти і науки від 27.10.2009 № 3754/981/538/493.

Зусилля педагогів мають бути спрямовані на реалізацію проектів щодо виховання учнів у дусі патріотичного обов'язку, готовності до

військової служби та захисту України, повазі до чинного законодавства та засад демократичної, правової держави.

Крім того, під час організації навчально-виховного процесу необхідно дотримуватись приписів наказу Міністерства від 07.09.2000 № 439 «Про затвердження Рекомендацій щодо порядку використання державної символіки в навчальних закладах України».

Одним із дієвих засобів національно-патріотичного виховання є проведення дитячих та молодіжних ігор у позаурочний час таких, як всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»), фізкультурно-оздоровчий патріотичний комплекс школярів України «Козацький гарт» тощо.

Варто активізувати діяльність історичних клубів в школах, ліцеях, коледжах, де учні матимуть можливість глибше ознайомитись зі сторінками нашої історії, відчувати самотність та неповторність культури представників всіх націй, що становлять українську політичну націю.

Під час проведення виховних заходів з молоддю доцільно використовувати навчальні дебати, що є важливим засобом розвитку в учнів критичного мислення та навичок аргументованого висловлювання.

Особливої уваги потребують питання превентивного виховання, які передбачають впровадження системи підготовчих та профілактичних дій педагога, спрямованих на запобігання формуванню в учнів негативних звичок, рис характеру, проявів асоціальної поведінки.

Проведений моніторинг стану кримінальних правопорушень свідчить про те, що превентивне виховання потребує удосконалення.

Так, упродовж 6-ти місяців 2014 року в Україні 3296 неповнолітніх вчинили кримінальні правопорушення (досудове розслідування за якими закінчено). Із них: 1518 учнів загальноосвітніх навчальних закладів; 845 учнів професійно – технічних навчальних закладів. У тому числі по Закарпатській області це – 54 учні загальноосвітніх навчальних закладів та 19 – професійно-технічних навчальних закладів. (Більш детальні відомості вміщені у додатках до цього листа).

Характерною ознакою криміногенної ситуації в підлітковому середовищі є зміна її структури в бік зростання корисливих злочинів. Найпоширенішими злочинами залишаються крадіжки, тобто майнові злочини, які складають 60 % від усіх злочинів, скоєних підлітками (статистичні дані в розрізі регіонів додаються).

Виховання емоційної культури та конструктивної поведінки особистості є одним із ключових пунктів виховного процесу сучасної школи. Його актуальність обумовлена підвищеним рівнем тривожності

школярів. Проявляється це у стресі, тривозі, агресії, особистісних розладах. Існує необхідність вчити дітей толерантному ставленню одне до одного, проводити роботу з розвитку комунікативних навичок спілкування.

Необхідно також налагодити взаємодію з органами внутрішніх справ щодо ефективної профілактики із застосуванням відновних практик для запобігання конфліктам та іншим негативним проявам учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

При плануванні превентивної роботи радимо взяти до уваги інформацію, яка характеризує соціологічний портрет сучасної дитини.

Так, упродовж 2009-2013 років Центром науково-освітніх інновацій та моніторингу м. Києва проведено ряд досліджень, у контексті яких вивчалися питання морально-духовного та етичного спрямування.

Характерологічний портрет 14-15-річних підлітків визначився такою шкалою цінностей:

- чесність, правдивість (82%);
- почуття гумору (65%);
- повага до інших (58%) та доброта (57%).

Найменш цінними рисами особистості сучасні підлітки вважають гордість (5,3%), практичність (9,6%), самокритичність (10,4%) і толерантність (16,2%). Те, що толерантність підлітки поставили на останнє місце, свідчить, що школа явно не допрацьовує.

Тривожним показником є те, що кожний п'ятий 14-15-річний респондент цінує в людях уміння досягти бажаного будь-якою ціною та виплутатися з будь-якої ситуації; 17 % опитаних вважають, що поводитися треба так, щоб насамперед було зручно їм.

Зусилля педагогів мають бути спрямовані на формування в учнів відповідальності, правомірності шляхів і засобів їх реалізації, моральних якостей, які б регулювали їхню поведінку.

Важливим в питаннях профілактики дитячої жорстокості та насильства є проведення належного сімейного виховання, відродження сімейних цінностей, підвищення ваги виховної функції сім'ї та підняття її авторитету, підготовка підростаючого покоління до дорослого, сімейного життя.

Орієнтація на сімейні цінності корелюється із результатами дослідження, проведеного у березні 2013 року Київським інститутом і проблем управління ім. Горшеніна: більшість молодих українців (65,3%) вважають сім'ю важливішою в житті, у порівнянні з кар'єрою. Цей факт є свідченням того, що попри глобалізацію сучасної цивілізації, українці ментально залишаються зорієнтованими на родинні цінності.

Актуальною є систематична й послідовна педагогізація батьківської громадськості, оскільки члени сім'ї – це перші вихователі дитини. У

навчально-виховному процесі необхідно враховувати, що вплив сім'ї на підростаючу особистість залежить від багатьох факторів, а саме: склад сім'ї (повна – неповна, наявність членів старшого покоління); побутові умови; морально-психологічний клімат; соціальна орієнтація; загальна культура; забезпечення єдності вимог до дитини усіх членів сім'ї; характер спілкування батьків із дитиною; єдність сімейних інтересів.

Цілеспрямована робота має проводитися щонайменше у двох напрямках: педагогічна просвіта батьків з використанням сучасних форм і методів та активне залучення їх до виховної роботи; підготовка підростаючого покоління до дорослого, сімейного життя.

Вченою радою Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України схвалена Концепція сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» (протокол № 9 від 14 листопада 2012 року), що містить основні положення щодо підготовки молоді до щасливого подружнього життя та формування відповідального батьківства. Документ також передбачає психолого-педагогічну просвіту батьків і їхнє активне залучення до роботи з дітьми в школі, створення сімейних клубів.

Рекомендуємо впроваджувати у навчальних закладах програми підготовки молоді до подружнього життя та формування відповідального батьківства. Зокрема, розроблено комплекс навчальних програм сімейного виховання «Сімейні цінності» для 8–9 класів (9, 17, 35, 70 годин), схвалений для використання у загальноосвітніх навчальних закладах (лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України від 03.07.2012 р. № 14.1/12-Г-156); навчально-методичний посібник до навчальної програми «Сімейні цінності» (35 годин) для педагогічних працівників (лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України від 15.05.2013 р. № 14.1/12-Г-166). Методичні матеріали з цієї проблематики розміщено на офіційному сайті Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua) у розділі «Навчально-методичне забезпечення виховної роботи».

З огляду на ймовірність швидкоплинної зміни ситуації, навчальним закладам у взаємодії з органами державної влади, батьківською громадськістю, неурядовими організаціями бути готовими гнучко реагувати на прояви тих чи інших тенденцій, застосовувати сучасні інформаційні та інші технології задля надання психологічної та педагогічної допомоги дітям та їхнім батькам.

ГЕОГРАФІЯ

Учні шостих класів розпочинають вивчення географії – нового для них предмета за навчальною програмою Географія. 6-9 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013. Програма також розміщена на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки (www.mon.gov.ua/ua//activity/education/56/general-secondaryeducation/educational_programs/1349869088/).

Зміст програми здійснює перехід від пропедевтичного курсу «Природознавство» до систематичних курсів географії та водночас стає основою для їх подальшого вивчення.

Основними завданнями курсу «Загальна географія» є знайомство з географією як наукою, з процесами, що відбуваються в оболонках земної кулі як складових географічної оболонки, формування знань про існуючі в природі взаємозв'язки й закономірності та особистісно-значущих вмінь щодо роботи з планом, картою, визначення місцеположення географічних об'єктів.

Зміст курсу включає в себе «Вступ» та чотири розділи: «Розвиток географічних знань про Землю», «Земля на плані і карті», «Оболонки Землі», «Планета людей». Порівняно з навчальною програмою 2005 року зміст розділів і тем зазнав якісних змін. Зокрема, в результаті застосування географічного принципу до аналізу подорожей та відкриттів теми «Епоха Великих географічних відкриттів» та «Географія Нового часу» об'єднано в одну тему «Відкриття нових земель та навколосвітні подорожі», тему «Географічна оболонка» замінено темою «Природні комплекси», розділи «Земля – планета людей» і «Людина та географічна оболонка» об'єднано в розділ «Планета людей».

Отже, початковий курс географії є основою системи природничо-географічної освіти і розглядає такі наріжні питання: відомості про географічні подорожі та дослідження Землі, топографічний план та особливості зображення земної кулі на глобусі й карті, про сфери Землі (літо-, гідро-, атмо-, біосферу та географічну оболонку), про методи їх дослідження, планетарні закономірності, про основні компоненти природного комплексу та взаємозв'язки між ними, про кількість і рух населення земної кулі, його расовий склад, положення України та окремих держав на політичній карті світу та про вплив людини на природу.

Знання про літосферу, гідросферу, атмосферу і біосферу підводять учнів до поняття про географічну оболонку та прояв у ній певних закономірностей.

Перед вчителем географії поставлені цілі, для досягнення яких йому необхідно розв'язувати наступні навчально-методичні завдання:

- розвивати пізнавальний інтерес учнів до об'єктів і процесів навколишнього світу;

- навчити встановлювати зв'язки в системі географічних знань й на цій основі формувати навчально-пізнавальну, інформаційну, картографічну та комунікативну компетенції;

- залучати учнів до практичної діяльності щодо застосування отриманих географічних знань і вмінь у повсякденному житті.

Дуже важливо з перших уроків вивчення предмета в 6-му класі показати практичне значення географії в житті людини, підкреслюючи, що сьогодні одним із головних завдань фізичної географії є передбачення тих змін у природі, які можуть відбутися в результаті стихійних лих та нераціональної господарської діяльності людини.

Для організації діяльнісного підходу та формування предметних і практичних компетентностей учнів у 6-му класі пропонується виконання 9 практичних робіт, 4 з яких оцінюються обов'язково, решта – на вибір учителя. Практичні роботи передбачають роботу з контурними картами та картами атласу, розв'язування географічних задач, побудову графіків і діаграм, дослідження компонентів природи та їх взаємозв'язків на прикладі одного з природних комплексів своєї місцевості, тобто на основі використання місцевого краєзнавчого матеріалу. Працюючи з джерелами картографічної інформації, учні повинні засвоїти певну географічну номенклатуру, що передбачена програмою та навчитися наносити її на контурну карту, дотримуючись загальноприйнятих вимог. У процесі розв'язування географічних задач, побудові графіків і діаграм значну роль у засвоєнні навчального матеріалу на цьому етапі відіграє математика. Вона включає в себе поняття про масштаб, про градус, про кути і вимірювання їх транспортиром, про додатні і від'ємні числа, відсотки, проміле, середнє арифметичне. Знання з математики готують учнів до робіт на місцевості по вимірюванню відстаней, крутості схилів, визначенні азимутів. Спираючись на математичні знання, учні легше засвоять поняття про масштаб, абсолютну висоту, зуміють обчислити середні багаторічні дані на підставі спостережень за елементами погоди, зможуть зрозуміти матеріал про відносну та абсолютну вологість та солоність води у Світовому океані.

Крім практичних робіт, програмою з географії для 6-го класу рекомендується проведення досліджень як елементу творчої діяльності школярів. Цей вид роботи проводиться під керівництвом учителя, який визначає основну мету досліджень, та за активної участі членів родини учня. Дослідження проводяться за вибором і бажанням учня і оцінюється відповідно як творча робота. Форму виконання і подачі роботи вчитель рекомендує, а учень обирає довільно (міні-проекти, есе, презентації тощо).

Дослідження, як один з нових складників у навчальній програмі з географії, передбачає планомірну і систематичну роботу вчителя щодо розвитку в учнів дослідницьких умінь. Враховуючи, що рушійною силою будь-якої дослідницької діяльності є цікавість, слід насамперед створити на уроці географії умови, які б спонукали учнів до зацікавленості у виконанні дослідницьких завдань. Крім того, застосування досліджень як навчальної технології сприятиме формуванню мотивації шестикласників до вивчення географії, активізації їх пізнавальної діяльності.

Основними завданнями організації досліджень у процесі вивчення географії у 6-му класі є:

- ознайомити шестикласників з основними прийомами дослідницької роботи, як – от: аналіз, синтез, порівняння, співставлення, аргументованість (доказовість) та ін.;
- вчити учнів застосовувати прийоми дослідження під час ознайомлення з географічними явищами, процесами у відповідних темах навчальної програми;
- максимально спиратися на індивідуальний життєвий дослідницький досвід шестикласників;
- розвивати індивідуальні дослідницькі вміння та творчі можливості кожної дитини, формуючи тим самим їхній попередній науково-дослідницький досвід;
- допомагати кожному учню пізнати себе, розкрити свої здібності, самореалізуватися в процесі дослідницької роботи.

Формування в учнів 6-го класу дослідницьких умінь відбувається поетапно з постійним підвищенням ступеня їх самостійності, поступово перетворюючи їх на активних учасників та співавторів дослідницьких ідей.

Запропоновані в навчальній програмі теми та проблеми дослідження можуть виконуватися як під час уроку, так й у позаурочний час, зокрема як індивідуальне (домашнє) завдання, а також у позашкільній роботі, наприклад, під час екскурсій чи проведення спостережень, гурткової роботи. Будь-яка із запропонованих проблем дослідження може стати й головною проблемою уроку чи його фрагменту з відповідної теми. На уроках чи у позаурочний час, де проводиться дослідження, варто використовувати різні форми його проведення: колективну, групову, парну чи індивідуальну.

Підготовка завдань дослідницького характеру потребуватиме від учителя більших розумових зусиль і витрат часу, аби ця робота не перетворилася лише на скачування учнями інформації з Інтернету. Тому слід наголошувати школярам, що пошук, накопичення та опрацювання зібраної інформації згідно з проблемою дослідження є дуже важливими,

для того аби в проблемі, що досліджується, досягти певного результату. Також учителю варто звертати увагу учнів й на те, якими методами (прийомами) цю інформацію краще опрацювати, як коректно сформулювати мету, визначити об'єкт і предмет дослідження, яким чином краще оформити результати. Можна з шестикласниками говорити й про те, що дослідження бувають як суто теоретичними, так й практичними (прикладними), та пояснити різницю між ними.

Очікуваним результатом проведення передбачених програмою досліджень є передусім оптимальне засвоєння учнями навчального матеріалу (географічних фактів, понять, закономірностей), розвиток зазначених вище дослідницьких умінь та розвиток особистості учня (його пізнавальної активності, креативності, цікавості, наполегливості у розв'язанні поставлених завдань, охайності в оформленні результатів роботи тощо). Важливим моментом повинна стати публічність результатів проведених досліджень, їх обговорення на уроках, на спеціально організованих виставках, у шкільній пресі та процес їх оцінювання.

Отже, оцінювання навчальних досягнень учнів з географії в цілому здійснюється з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей і передбачає диференційований підхід щодо його організації. Критерієм оцінки роботи учнів є не стільки обсяг навчального матеріалу, що залишився в пам'яті, скільки вміння його аналізувати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, використовувати в життєвих ситуаціях, самостійно здобувати знання.

До використання у 6 класі Міністерством рекомендовано три підручники:

1. «Географія» підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Бойко В.М., Міхелі С.В.), «СИЦІЯ», 2014;
2. «Географія» підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш.), «Генеза», 2014;
3. «Географія» підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Гільберг Т.Г., Паламарчук Л.Б.), «Грамота», 2014.

Підручники відзначаються певною новизною у формуванні цілісної системи географічних знань, що пояснюється специфічним характером використання авторами своїх підходів та моделей підручника.

Для **учнів 7-11 класів** чинними залишаються рекомендації, що містяться у листі Міністерства від 01.06.2012 року №1/9-426 «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін» (Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №17-22, 2012 р.). З повним текстом

інструктивно-методичних матеріалів можна також ознайомитися на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки (www.mon.gov.ua) та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

Вивчення географії в 2014/2015 навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься відповідно до типових навчальних планів, затверджених наказами Міністерства освіти і науки (від 05.02.2009 №66 «Про внесення змін до наказу МОН України від 23.02.2004 №132 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи», від 27.08.2010 №834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню» та від 29.05.2014 №664 «Про внесення змін до наказу МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 № 409 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня»). Нижче наведено розподіл кількості годин (тижневе навантаження) на вивчення географії в основній і старшій школі:

6 клас	7 клас	8 клас	8 клас (поглиблене вивчення географії)	9 клас	9 клас (поглиблене вивчення географії)	10 клас				11 клас		
						рівень стандарту	академічний рівень	профільний рівень	рівень стандарту	академічний рівень	профільний рівень	
2	2	1,5	3	1,5	3	1,5	1,5	5	-	-	5	

Вивчення географії у 2014/2015 навчальному році буде здійснюватися за збірниками програм:

1) Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка. 6-11; видавництво «Перун». 2005, 2006 рр.;

2) Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка; видавництво «Навчальна книга»; 2005 р.;

3) Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. Географія України. Видавництво «Вікторія»; 2008 р.;

4) Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 10-11 класи. Географія. Економіка. Рівень стандарту. Академічний рівень. Профільний рівень. – Київ, 2010 р.

Ще раз хочемо звернути увагу вчителів на виконання практичних робіт, які передбачені навчальною програмою. Орієнтація географічної освіти на компетентнісний підхід робить акцент на практичну складову шкільної дисципліни, оскільки її зміст лежить в основі формування ключових компетентностей як освітніх результатів. Досягнення педагогічних цілей дозволяє акцентувати увагу в навчальному процесі на діяльнісній частині його змісту, тобто посиленні уваги на формуванні вмінь школярів. Тому виконання практичних робіт є важливою і невід'ємною частиною навчального процесу. Практична частина програми складається з практичних робіт та навчальної практики й екскурсій:

- 7 клас – 12 практичних робіт;
- 8 клас – 7 практичних робіт;
- 9 клас – 10 практичних робіт;
- 10 клас – 4 практичні роботи (академічний рівень і рівень стандарту).

Оцінювання практичних робіт з географії здійснюється на розсуд учителя і в залежності від способу виконання (фронтальне, групове, індивідуальне) або у всіх учнів класу, або вибірково в окремих учнів. У кожному семестрі **обов'язково оцінюється дві практичні роботи**, які також визначає вчитель.

Практичні роботи оформляються в робочих зошитах. У навчальному процесі можуть використовуватись робочі зошити або зошити для практичних робіт з друкованою основою (практикуми), які мають відповідний гриф МОН або схвалені для використання у загальноосвітніх навчальних закладах, якщо від дати надання схвалення чи грифа даному посібникові минуло не більше п'яти років.

Як і в попередні роки, вивчення географії України у 8-му та 9-му класах рекомендуємо завершувати викладанням 17-годинних курсів (за рахунок годин варіативної складової навчального плану) за програмами «Фізична географія своєї області» та «Економічна і соціальна географія своєї області». Завдяки такому підходу, спираючись на краєзнавчий принцип, вчитель дає наукові географічні поняття на основі вивчення своєї місцевості та наочно допомагає учневі у вивченні природи, населення і його господарської діяльності в рідному краї. Здобуті знання сприятимуть прищепленню учням любові до рідної землі, створять підґрунтя для того, щоб у подальшому учень орієнтувався на географічну освіту. Для викладання таких курсів підготовлено навчально-методичне забезпечення: бібліотека краєзнавчих підручників, посібників та програм по кожному регіону, а також великий перелік програм і посібників, підготовлених і схвалених до використання предметною комісією з географії Науково-методичної ради з питань

освіти МОН України для окремих регіонів країни, районів, а подекуди окремих міст і сіл. При викладанні географії свого регіону можна також використовувати географічні атласи областей України «Моя мала батьківщина» створені колективом видавництва «МАПА-Київ».

Великого значення на уроках географії в школах має використання друкованих та електронних картографічних посібників (атласів, контурних карт, глобусів, стінних карт та електронних картографічних засобів начального призначення), що розроблені ДНВП «Картографія», ПАТ «Інститут передових технологій» і мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України або схвалені для використання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Перелік посібників, які можуть бути використані при вивченні географії постійно оновлюється, друкується в щорічному інформаційному збірнику МОН України та розміщений на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки: (www.mon.gov.ua), веб-сайті Інституту інноваційних технологій і змісту освіти: (www.iitzo.gov.ua).

Суттєву допомогу для підвищення свого фахового рівня та у підготовці до навчальних занять з географії вчителям надають друковані видання: журнал «Географія та економіка в рідній школі» Міністерства освіти і науки України та газета «Краєзнавство. Географія. Туризм».

ЕКОЛОГІЯ

(Укладено відповідно до листів Міністерства освіти і науки № 1/9-349 від 20.05.2013 р. «Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів та структуру 2013/2014 навчального року», № 1/9-426 від 01.06.2012 р. «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін», № 1/9-343 від 01.07.2014 «Про організацію навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах і вивчення базових дисциплін в основній школі»)

Курс «Екологія» (інваріантна складова)		Курси екологічного напрямку варіативна складова	
Кількість годин			
10-11 клас профільний рівень – 2 (год./тижд.)	11 клас рівень стандарту – 0,5 академічний – 0,5 (год./тижд.)	7-11 класи (за вибором)	5-9 класи (за вибором)
Чинні програми			
Екологія Навчальна програма для 10- 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень; Київ, 2010	Екологія Навчальна програма для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Рівень стандарту, академічний рівень; Київ, 2010	Збірник Навчальні програми курсів за вибором та факультативів з біології для допрофільної підготовки та профільного навчання Кам'янець- Подільській: Аксиома, 2009	Збірник навчальних програм екологічного напрямку (І частина) для організації допрофі- льної підготовки уч- нів загальноосвітніх навчальних закладів

Звертаємо увагу на необхідність узгодженого вивчення біології та екології в 11 класі. Надорганізовмі рівні організації живої природи вивчаються в курсі біології в межах однієї навчальної теми «Популяція. Екосистема. Біосфера». Змістове наповнення навчального матеріалу теми враховує, що учні 11 класів, які навчаються біології на академічному рівні та рівні стандарту, вивчатимуть окремий предмет «Екологія».

Програма курсу екології (11 клас) базується на принципах неперервності і наступності шкільної екологічної освіти, її інтеграції з

іншими природничими дисциплінами на основі внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків. З метою реалізації зазначеного принципу, враховуючи зміст і структуру навчальних програм з інших природничих дисциплін, зокрема біології та хімії, рекомендується запланувати вивчення курсу екології у другому семестрі, а години біології (рівень стандарту та академічний рівень) розподілити як у наведеній нижче таблиці:

Навчальний предмет	Кількість годин у розкладі занять	
	I семестр	II семестр
Біологія, 52 год. (1,5 години тижневого навантаження)	2	1
Екологія, 17 год. (0,5 години тижневого навантаження)	-	1

Оцінювання навчальних досягнень учнів з екології здійснюється відповідно до критеріїв оцінювання (наказ Міністерства № 329 від 13.04.2011, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 11 травня 2011 року за № 566/19304), який визначає загальні підходи до визначення рівня навчальних досягнень учнів, та орієнтовних вимог до оцінювання з предмета, затверджених наказом Міністерства № 996 від 30.08 2011р. «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти».

Зміст завдань для перевірки навчальних досягнень з теми має відповідати обов'язковим результатам навчання (державним вимогам щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів, визначеним програмою) й критеріям оцінювання. Завдання для перевірки навчальних досягнень мають спиратися не тільки на базові знання учнів, а й на вміння їх застосовувати. Обов'язковим елементом тематичної контрольної роботи мають бути завдання з короткою та розгорнутою відповіддю.

Проведення семестрової контрольної роботи програмами з екології не передбачено.

Практичні роботи з екології виконуються з метою формування особистісної екологічної позиції на етапі завершення шкільної екологічної освіти, вмінь її відстоювати в умовах правової демократичної держави шляхом виконання різного типу практичних завдань, де особлива увага приділяється наслідкам антропогенного впливу на різні рівні організації живого: видовий, популяційний, біоценотичний, екосистемний і біосферний; визначенню економічної ефективності природоохоронних заходів, оцінки збитків, які завдає

господарству забруднення окремих компонентів природи, управління процесом природокористування.

Виконання практичної роботи передбачає такі орієнтовні етапи: визначення мети і завдань, пояснення учителем теоретичних аспектів теми практичної роботи, послідовності дій, обговорення щодо виконання операцій окремими учнями, виконання роботи всіма учнями, допомога учителя тим, хто має проблеми, аналіз помилок, проговорювання вголос прийомів виконання операцій і їх послідовності. Виконання практичних робіт оцінюється у всіх учнів, при цьому оцінюванню підлягають перш за все практичні уміння, визначені метою роботи.

Авторами О. С. Бокоч, М. Й. Гринчук, Л. І. Мигалина розроблено відповідно до діючого Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392), вимог чинної Програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Екологія» (10 - 11 класи) для рівня стандарту та академічного рівня (Київ, 2010) та підручника «Екологія. 11 клас. Рівень стандарту, академічний рівень» авторів Л.П. Царик, П.Л. Царик, І.М. Вітенко (Київ, Генеза, 2011) Практикум з курсу «Екологія» для 11 класу (рівень стандарту та академічний рівень), матеріали якого схвалені комісією з біології, екології та природознавства Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 4 від 01 липня 2014 року). Метою авторів було наповнити зміст практичних робіт, які становлять обов'язкову складову уроків екології в 11 класі, актуальними матеріалами, велика частина яких містить відомості про екологічний стан в Закарпатській області.

З метою екологізації вітчизняної освіти, забезпечення її неперервності, необхідності підвищення екологічної свідомості учнів пропонується шляхом реалізації варіативної складової типових навчальних планів впроваджувати курси екологічного прямування. З цією метою групою авторів розроблено Збірник навчальних програм екологічного напрямку (5-9 класи) (I частина) для організації допрофільної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Програми для збірника підготовлені педагогічними працівниками Хмельницької, Івано-Франківської, Запорізької, Київської, Херсонської, Черкаської, Миколаївської областей.

Зміст збірника включає такі програми:

29. Екологічна абетка. 5-6 клас (Віркун В. О., Єршова О. Б.)
30. Вода – це життя. 7-8 клас (Гільберг Т. Г., Мирна Л. А.)
31. Екологія ґрунту. 7-8 клас (Віркун В. О., Біла М. С., Кашук Т. М., Щур О.М.)

32. Екологія повітря. 7-8 клас (Мирна Л. А., Бітюк М. Ю., Віркун В. О.)
33. Енергоресурси. 7-9 клас (Євсюченко Л. В.)
34. Енергоспоживання та енергозбереження. 8 клас (Кудревич О. П.)
35. Основи повноцінного харчування людини. 8(9) клас (Бондаренко Л.)
36. Екологія їжі. 8-9 клас (Калінська Н. Р.) Знайомство з екологією. 5-6 клас (Палюховська О. М., Гварадзе Л. А.)
37. Екологія рослин. 7-8 клас (Мирна Л. А., Бітюк М. Ю., Віркун В. О.)
38. Екологія (аутекологія) рослин 8(9) клас (Драган Г. І.)
39. Екологія тварин. 7 клас (Паращук Н. А.)
40. Екологія тварин. 7-8 клас (Чубса С.)
41. Антропогенне забруднення навколишнього природного середовища.
8 клас (Бондаренко Л. Д.)
42. Екологія домашнього житла. 9 клас (Мельник О. А., Кожан Н. О., Вапняр С.М.)
43. Практична екологія. 9(10) клас. (Глазунова І. В., Глазунов М. М.)
44. Магнітне поле і здоров'я людини. 9 клас (Шарко В. Д., Ліскович О. В.)
45. Людина в електромагнітному павутинні. 9 клас (Шарко В. Д., Куриленко Н. В.)
46. Фізика. Людина. Навколишнє середовище. 9 клас (Кучрук О.Д., Шарко В. Д.)
47. Екологія рідного краю. 1-11 клас. (колектив авторів Запоріжжя)
48. Збереження біорізноманіття свого регіону. 7 клас (Бойко П. М.)
49. Екологічні системи рідного краю. 7-8 клас (Мазаєва К. В., Сервалі Т. М.)
50. Екологічні проблеми рідного краю. 6-8 клас (Луценко А. Г., Луценко Т.)
51. Екологічне краєзнавство. 8-9 клас (Панич Н. Д.)
52. Сільський зелений туризм. 8 клас (Зінкевич М. В., Лішинська У. І.)
53. Сільський зелений туризм. 9 клас (Зінкевич М. В., Лішинська У. І.)
54. Основи екології та природокористування 8-11 клас (Глуцк Г. Я.)
55. Екологічна культура 8 (9) клас (Шилкіна К. О.)

Зміст програм курсів за вибором і факультативів, як і кількість годин, що передбачена у програмах, є орієнтовним. Учитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи. Курс за вибором (факультатив), програма якого розрахована на 35 годин і більше, може вивчатися упродовж двох років.

Пропонуються, також, до використання (варіативна складова) матеріали «Зеленого пакету», що сприяють формуванню в учнів практичних навичок та навичок оцінювання інформації екологічного змісту. Методичний посібник для вчителів з методичними рекомендаціями та програмою елективного курсу (або факультативу) «Зелений пакет» для 8 (9) класу (що складає єдиний комплекс із Посібником для вчителів «Зелений пакет» і відеоматеріалами, які до нього додаються) рекомендовано Міністерством освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах України (Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.12.2009 року № 1/11-9999). Це є якісний продукт з питань охорони довкілля та сталого розвитку, важлива риса якого – його міждисциплінарний характер. Він містить матеріали, що вчать учнів розв'язувати життєві ситуації, приймати свідомі рішення, турботливо відноситись до природи та власного здоров'я.

ЕКОНОМІКА

Зміни, що відбуваються в житті нашого суспільства знаходять своє безпосереднє відображення й у шкільній освіті. Формування нового економічного мислення в нинішніх умовах стало соціальним замовленням суспільства, а економічна підготовка – складовою частиною загальної освіти.

Метою економічної освіти в системі загальної середньої освіти є така підготовка учнів, яка забезпечить їм достатній рівень життєвої компетентності у сфері економічних відносин на рівні держави, родини та окремої людини. Вивчення економіки в школі спрямоване на розвиток економічної культури учнів; дозволяє навчити їх самостійно набувати, засвоювати і застосовувати економічні знання, спостерігати і пояснювати сучасні економічні явища; забезпечує попередню економічну підготовку старшокласникам, які продовжать навчання на економічних факультетах у вищих навчальних закладах. Усі рекомендації щодо вивчення економіки за попередній навчальний рік залишаються чинними і для 2013/2014 навчального року. У таблиці 1 представлений розподіл годин на вивчення економіки в старшій школі.

Таблиця 1.

Розподіл годин на вивчення економіки

Кількість годин на тиждень у класах					
Рівень стандарту		Академічний рівень		Профільний рівень	
10 кл.	11 кл.	10 кл.	11 кл.	10 кл.	11 кл.
-	1	-	1	3	3

Навчання здійснюватиметься з використанням таких програм:

- Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Економіка, 11 кл. Рівень стандарту, академічний рівень К., 2010.
- Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Економіка, 10-11 кл. Профільний рівень К., 2010.
- Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором). Частина І. 10-11 (для 11 кл.), (видавництво «Аксіома», 2008).
- Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором). Частина ІІ, (видавництво «Аксіома», 2008).
- Економіка. Програми курсів за вибором та факультативів. – К., 2010.

Програми позбавлені жорсткого поурочного поділу. Учитель має право довільно визначати кількість годин на вивчення тем, але без вилучення одних на користь інших. Обласні, районні та міські методичні кабінети (центри) не уповноважені регламентувати розподіл учителем навчальних годин у межах тем.

Для вивчення навчального предмета рекомендовано підручники-переможці Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників для учнів 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів:

1. Економіка (рівень стандарту, академічний рівень), 11 клас (автор І.Ф. Радіонова, видавництво «Аксіома», 2011).

2. Економіка (рівень стандарту, академічний рівень), 11 клас (автори Л.П. Крупська, І.Є. Тимченко, Т. І. Чорна, видавництво «Ранок», 2011).

Підручники доповнюють інші методичні посібники, що значно розширюють можливості вчителя під час підготовки матеріалів проміжного контролю знань учнів та практичних робіт. До таких методичних посібників належать:

• Горленко А.О. Практичні роботи з економіки. 11 клас. Рівень стандарту – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011.

• Горленко Г.О. Економіка. Тестові завдання. Навчальний посібник для учнів 10-11 класів – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010.

• Часнікова О.В. Економіка. 10 клас. Рівень стандарту. Академічний рівень: Експрес-контроль. – Харків: Ранок, 2010 р.

• Бондарев Н.В. «Економіка. 11 клас: Рівень стандарту. – Харків: Видавнича група «Основа», 2012 р.

Профільне навчання економіки у старшій школі забезпечується вивченням курсу «Економіка» протягом 210 годин навчального часу, введенням курсів за вибором та факультативів, вивченням близьких до економіки предметів: математики на академічному рівні та географії на профільному.

Для вивчення навчального предмета на профільному рівні рекомендовано підручники:

• Економіка (профільний рівень). 10 клас (автори І. Ф. Радіонова, В. В. Радченко, видавництво «Аксіома», 2011).

• Економіка (профільний рівень). 11 клас (автори І. Ф. Радіонова, В. В. Радченко, видавництво «Аксіома», 2011).

• Економіка. (рівень профільний), 10 клас. (авт. Крупська Л.П., Тимченко І.Є., Чорна Т.І.) – Харків: Ранок, 2011.

• Економіка. (рівень профільний), 11 клас. (авт. Крупська Л.П., Тимченко І.Є., Чорна Т.І.) – Харків: Ранок, 2011.

Матеріали підручників логічно структуровані. Крім основної змістової частини, визначення приросту знань учня, схематичного

зображення логіки теми, підсумків теми, пояснення практичного значення отриманих знань, матеріал цієї частини підручників дає можливість учню поглибити знання, частково вийшовши за межі програми, підготуватися до конкурсів та олімпіад з економіки.

Додатково до зазначених підручників слід використовувати такі методичні посібники:

- Горленко Г.О. Економіка (профільний рівень). Тренувальні вправи + Практичні роботи для учнів 10-х класів – Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2010.

- Єфремова Л.В., Степаненко Т.О. Усі уроки економіки. 11 клас. I семестр. Профільний рівень. – Харків: Видавнича група «Основа», 2012.

- Горобинська М. В., Єфремова Л.В., Піддубна Л.І. Усі уроки економіки. 11 клас. II семестр. Профільний рівень. – Харків: Видавнича група «Основа», 2012 р.

- Економіка (профільний рівень). Експрес-контроль. 10 клас (автор О. В.Часнікова, видавництво «Ранок», 2010).

- Економіка (профільний рівень). Експрес-контроль. 11 клас (автор О. В.Часнікова, видавництво «Ранок», 2011).

У межах варіативної компоненти змісту освіти пропонується вивчення елективних курсів (див. таблицю 2).

Таблиця 2.

Елективні курси економічного спрямування

№	Автор (авторський колектив)	Назва курсу	Рекомендовано для учнів класу
1.	І. Климюк	Основи економіки	8-11
2.	О. Решетняк, І. Тимченко, Ю. Лелюк, Т. Чорна, Л. Пужайчереда)	Економіка	2-11
3.	Г. Горленко	Власна справа	10-11
4.	Г. Горленко	Основи менеджменту	10 (11)
5.	Г. Горленко, М. Карлін. О. Мартинюк	Основи сімейного господарювання	7-9
6.	Г. Горленко	Розв’язування економічних задач	10-11
7.	Авторський колектив зі Львова за спонсорської підтримки Department for International Development	Ділова активність	8-9

	(Велика Британія)		
8.	Ю. Бицюра	Фінансова математика	10-11
9.	Ю. Бицюра	Початки економіки	5-7
10.	Упорядник С. Капіруліна, за ред. Джуніор Ечівмент Україна	Прикладна економіка	10-11
11.	Н. Гражевська, Ю. Бицюра, Г. Карпюк, Н. Чанцева	Глобалізація	11
12.	І. Яцишина, В. Мисько	Економіка з географічним нахилом (географічна економіка)	11
13.	Т. Гільберг, Г. Думанська, Л. Іващенко	Подорож у світ економіки	5-7
14.	Т. Гільберг, О. Юхимович	Економіка для молодших школярів	3-4
15.	О. Варецька	Початки економіки	1-4
16.	О. Жовтанецький	Цікава економіка	10-11
17.	З. Варналій, В. Сизоненко	Основи підприємницької діяльності	10-11
18.	Г. Ковальчук, Л. Паламарчук	Економіка родини	3-5
19.	Т. Гільберг, А. Довгань, С. Капіруліна, Т. Магалецька, С. Подолук, Л. Пужайчерета, О. Слюсар, А. Скоробагатов, О. Часнікова	Основи споживчих знань	1-11
20.	Колектив авторів Університету банківської справи Національного Банку України	Фінансова грамотність	10

У початковій школі економічні знання мають інтегруватися у зміст інших предметів, оскільки молодший шкільний вік – це період набуття базових життєвих знань, навичок і формування процесів розуміння, усвідомлення власного життєвого досвіду та оточення. Будь-яке ознайомлення з економічними явищами на цьому етапі навчання слід проводити у формі гри або за допомогою алегоричної розповіді, казок.

В основній школі (5-9 класи) економічні знання інтегруються у зміст географії, історії, математики, правознавства. Окрім того, можуть вивчатися курси за вибором: у 5-6-х класах може викладатися курс «Подорож у світ економіки», у 7-8-х класах – «Підприємництво у дії»; у 8-9-х класах – «Моя економіка» за рахунок годин варіативної частини навчального плану. Вони можуть також виконувати функцію допрофільного навчання школярів.

У класах з поглибленим вивченням економіки пропонуємо використати програму «Основи економіки» (автор І.І. Климюк) або «Основи економіки» (автори Л.М. Кириленко, Л.П. Крупської, І.М. Пархоменко, І.Є. Тимченко).

У старшій школі зміст предмету «Економіка» представлений окремими спеціальними курсами, які враховують інтереси, здібності та життєві плани учнів з одного боку, і відповідають профілю школи з іншого. До варіативної частини профільної школи віднесено такі економічні курси: «Основи підприємницької діяльності», «Власна справа», «Основи менеджменту», «Основи інтелектуальної власності», «Основи споживчих знань», «Основи сімейного господарювання» тощо.

Основними завданнями курсів за вибором є забезпечення вивчення економіки і споріднених з нею предметів на достатньому рівні. За їхньою допомогою відбувається трансформація наукових знань учнів у їхній практичний досвід. Практичні роботи, екскурсії, презентації, дослідження, моделюючі або ситуативні вправи є невід'ємною складовою занять. Робочі плани профільних класів можуть включати багато курсів за вибором і факультативів. Тим самим забезпечується гнучка система профільного навчання, яка надає учням можливість обрати індивідуальну освітню програму.

Робочі плани класів з поглибленим вивченням предмета, крім розширення і поглиблення змісту, мають сприяти формуванню стійкого інтересу до предмету, розвитку відповідних компетенцій і орієнтацій на професійну діяльність, пов'язану з обраним профілем. Поглиблене вивчення здійснюється за спеціальними програмами або за модульним принципом: програма «Основи економіки» доповнюється набором курсів за вибором певного спрямування. Кожна із наведених програм може вивчатися за різними рівнями складності та обсягом. З метою більш повного врахування й розвитку навчально-пізнавальних інтересів учнів, їх нахилів і здібностей, вчителю надається право змінювати до 30 % змісту обраної навчальної програми.

У листі МОНмолодьспорту №1/9-156 від 29.02.12 року йдеться про впровадження курсу за вибором для загальноосвітніх навчальних закладів «Фінансова грамотність». Цей курс для загальноосвітніх навчальних закладів розроблено Університетом банківської справи

Національного банку України з метою виховання освіченого фінансового споживача та підготовки його до взаємодії з існуючою фінансовою системою. Курс стимулює учнів освоювати ефективну «домашню економіку» і навички самостійної фінансової діяльності для забезпечення власного добробуту. Він включає чотири комплексні теми: «Гроші та фінанси», «Заощадження й інвестиції», «Запозичення» і «Фінансове благополуччя». Пропонований курс забезпечений навчальною програмою, робочим зошитом для учня та навчальним посібником, які схвалені комісією з економіки Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах. Викладання даного курсу рекомендується в 10-х класах (34 години) за рахунок шкільного компонента.

Важливим завданням є продовження впровадження в навчальний процес курсу за вибором «Основи споживчих знань», оскільки його зміст сприятиме швидше адаптуватися учням до нових умов життя, заснованого на принципах ринкової економіки. У випадку відсутності достатньої кількості годин на вивчення курсу наскрізну навчальну програму курсу за вибором «Споживчі знання» для учнів 1-11 класів вивчати у будь-якому з класів, коригуючи кількість годин.

Навчально-методичне забезпечення вивчення економіки постійно поповнюється новими навчальними посібниками як традиційного характеру, також і інноваційними за змістом і формою. Вони готуються, як фахівцями різних рівнів, так і вчителями-практиками, що діляться свої досвідом. Перелік посібників, які можуть бути використані при вивченні економіки, постійно оновлюється, друкується в щорічному інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України та розміщені на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки: www.mon.gov.ua та веб-сайті Інституту інноваційних технологій: iitzo.gov.ua.

Під час підготовки до ДПА рекомендовано використати «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з економіки. 11 клас» (авт. Ю.В. Бицюра, Г.О. Горленко, С.Л. Капіруліна).

Суттєву допомогу для підвищення свого фахового рівня та в підготовці до уроків з економіки вчителям надає журнал «Географія та основи економіки в школі» видавництва «Педагогічна преса».

ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ

Одним із обов'язкових елементів державності країни, атрибутом її самостійності, суверенітету є Збройні Сили. Вони виконують одну з найголовніших функцій держави – захисну.

Готовність Збройних Сил України до виконання своїх функцій значною мірою залежить від їх особового складу, зокрема підготовленості юнаків і молоді до проходження строкової військової служби. Як зазначається в Конституції та законі України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», – строкова військова служба є почесним обов'язком кожного громадянина України чоловічої статі. Ефективне та якісне виконання молоддю цього громадського обов'язку можливе лише за наявності в неї початкових знань, умінь та навичок із загальновійськових дисциплін. Така вимога зумовлена суттєвою специфікою військової служби – граничною напруженістю усіх систем організму молодої людини, максимальним проявом психофізіологічних і фізичних якостей та здібностей, суворою регламентацією життєдіяльності військовослужбовця, специфічністю його взаємовідносин з колегами та військовим колективом.

Ці та інші вимоги продиктовані Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти та розкриті в навчальній програмі «Захист Вітчизни (http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869542/), за якою у 2014/2015 навчальному році у навчальних закладах системи загальної середньої освіти учні 10-11 класів вивчатимуть предмет.

Головною метою вивчення предмета «Захист Вітчизни» є розвиток особистості учнів, формування їх готовності до захисту Вітчизни та дій в умовах надзвичайних ситуацій.

Відповідно до мети сформовано завдання предмета:

- підготовка молоді до захисту життя і здоров'я, забезпечення власної безпеки і безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу;
- підготовка молоді до служби у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, виконання військового обов'язку в запасі.

На основі визначених головної мети і завдань та відповідно Державного стандарту предмет вивчається за трьома змістовими лініями:

- основи військової справи та військово-патріотичне виховання;
- основи попередження і захисту у надзвичайних ситуаціях;
- основи медичних знань, надання першої допомоги.

Особливої актуальності набувають ці завдання саме сьогодні. Армія потребує підготовленого резерву, і саме сучасна школа може

забезпечити виконання цього завдання, адже на заняттях з даного навчального предмета сто відсотків допризовної молоді отримують початкову військову підготовку, формують почуття патріотичної свідомості та національної гідності.

Відповідно до Типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки від 27.08.2010 № 834, зі змінами, що внесені наказом Міністерства освіти і науки від 29.05.2014 № 657, на вивчення предмета у 2014/2015 навчальному році передбачено:

- у класах з військово-спортивним профільним навчанням – 2 год. на тиждень;

- у класах всіх інших напрямів – 1,5 год. на тиждень.

Кількість годин може бути збільшена за рахунок варіативної складової навчального плану.

Навчальний предмет «Захист Вітчизни» є обов'язковим і включається до інваріантної частини навчального плану та викладається протягом трьох періодів – у 10 – 11 класах та під час навчально-польових зборів (занять у лікувально-оздоровчому закладі). З метою практичного закріплення рівня знань, умінь та навичок учнів наприкінці навчального року проводяться навчально-польові заняття (збори), у тому числі, з використанням навчально-методичної бази військових частин, відповідних кафедр вищих навчальних закладів, військових комісаріатів, оборонно-спортивних, військово-оздоровчих таборів, базових навчальних закладів, центрів допризовної підготовки тощо. Їх організація і проведення планується керівником навчального закладу відповідно до діючих вимог. Навчально-польові заняття можна проводити поетапно (по мірі вивчення тем або розділів), у кінці першого семестру та навчального року, за рахунок літньої практики. Програма для проведення навчально-польових зборів не залежить від потижневого навантаження і розрахована на 18 навчальних годин.

З метою більш ефективної організації навчально-польових зборів, пропонуємо визначити школи, на базі яких проводитимуться заняття, залучивши до них учнів з інших шкіл, об'єднавши їх у навчальні взводи й відділення.

Практичне закріплення теоретичного матеріалу з розділу «Основи цивільного захисту» також передбачається під час проведення Дня цивільної оборони (цивільного захисту) в загальноосвітніх навчальних закладах.

Стрільба з автомата та малокаліберної гвинтівки проводиться на відповідно обладнаних стрільбищах і в тирах за планами військових комісаріатів на підставі наказів, погоджених з начальником гарнізону

(командиром військової частини, начальником вищого навчального закладу), органом управління освітою і керівником навчального закладу.

Вивчення предмета «Захист Вітчизни» проводиться окремо для юнаків та дівчат (відповідно до листа-роз'яснення Міністерства освіти і науки України від 09.10.2002 № 1/9-444). Поділ класу на групи здійснюють згідно з наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел, садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах» від 20.02.2002 № 128 (додаток 2).

Як виняток, дівчата можуть навчатися за програмою для групи юнаків за умови їх бажання, згоди батьків та відповідно до рішення педагогічної ради навчального закладу. Юнаки, які за станом здоров'я або релігійними переконаннями не можуть вивчати основи військової справи, рішенням педагогічної ради навчального закладу вивчають предмет за програмою для групи дівчат. Навчальний предмет при цьому в обох випадках носить назву «Захист Вітчизни».

Урок, як основна організаційна форма предмета «Захист Вітчизни», в усіх загальноосвітніх навчальних закладах починається з шикування, виконання гімну України, перевірки готовності класу до уроку і тренування за тематикою уроку протягом 3-5 хв.

Зміст програмового матеріалу, у залежності від матеріальної бази, регіональних особливостей тощо. може бути змінений на 20 відсотків. Послідовність вивчення тем, вчитель може коригувати самостійно.

При оцінюванні навчальних досягнень з предмета «Захист Вітчизни» вчителем оцінюються: якість знань, умінь та навичок учнів; нормативні показники, контрольні вправи (нормативні показники та вправи подано у навчальній програмі). Якість виконання нормативів визначає рівень індивідуальної підготовки учнів. Протягом навчального року відпрацьовуються всі індивідуальні нормативи.

Під час складання контрольних вправ з прикладної фізичної підготовки потрібно врахувати деякі особливості, спрямовані на забезпечення учнів від нещасних випадків:

1. Контрольні вправи складають тільки учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.
2. Перевірка безпечності місць занять та справності інвентарю.
3. Обов'язкова присутність медичного працівника.
4. Проведення розминки.

При здачі заліків та нормативів також мають ураховуватися фізіологічні особливості та релігійні погляди учнів.

Важливими умовами успішності занять з предмета є висока дисципліна, організованість, відповідальність учнів. На заняттях стосунки між учнями та вчителем, а також учнів між собою підтримуються на зразок взаємовідносин між військовослужбовцями Збройних Сил України.

Для активізації військово-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах рекомендується вести гурткову роботу відповідного напрямку. При проведенні такої роботи необхідно керуватися Концепцією допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, навчальною програмою «Захист Вітчизни», угодою про співробітництво між обласним департаментом (управлінням) освіти і науки та обласним військовим комісаріатом про спільну діяльність з питань військово-патріотичного виховання учнівської молоді.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційних веб-сайтах Міністерства (www.mon.gov.ua) та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua). Також, для підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні видання такі, як наприклад, журнал «Основи Захисту Вітчизни», «Оборонний вісник» та інші.

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

З метою оновлення змісту освіти дітей з особливими освітніми потребами з 1 вересня 2014 року в дію вступає Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2013 р. № 607 (далі – Державний стандарт). За цим Державним стандартом учні з особливими освітніми потребами можуть навчатися у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах, навчально-реабілітаційних центрах, у спеціальних та інклюзивних класах загальноосвітніх навчальних закладів.

Державний стандарт розроблений з урахуванням Державних санітарних норм та правил «Гігієнічні вимоги до улаштування, утримання і режиму спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, та навчально-реабілітаційних центрів», затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 20.02.2013 № 144, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 14 березня 2013 р. за № 410/22942.

Звертаємо увагу, що відповідно до пункту 9.8. Державних санітарних норм і правил, у спеціальних навчальних закладах та навчально-реабілітаційних центрах кількість навчальних годин (сумарно інваріантна частина, варіативна, фізична культура) повинна становити на тиждень не більше: у підготовчому, 1-му класі – 20 годин, у 2-му – 21 годину, 3-4-му – 22 години, 5-му – 25 годин, 6-му – 28 годин, 7-му – 30 годин, 8-12-му – 32 години.

Крім того, Державним стандартом передбачено створення умов для здобуття початкової освіти дітьми з особливими освітніми потребами шляхом адаптації змісту і методів навчання до пізнавальних можливостей учнів; здійснення під час уроку системи корекційних заходів, спрямованих на опанування учнями навчального матеріалу. З цією метою інваріантна складова базового навчального плану передбачає проведення корекційно-розвиткових занять.

Типові навчальні плани спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку для початкової школи, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 28.01.2014 № 80 (зі змінами, внесеними наказом МОН України від 11.02.2014 р. № 133), Типові навчальні плани спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, затверджені наказом Міністерства освіти і науки

України від 22.04.2014 № 504 (зі змінами, внесеними наказом МОН України від 11.06.2014 р. № 701), вводяться в дію поетапно:

- у підготовчих, 1, 2, 5-х класах – з 2014/2015 навчального року;
- у 3, 6-х класах – з 2015/2016 навчального року;
- у 4, 7-х класах – з 2016/2017 навчального року;
- у 8-х класах – з 2017/2018 навчального року;
- у 9-х класах – з 2018/2019 навчального року;
- у 10-х класах – з 2019/2020 навчального року.

Робочі навчальні плани на 2014/2015 навчальний рік для загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, складаються:

- для підготовчого, 1-2 класів – за Типовими навчальними планами спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (початкова школа), затвердженими наказом МОН України від 28.01.2014 № 80 (зі змінами, внесеними наказом МОН України від 11.02.2014 р. № 133);

- для 3-4 класів – за Типовими навчальними планами спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, затвердженими наказом МОН України від 03.11.2004 р. № 849 (зі змінами, внесеними наказом МОН України від 11.09.2009 р. № 852);

- для 5 класів – за Типовими навчальними планами спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, затвердженими наказом МОН України від 22.04.2014 № 504 (зі змінами, внесеними наказом МОН України від 11.06.2014 р. № 701);

- для 6-10 класів – за Типовими навчальними планами спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, затвердженими наказом МОН України від 26.08.2008 р. № 778 (зі змінами, внесеними наказом МОН України від 11.09.2009 № 852);

- для 11-12 класів – за Типовими навчальними планами спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України від 02.11.2004 р. № 842, з урахуванням змін, затверджених наказом МОН України від 22.08.2005 р. № 489.

З 1 вересня навчальний процес у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах буде здійснюватися за новими навчальними програмами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 24.06.2014 № 750 «Про надання навчальній літературі грифів Міністерства освіти і науки України».

Програми розміщено на офіційних сайтах Міністерства (www.mon.gov.ua) та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

Вимоги до структури навчального року та розроблення робочих навчальних планів, подані у листі МОН України від 11.06.2014 № 1/9-303 «Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів та структуру 2014/2015 навчального року», поширюються на спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, навчально-реабілітаційні центри, санаторні школи та школи-інтернати.

Перехід на навчання за новими Типовими навчальними планами спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня для дітей сліпих, зі зниженим зором, глухих, зі зниженим слухом, тяжкими порушення мовлення, із порушеннями опорно-рухового апарату, із затримкою психічного розвитку, з розумовою відсталістю, із складними вадами розвитку вводяться в дію поетапно з 2014/2015 навчального року, починаючи з 5-го класу.

Типові навчальні плани для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, обов'язково включають години корекційно-розвиткових занять, зміст яких зумовлений особливостями психофізичного розвитку учнів, і реалізується через навчальні предмети та курси:

- для дітей сліпих: «Соціально-побутове орієнтування», «Орієнтування в просторі», «Розвиток мовлення», «Ритміка», «Лікувальна фізкультура»;

- для дітей зі зниженим зором: «Соціально-побутове орієнтування», «Розвиток мовлення», «Ритміка», «Лікувальна фізкультура»;

- для глухих дітей: «Розвиток слухо-зоро-тактильного сприймання мовлення та формування вимови», «Ритміка», «Лікувальна фізкультура»;

- для дітей зі зниженим слухом: «Розвиток слухового сприймання та формування вимови», «Ритміка», «Лікувальна фізкультура»;

- для дітей з тяжкими порушеннями мовлення: «Корекція мовлення», «Логоритміка», «Ритміка», «Лікувальна фізкультура»;

- для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату: «Лікувальна фізкультура», «Корекція розвитку»;

- для дітей із затримкою психічного розвитку: «Розвиток мовлення», «Корекція розвитку», «Ритміка», «Лікувальна фізкультура»;

- для дітей з розумовою відсталістю: «Соціально-побутове орієнтування», «Розвиток мовлення», «Лікувальна фізкультура»;

- для дітей із складними вадами розвитку (сліпих та розумовою відсталістю, зі зниженим зором та розумовою відсталістю): «Соціально-побутове орієнтування», «Розвиток мовлення», «Орієнтування в просторі», «Ритміка», «Лікувальна фізкультура»;

- для дітей із складними вадами розвитку (глухих та розумовою відсталістю, зі зниженим слухом та розумовою відсталістю): «Розвиток слухо-зоро-тактильного сприймання та формування вимови», «Розвиток слухового сприймання та формування вимови», «Соціально-побутове орієнтування», «Лікувальна фізкультура», «Ритміка»;

- для дітей із складними вадами розвитку (з порушеннями опорно-рухового апарату в поєднанні з розумовою відсталістю): «Корекція розвитку», «Соціально-побутове орієнтування», «Лікувальна фізкультура».

Корекційно-розвиткові заняття проводять спеціалісти навчального закладу: вчитель-дефектолог, вчитель-логопед, вчитель фізкультури (інструктор з фізкультури), вчитель ритміки.

Спеціальні загальноосвітні навчальні заклади для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, на основі Типових навчальних планів складають щорічні робочі навчальні плани, конкретизуючи варіативну складову з урахуванням особливостей розвитку та індивідуальних освітніх потреб учнів. Робочі навчальні плани затверджуються відповідним органом управління освітою.

Предмети та курси за вибором визначаються спеціальним загальноосвітнім навчальним закладом у межах гранично допустимого навчального навантаження з урахуванням інтересів та потреб учнів, а також рівня навчально-методичного та кадрового забезпечення закладу.

Навчальні плани для учнів з помірною розумовою відсталістю складаються на основі Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня для розумово відсталих дітей з українською чи російською мовою навчання з урахуванням психофізичного розвитку учнів.

Навчання дітей з помірною розумовою відсталістю здійснюється за спеціальними навчальними програмами та (або) за індивідуальною програмою. Допускається адаптація змісту освіти до пізнавальних можливостей учнів, що виявляється в зменшенні обсягу матеріалу, його спрощенні за характером і структурою.

Під час складання робочих навчальних планів для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, дозволяється перерозподіл годин всередині освітньої галузі до 15 відсотків навчального часу за погодженням із управлінням освіти, у підпорядкуванні якого

знаходиться навчальний заклад. Перерозподіл годин між галузями здійснюється за погодженням з Міністерством освіти і науки України.

Структуру навчального року, графік шкільних канікул визначає загальноосвітній навчальний заклад відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України.

Діти, які не можуть за станом здоров'я відвідувати школу, навчаються за індивідуальною формою. Індивідуальне навчання впроваджується з метою забезпечення права громадян на здобуття повної загальної середньої освіти з урахуванням індивідуальних здібностей та обдарувань, стану здоров'я, демографічної ситуації, організації їх навчання.

Індивідуальне навчання у загальноосвітніх навчальних закладах організовується згідно Положення про індивідуальну форму навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженого наказом МОН України № 732 від 20.12.2002 і зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 8 січня 2003 за № 9/7330, наказу МОН України № 797 від 15.10.2004 «Про внесення змін до Положення про індивідуальну форму навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», листа МОН України № 1/9 від 11.01.2005 щодо кількості годин для організації індивідуального навчання для дітей окремих категорій, наказу МОН України № 432 від 19.05.2008 «Про внесення змін до Положення про індивідуальну форму навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».

Наказом Міністерства освіти і науки України затверджено Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах 20.12.2002 № 732 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 8 січня 2003 р. за № 9/7330).

Кількість годин для організації індивідуального навчання відповідно до кількості предметів інваріантної частини навчального плану визначається наказом директора та затверджується відповідним органом управління освітою (згідно з довідкою ЛКК):

1-4-ті класи - 5 годин на тиждень на кожного учня;

5-9-ті класи - 8 годин на тиждень на кожного учня;

10-12-ті класи - 12 годин на тиждень на кожного учня

за умови виконання вимог Державного стандарту початкової загальної освіти, Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти.

Кількість годин для організації індивідуального навчання учнів, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, відповідно до кількості предметів інваріантної складової навчального плану за умови виконання вимог Державного стандарту загальної

середньої освіти та Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, визначається наказом директора навчального закладу, затверджується відповідним органом управління освітою і становить (згідно з довідкою ПМПК):

1-4-і кл. - 10 год. на тиждень на кожного учня;

5-9-і кл. - 14 год. на тиждень на кожного учня;

10-12-і кл. - 16 год. на тиждень на кожного учня.

Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

Організація інклюзивного навчання проводиться згідно інструктивно-методичного листа «Організація інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», від 18 травня 2012 року № 384, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 року № 872.

Для дітей з особливими освітніми потребами, які мають інтелектуальні порушення та зі складними вадами розвитку (вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку) на основі робочого навчального плану школи розробляється індивідуальний навчальний план з урахуванням рекомендацій психолого-медико-педагогічної консультації та на основі Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

Індивідуальний навчальний план визначає перелік навчальних предметів, послідовність їх вивчення, кількість годин, що відводяться на вивчення кожного предмета за роками навчання, та тижневу кількість годин. У плані враховуються додаткові години на індивідуальні і групові заняття, курси за вибором, факультативи тощо.

Інтеграція в освіті – це спільне навчання і виховання дітей, які мають різні сенсорні та інтелектуальні обмеження, та здорових дітей в умовах навчальних закладів, без створення особливих умов для таких дітей.

При формуванні переліку корекційних засобів навчання та реабілітаційного обладнання для запровадження інклюзивного (інтегрованого) навчання керуватися наказом Міністерства освіти і

науки України від 11.04.2006 р. № 289 «Про затвердження Базового переліку корекційних засобів навчання та реабілітаційного обладнання для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів (класів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку»

Для створення спокійної робочої атмосфери індивідуально чи у групі слід підтримувати зосередженість уваги учня (учнів), їх слух, запобігати протягом всього уроку (заняття) статичної пози за партою.

Особливість методики проведення уроків у початковій школі спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів полягає в тому, що засвоєння інформації та формування життєвих навичок потребують багаторазового вправлення. Тому доцільною є практична, ігрова, індивідуальна та групова діяльність учнів. Обов'язковим є зв'язок із життєвим досвідом дітей, врахування умов, у яких діти перебувають удома, широке використання фольклору – вивчення народних звичаїв, обрядів, застосування творчих завдань. Структура уроків (занять) має бути гнучкою, органічно поєднувати навчально-пізнавальну та оздоровчо-рухову діяльність учнів з особливими освітніми потребами.

Галузь «Технології» в інтеграції з іншими освітніми галузями є базовою для успішного оволодіння молоді практичними навичками користування сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями для розв'язування життєвих та навчальних завдань.

У 2014/2015 навчальному році з 2-го класу учні з затримкою психічного розвитку будуть вивчати предмет «Сходинки до інформатики», учні з розумовою відсталістю з 5-го класу «Основи комп'ютерної грамотності».

Програма «Сходинки до інформатики» для 2-4 класів забезпечує реалізацію мети і завдань освітньої галузі, визначених у Державному стандарті початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, у якій передбачено формування у молодших школярів ключових компетентностей, основою формування яких є опанування учнями предметних компетенцій – нормативно закріплених результатів навчання, які охоплюють знання, уміння, навички, засвоєні способи діяльності, прояви емоційно-ціннісних ставлень.

Зміст навчальної програми «Сходинки до інформатики» для 2-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку узгоджено з навчальною програмою «Сходинки до інформатики» для учнів 2-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

При вивченні курсу «Сходинки до інформатики» кожний урок проводиться із використанням комп'ютерів. Тому на кожному уроці класи діляться на підгрупи так, щоб кожен учень був забезпечений

індивідуальним робочим місцем за комп'ютером, але не менше 8 учнів у підгрупі.

Згідно санітарно-гігієнічних норм час роботи учнів за комп'ютером на 1 уроці не повинен перевищувати 15 хв. Весь інший час уроку учні працюють без комп'ютера, знайомляться із загальними теоретичними положеннями курсу «Сходінки до інформатики», повторюють і закріплюють вивчений матеріал, виконують вправи на розвиток сприймання, уваги, мислення, пам'яті тощо.

Для практичної роботи учнів за комп'ютером можна використовувати програми з наявного у школі навчального програмного забезпечення та середовища, які адаптовані для навчання дітей молодшого шкільного віку із ЗПР.

У спеціальній (корекційній) школі інформаційні технології повинні розглядатися не як предмет вивчення, а як інструмент інтеграції учня в сучасний світ. Дітей з вадами розумового розвитку достатньо навчати навичкам роботи на персональному комп'ютері, а не алгоритмізації та програмуванню, та закінчувати курс пакетом офісних програм.

Розподіл часу на проходження програмного матеріалу, порядок вивчення тем і кількість годин, відведених на них, можуть дещо змінюватися залежно від інтелектуально-психофізичного розвитку учнів.

Для постійної взаємодії між учителем та учнем у системі уроків доцільно своєчасно використовувати різні види перевірок відповідно до методичних рекомендацій щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами.

З метою оцінювання індивідуальних досягнень учнів може бути використаний метод оцінювання портфоліо. Таке оцінювання передбачає визначення критеріїв для включення учнівських напрацювань до портфоліо; форми подання матеріалу; спланованість оцінного процесу; елементи самооцінки з боку учня тощо.

Відповідно до Інструкції про переведення та випуск учнів навчальних закладів системи загальної середньої освіти усіх типів та форм власності (Наказ МОНУ від 14.04.2008 р. №319) наприкінці навчального року на кожного учня 1-го класу учитель складає характеристику, яка заноситься до особової справи учня (п.5.2 Інструкції). У ній зазначається рівень розвитку учня та результати оволодіння ним усіма компонентами навчальної діяльності.

Позашкільна робота з дітьми з особливими освітніми потребами проводиться відповідно до Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах.

ІНОЗЕМНІ МОВИ

Вивчення іноземних мов у 2014-2015 навчальному році буде здійснюватись за декількома навчальними програмами а саме:

«Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 1-4 класи», Видавничий дім «Освіта», 2012 р.;

«Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 10-11 класи», Київ, 2010 р.;

«Програми для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови, Іноземні мови. 5-9 класи», Видавничий дім «Освіта», 2013 р.;

«Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. 5-6 класи», Видавничий дім «Освіта», 2013 р.;

«Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. 7-9 класи», «Перун», 2005 р.;

«Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Друга іноземна мова 5-11 класи», Видавничий дім «Освіта», 2013 р.;

Навчальні програми не встановлюють порядок (послідовність) вивчення предметної тематики у рамках навчального року, а лише вказують на зміст, вивчення котрого є об'єктом тематичного контролю та оцінювання у рамках семестрового і підсумкового контролю.

Програми з іноземних мов мають наскрізний характер та представлені в єдиній системі, в діяльнісній термінології з чітко вираженою кореляцією між класами.

Робочі навчальні плани на 2014/2015 навчальний рік складаються згідно листа Міністерства від 11.06.14 р. №1/9-303 для:

для 1-3-х класів – за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОН молодьспорту України від 10.06.2011 № 572;

для 4-х класів – за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОН України від 29.11.2005 № 682;

для 5-6-х класів – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня затвердженими наказом

МОН молодьспорту України від 03.04.2012 № 409, **зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 664;**

для 7-9-х класів – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66;

для 10-11-х класів – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834 **зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657;**

для спеціалізованих шкіл (класів), з поглибленим вивченням окремих предметів, гімназій, ліцеїв, колегіумів: 5-6 класи – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 № 409, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 664 (додаток 8); 7-9 класи – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66; 10-11 класи – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 №834 зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657;

для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов: 1-3 класи – за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 10.06.2011 № 572 (додатки 4-5); 4 клас – за Типовим навчальним планом спеціалізованих шкіл цього типу, затвердженими наказом МОН України від 13.03.2006 № 182 чи Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОН України від 29.11.2005 № 682 (додаток 4); 5-6 класи – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 № 409, зі змінами, внесеними наказом МОН України 29.05.2014 № 664 (додаток 3); 7-9 класи – за Типовим навчальним планом спеціалізованих шкіл цього типу, затвердженими наказом МОН України від 13.03.2006 № 182; 10-11 класи – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 №834 зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 19);

для білінгвальних класів: 5-6 класи – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 № 409, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 664; 7-9 класи – за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом МОН від 07.07.2009 № 626; 10-11 класи – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834 зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

Як і в минулі роки інваріанта складова типового навчального плану основної школи (1-11 класи) забезпечує реалізацію змісту іншомовної освіти на рівні Державного стандарту.

Предмети та курси за вибором визначаються загальноосвітнім навчальним закладом у межах гранично допустимого навчального навантаження з урахуванням інтересів та потреб учнів, а також рівня навчально-методичного та кадрового забезпечення закладу.

Звертаємо увагу на нові Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня (**Наказ Міністерства від 29.05.2014 №664**), згідно яких навчальний заклад з 1 вересня отримує право вибору щодо вивчення другої іноземної мови.

Рішення про запровадження вивчення другої іноземної мови приймаються, залежно від умов для такого вивчення, навчальним закладом.

У загальноосвітніх навчальних закладах може використовуватися лише те навчально-методичне забезпечення, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Перелік рекомендованої літератури затверджується наказом Міністерства освіти і науки України та оприлюднюється через «Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України». Із зазначеним переліком можна буде ознайомитись на сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua. Для учнів 6-го класу загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов підготовлені нові підручники та навчально-методичні комплекти. Навчальний зміст підручників укладено відповідно до програми і представлено розділами, що відповідають тематиці ситуативного спілкування.

Структура кожного підручника є чіткою і послідовною, вона відображає специфіку предмету іноземна мова, яка полягає у тому, що провідним компонентом змісту навчання іноземної мови є не основи наук, а *способи діяльності* – навчання різних видів мовленнєвої діяльності: *говоріння, аудіювання, читання, письма*.

Англійська мова:

англійська мова 6 клас авт. Карп'юк О.Д. (вид. «ЛібраТерра», 2014);

англійська мова 6 клас авт. Несвіт А.М. (вид. «Генеза», 2014);

Німецька мова:

німецька мова 6 клас авт. Горбач Л.В., Савченко Л.П., Сидоренко М.М., (вид. «Грамота», 2014);

німецька мова 6 клас авт. Сотнікова С.І., Гоголева Г.В., (вид. «Ранок», 2014);

Французька мова:

французька мова 6 клас авт. Клименко Ю.М., (вид. «Генеза», 2014);

Іспанська мова:

іспанська мова 6 клас авт. Редько В.Г., (вид. «Гене́за», 2014.)

Викладання другої іноземної мови в цьому навчальному році буде здійснюватись за підручниками:

Англійська мова:

англійська мова 6(2) клас авт. Пахомова Т.Г., (вид. «Методика», 2014);

Німецька мова:

німецька мова 6(2) авт. Сотникова С.І., Білоусова Т.Ф., (вид. «Ранок», 2014);

німецька мова 6(2) авт. Сидоренко М.М., Палій О.А., (вид. «Ранок», 2014);

Французька мова:

французька мова 6(2) авт. Клименко Ю.М., (вид. «Методика», 2014);

Оцінювання навчальних досягнень учнів

Здійснення контролю забезпечує своєчасне корегування навчального процесу з метою приведення його до рівня, заданого програмою й стандартом, що регламентує його вимоги до обов'язкового мінімуму змісту й рівню підготовки випускників. Ці вимоги містять у собі знання фонетики, лексики, фразеології, граматики.

Зміст навчання іноземної мови містить у собі 4 види мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, письмо і читання. Для виявлення рівня володіння кожним видом розроблені відповідні критерії.

Ці види діяльності є основою для реалізації системи контролю над ходом й якістю засвоєння учнями змісту навчання іноземної мови.

Учень із самого початку навчання повинен знати, як буде оцінюватися його робота, які вимоги в навчанні будуть до нього пред'являтися. У цьому полягає й певний стимул до підвищення якості своїх знань.

Основною ланкою в системі контролю у загальноосвітніх навчальних закладах є поточний контроль, що проводиться систематично з метою встановлення правильності розуміння навчального матеріалу й рівнів його оволодіння та здійснення корегування щодо застосовуваних технологій навчання.

Основна функція поточного контролю – навчальна. Питання, завдання, тести спрямовані на закріплення вивченого матеріалу й повторення пройденого, тому індивідуальні форми доцільно поєднувати із фронтальною роботою групи.

Наступною ланкою в системі контролю є семестровий контроль, що проводиться періодично з метою перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу в обсязі навчальних тем, розділів семестру й підтвердження

результатів поточних балів, отриманих учнями раніше. Семестровий контроль проводиться двічі на рік.

Завдання для проведення семестрового контролю складаються на основі програми, охоплюють найбільш актуальні розділи й теми вивченого матеріалу, розробляються викладачем з урахуванням рівня навченості, що дозволяє реалізувати диференційований підхід до навчання.

Семестровий контроль проводиться за чотирма видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо). У журналі робиться, наприклад, такий запис:

5.12. Контроль Аудіювання	18.12. Контроль Говоріння	22.12. Контроль Читання	25.12. Контроль Письма
---------------------------------	---------------------------------	-------------------------------	------------------------------

Звертаємо увагу, що «Контроль» не є контрольною роботою і може бути комплексним та проводитись у формі тестування.

Оцінка за семестр ставиться на основі поточного оцінювання та оцінок контролю з чотирьох видів мовленнєвої діяльності.

При перевірці робіт з іноземної мови у початковій школі (1-4 класи) вчитель виправляє помилки і пише згори правильний варіант слова, виразу тощо. Зошити, в яких виконуються навчальні класні та домашні роботи, перевіряються після кожного уроку у всіх учнів з виставленням оцінок.

В 5-9 класах зошити перевіряються один раз на тиждень.

В 10-11 класах у зошитах перевіряються найбільш значимі роботи але з таким розрахунком щоб один раз в місяць перевірялись роботи всіх учнів.

Словники перевіряються один раз в семестр. Вчитель виправляє помилки і ставить підпис та дату перевірки.

Відповідно до загальних вимог до ведення класного журналу «Записи в журналі ведуться державною мовою. З іноземних мов частково допускається запис змісту уроку та завдання додому мовою вивчення предмета».

Зошити та словники підписуються мовою, яка вивчається.

Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.02 р. № 128. При поглибленому вивченні іноземної мови з 1-го класу клас ділиться на групи з 8-10 учнів у кожній (не більше 3 груп); при вивченні іноземної що не є мовою навчання, а вивчається як предмет – клас чисельністю понад 27 учнів ділиться на 2 групи.

Самооцінювання є невід’ємним умінням сучасної людини в процесі пізнання і самопізнання та альтернативним способом оцінки досягнень учнів. Найважливішою метою самооцінювання є підвищення учнівської здатності до саморефлексії, що сприяє зростанню питомої ваги самостійності в організації процесу навчання (самонавчання). Одним з найефективніших інструментів, що допомагає розвинути в учня здатність до самооцінювання в іншомовному навчанні є Європейське мовне портфоліо.

Загальноєвропейські рівні володіння мовою є базовими для Європейського мовного портфоліо. Вони забезпечують основу для учнівського самооцінювання та слугують матеріалом для постановки навчальних цілей. Шкали для самооцінювання відповідно до рівнів мовленнєвих умінь є центральними для структури і функцій Європейського мовного портфоліо. Таким чином, використовуючи Європейське мовне портфоліо у своєму іншомовному навчанні учні не тільки знайомляться із загальноєвропейськими рівнями володіння мовою, але й на практиці вчаться працювати з ними – з одного боку, займаючись плануванням власної навчальної діяльності із визначенням конкретних цілей за допомогою дескрипторів в оціночних шкалах, з другого – займаючись самооцінюванням, яке є результатом ефективної учнівської рефлексії власного процесу навчання мови. Отже, за допомогою Європейського мовного портфоліо спрощується процедура впровадження європейських стандартів оцінювання учнів, в тому числі під час формуючого чи підсумкового тестування, які здійснюються за допомогою дескрипторів відповідно до Загальноєвропейських рівневих стандартів.

Під час вивчення іноземної мови дія самооцінювання може фокусуватися на трьох аспектах. Перший – це сам навчальний процес. Учні повинні бути здатними оцінити, наскільки добре вони навчаються взагалі, на певному етапі та наскільки успішно виконують індивідуальні завдання та досягають навчальних цілей. Другий аспект для самооцінювання – це учнівські комунікативні уміння, відповідно до рівнів і дескрипторів, розроблених Радою Європи. Третій аспект – це лінгвістична компетенція учня. Використовуючи самооцінювання, учні вчаться контролювати свій лінгвістичний здобуток і виправляти помилки, використовуючи ті самі шкали і оціночні схеми, які використовуються під час оцінювання іншими. Таким чином, вони починають глибше розуміти методи оцінювання, що може допомогти їм краще скласти підсумкові іспити (тести).

Нині розроблено український варіант Європейського мовного портфоліо, що проходить апробацію у п’яти регіонах України (Харків, Одеса, Донецьк, Чернівці, Тернопіль) та підготовлено і видруковано

методичний посібник «Європейське Мовне Портфоліо: Методичний посібник. – Тернопіль: ЛібраТерра, 2008». Більш детально ознайомитися з основними положеннями щодо використання Європейського мовного портфоліо можна на сайтах: www.coe.int/portfolio; www.cilt.org.uk/elp.htm; www.nacell.org.uk/elp.htm; www.eelp.gap.it; www.europeestaalportfolio.nl

Використання Європейського мовного портфоліо дозволяє зробити процес іншомовного навчання більш прозорим для учнів, допомагаючи їм розвивати їхню здатність до відображення та самооцінювання, таким чином, надаючи їм можливість поступово збільшувати свою відповідальність за власне навчання.

З огляду на те, що майже всі стратегічні документи щодо вивчення іноземних мов, зорієнтовані на Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, більш детально ознайомитись із основними положеннями цього документу можна на сайтах: <http://www.coe.int>; www.britishcouncil.org.ua; www.goethe.de/kiev.

ІНФОРМАТИКА

У 2014/2015 навчальному році учні 6 класів загальноосвітніх навчальних закладів продовжать вивчення інформатики за програмою «Інформатика. Навчальна програма для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів» із розрахунку 1 година на тиждень (ознайомитись з програмою можна на сайті МОН:

www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/

Саме у 6 класі будуть вивчатися наступні розділи:

Назва розділу	Кількість годин
Алгоритми та їх виконавці	7
Поняття операційної системи	6
Мультимедіа	4
Текстовий процесор	8
Комп'ютерні мережі	8
Резерв	2
Всього	35

Відповідно до програми, розподіл змісту і навчального часу є орієнтовним. Учителю надається право коригувати послідовність вивчення тем залежно від методичної концепції та конкретних навчальних ситуацій, від рівня підготовки учнів і сформованості у них предметної ІКТ-компетентності, вибудовуючи найбільш доречну для конкретного навчального закладу або класу траєкторію навчання. Водночас, у 6 класі не можна змінювати логічну послідовність теми «Поняття операційної системи» відносно всіх інших, оскільки для вивчення тем «Мультимедіа», «Текстовий процесор» та «Комп'ютерні мережі» необхідні сформовані поняття учнів про файлову систему та навички виконання операцій з файлами та папками.

Так само, як і у 5 класі, навчальний час, який відводиться на вивчення курсу інформатики, рекомендується розподіляти таким чином:

- 30% навчального часу відводиться на засвоєння теоретичних знань,
- 70% навчального часу відводиться на формування практичних навичок роботи з сучасною комп'ютерною технікою та ІКТ.

Під час вивчення курсу обов'язковим є проведення десяти практичних робіт. Практичні роботи, вказані в програмі, є обов'язковими для оцінювання всіх учнів класу. Учитель може самостійно визначати форму проведення цих робіт (лабораторні роботи, практикуми, навчальні проекти, колективна робота в Інтернеті тощо). Зміст таких завдань треба добирати так, щоб тривалість їх виконання не перевищувала 20 хвилин (санітарні норми щодо тривалості безперервної роботи за комп'ютером учнів цієї вікової категорії).

В основу побудови змісту навчання й вимог до загальноосвітньої підготовки учнів з інформатики за Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти покладено компетентнісний підхід, відповідно до якого кінцевим результатом навчання інформатики є сформовані (на основі здобутих знань, вмінь і навичок, досвіду навчальної та життєвої діяльності, вироблених ціннісних орієнтацій, позитивної мотивації) предметна ІКТ-компетентність та ключові компетентності, зокрема: інформаційно-комунікаційна, навчальна, комунікативна, математична, соціальна, громадянська, здоров'язбережувальна. Нагадуємо, що для вчителя компетентнісний підхід - це перехід від передачі знань до створення умов для активного пізнання та отримання дітьми практичного досвіду. Для учнів - перехід від пасивного засвоєння відомостей до її активного пошуку, освоєння, критичного осмислення та використання на практиці.

До найтипівіших методів формування компетентностей учнів, відносяться:

- звернення до досвіду учнів;
- відкрите обговорення нових знань;
- розв'язування проблемних задач і обговорення проблемних ситуацій;
- організація дискусій;
- ігрова діяльність;
- проектна діяльність.

Учитель, який здійснює компетентнісний підхід у навчанні повинен уміти:

- виявляти повагу до учнів, до їхніх суджень та питань;
- відчувати проблемність ситуацій, що вивчаються;
- пов'язувати матеріал, що вивчається з повсякденним життям та інтересами учнів, враховуючи їхні вікові особливості;
- закріплювати знання та вміння на практиці;
- планувати уроки використовуючи різноманітні методи та форми навчання;
- ставити мету та оцінювати її ступінь досягнення разом із учнями;
- оцінювати досягнення учнів не тільки балами, а й змістовною характеристикою.

Під час вивчення теми «Алгоритми та їх виконавці» в учнів повинно сформувався уявлення про об'єкти, події, команди, виконавців, систему команд виконавців, алгоритми, використання алгоритмів у повсякденному житті та навчальній діяльності учнів, форми подання алгоритмів, середовище виконання алгоритмів, базові алгоритмічні структури, сформувався вміння складати алгоритми та подавати їх у різних формах, формально виконувати алгоритми з навчальної діяльності та побуту; складати і виконувати алгоритми у визначеному навчальному середовищі виконання алгоритму. Сформовані у 6 класі поняття та вміння будуть використані як базові при подальшому вивченні цієї теми у 7-9 класах.

Враховуючи вікові особливості учнів 6 класу, для формування практичних навичок, доцільним буде обрати навчальне середовище виконання алгоритмів Scratch, що його можна завантажити за посиланням: [http://info.scratch.mit.edu/uk/Scratch 1.4 Download](http://info.scratch.mit.edu/uk/Scratch%201.4%20Download). Середовище Scratch є крос-платформним програмним забезпеченням, що підтримує україномовний інтерфейс та поширюється безкоштовно, а також взяте авторськими колективами за основу для висвітлення цієї теми у підручниках для учнів 6 класу. Вибір програмного середовища залишається на розсуд вчителя з врахуванням наявної комп'ютерної техніки та доречної для конкретного навчального закладу або класу траєкторії навчання.

При викладанні теми «Алгоритми та їх виконавці», окрім підручника, доцільно використати навчальні посібники, наведені у Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах, у яких більш детально надано відомості з теми «Алгоритмізація і програмування», а також висвітлено особливості навчального середовища Scratch.

Вивчення теми «Поняття операційної системи» повинно сформувати в учнів поняття про призначення операційних систем, об'єкти операційної системи, призначення файлової системи, об'єкти файлової системи та їх властивості, про шлях до об'єкта файлової системи, повне ім'я об'єкта файлової системи, тип файлу, сформувавши навички виконання операцій над об'єктами файлової системи: створення, виділення, копіювання, перейменування, переміщення та видалення об'єктів, виконання пошуку об'єктів файлової системи.

Сьогодні у розпорядженні сучасної людини досить великий вибір комп'ютерної техніки, різних операційних систем та програмного забезпечення. Найпопулярнішими з них є операційні системи сімейства Windows, Linux, Mac OS, а для мобільних пристроїв це операційні системи Android та OS. У зв'язку з цим, рекомендується при викладанні

цієї теми акцентувати увагу учнів на спільні властивості об'єктно-зорієнтованих сучасних операційних систем, тобто на наявне поняття об'єкта, над яким можна виконувати певні дії та який має певні властивості.

Внесено деякі зміни та доповнення до програми «Інформатика. Навчальна програма для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів».

При вивченні теми «Поняття операційної системи» термін «інформаційний об'єкт» можна замінити на термін «інформаційна модель об'єкта» та навести приклади.

У зв'язку з тим, що необхідно розвести поняття «об'єкти операційної системи» та «об'єкти файлової системи», до змісту теми внесено перелік об'єктів файлової системи, такі, як файли і папки, операції з якими вивчаються (наприклад, не вивчаються операції з дисками (із пристроями для зберігання даних, а точніше з їх носіями)), оскільки об'єкти файлової системи, як складової операційної системи, є і об'єктами операційної системи. При цьому слід пам'ятати, що не всі об'єкти операційної системи є об'єктами файлової системи, наприклад, вікно.

До властивостей об'єктів файлової системи додано розмір файлів та ємність носіїв даних. Це обгрунтовано тим, що з цією інформацією учні будуть зустрічатися при роботі з файлами.

Під час вивчення теми «Мультимедіа» в учнів 6 класу повинно сформуватися поняття про мультимедіа, об'єкти мультимедіа, галузі використання мультимедіа, мультимедійні пристрої та мультимедійне програмне забезпечення, а також сформуватися навички копіювання об'єктів мультимедіа з фотокамер, мобільних пристроїв на комп'ютер, вміння переглядати та прослуховувати об'єкти мультимедіа на комп'ютері за допомогою програмних середовищ, вміння переглядати, змінювати значення властивостей графічних зображень та вміння виконувати основні операції над ними.

Програма з інформатики побудована за лінійно-концентричним принципом, то знання учнів з цього розділу будуть розширені у 8 класі під час вивчення теми «Опрацювання об'єктів мультимедіа».

Вивчення теми «Текстовий процесор» у 6 класі у вирішенні більшості завдань спирається на сформовані знання і навички учнів, що були отримані під час вивчення теми «Редактор презентацій» у 5 класі, а саме формує поняття учнів про текстовий документ та його об'єкти, текстовий процесор та його призначення, формує навички учнів створювати, відкривати, редагувати та зберігати документи в середовищі текстового процесора, формувати текст, виділяти та вилучати, копіювати й переміщувати фрагменти тексту з використанням

комбінацій клавіш, меню, вставляти графічні об'єкти в текстовий документ, знаходити й замінювати фрагменти тексту в автоматичному режимі, перевіряти правопис текстових документів та виправляти помилки в автоматичному режимі, роздруковувати текстовий документ. У підручниках для учнів 6 класу даний розділ описаний у двох варіантах, при висвітленні особливостей роботи з текстовим процесором Microsoft Word та текстовим процесором LibreOffice.

У цьому розділі до програми вносяться такі зміни: додано до змісту та до вимог «Перегляд текстового документа», додано до змісту: «Створення текстового документа», додано до вимог: «Описує правила введення тексту, описує властивості абзаців та символів», «Описує поняття ключового слова», «Вміє форматувати документ», «Описує властивості графічного зображення в текстовому документі». Введено поняття «форматування за зразком». Замінено поняття «організаційні діаграми» на «схеми/діаграми», оскільки у MO Word 2007 і більш пізніх версіях, та в LibreOffice відсутнє поняття «організаційні діаграми».

Під час вивчення теми «Комп'ютерні мережі» в учнів повинно сформувався уявлення про комп'ютерні мережі та їх призначення, типи комп'ютерних мереж, глобальну мережу Інтернет, основні служби Інтернету, веб-сайт, веб-сторінку та її адресу, гіперпосилання, авторське право та Інтернет, вміння відкривати файли та папки на інших комп'ютерах локальної мережі, копіювати та переміщувати дані між різними комп'ютерами мережі, відкривати у вікні браузера веб-сторінку із заданою адресою, створювати та редагувати список сайтів, обраних для швидкого перегляду, використовувати гіперпосилання для навігації веб-сторінками, зберігати зображення, веб-сторінки та їх фрагменти, використовувати пошукові системи для пошуку інформаційних матеріалів в Інтернеті, дотримуватися правил безпечної роботи в Інтернеті при пошуку інформаційних матеріалів, використовувати енциклопедії, словники та перекладачі, розміщені в Інтернеті, у своїй навчальній діяльності.

У цьому розділі у зміст програми додано поняття пошукової системи. У результаті додано до вимог: «описує призначення комп'ютерних мереж, поняття мережної взаємодії», «описує поняття гіперпосилання, авторське право».

Наводимо особливості підручників з інформатики для 6 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

«Інформатика. 6 клас» (автори Н.В. Морзе, О.В.Барна, В.П. Вембер, О.Г. Кузьмінська, Н.А. Саражинська), видавничий дім «Освіта».

Навчальний матеріал підручника структуровано згідно базової навчальної програми. Загальна кількість тем підручника відповідає кількості годин, передбачених програмою на вивчення курсу протягом

року, теми згруповані відповідно до розділів чинної навчальної програми. В межах кожної теми (уроку) передбачені різні види діяльності учнів, для кожного з яких виділена окрема рубрика.

Рубрика **Обговорюємо** містить запитання на перевірку та самоконтроль навичок мислення базових рівнів: знання та розуміння. Рубрики **Обговорюємо** та **Працюємо в парах** передбачають формування у дітей вміння спілкуватися та аргументувати свою думку на базі отриманих знань. Робота в парах передбачає обговорення запитань, які не носять репродуктивний характер, а демонструють вміння учнів застосовувати нові поняття, використовуючи в усному мовленні нові терміни, знаходити та доводити причинно-наслідкові зв'язки, встановлювати відповідності з міжпредметними, вербальними, схематичними і символічними моделями, дозволяють мати різні погляди на одне явище, об'єкт, процес, приклад тощо. Для реалізації особистісно зорієнтованого навчання зміст навчальних завдань диференційовано за рівнем складності з відповідними позначками. Деякі завдання передбачають використання вчителем різних прийомів та форм організації діяльності дітей для здійснення диференціації за рівнем креативності та за об'ємом, коли зміст завдання для всіх учнів є однаковим, а робота диференціюється за ступенем самостійності учнів, за характером навчальних дій, за об'ємом пропонованого матеріалу відповідно до часових меж.

У рубриці **Діємо** містяться інструкції щодо виконання завдань при роботі з файлами, зокрема в середовищі виконання алгоритмів Scratch, програм для перегляду мультимедійних файлів та текстового процесора, які дозволяють кожній дитині в індивідуальному темпі опанувати основні вміння та навички. Навички дослідницької діяльності формуються завданнями рубрики **Досліджуємо**.

На матеріалі підручника в учнів поступово формується вміння виявляти рівень обізнаності з теми вивчення та власні навчальні потреби, ставити пізнавальні задачі на початку уроку чи вивчення теми, реалізувати заплановане та здійснювати саморефлексію. На початку кожної теми пропонується карта знань **Ти дізнаєшся**, а для узагальнення та рефлексії наприкінці теми передбачена рубрика **Повторюємо**, в якій наочно подано основний матеріал теми. Рубрика **Словничок** містить перелік нових термінів, які вводились в цій темі; в рубриці **Оціни свої знання та вміння** учням пропонується твердження про знання і вміння, яких вони мали набути протягом вивчення теми та пропонується оцінити свої знання та вміння. Твердження повністю відповідають вимогам навчальної програми. Узагальнення матеріалу здійснюється за допомогою узагальнюючої оцінки знань та вмінь по матеріалу розділу та навчальних проектів у рубриці **Узагальнюємо**.

Особливістю уроків-практичних робіт (згідно програми їх десять) є наявність двох частин: теоретичної та практичної, які забезпечують дотримання санітарно-гігієнічних умов використання комп'ютерів для учнів 6-го класу. У теоретичній частині пропонуються завдання, кожне з яких має два варіанти. Кількість балів, що відповідає конкретному завданню, є індикатором його рівня складності. Різномірні завдання містить і практична складова такого типу уроків.

У підручнику наведено **Алфавітний покажчик** та **Глосарій** основних термінів і понять.

Підручник «Інформатика. 6 клас» (авт. Ривкінд Й.Я., Лисенко Т.І., Чернікова Л.А., Шакоцько В.В.) Видавництво «Генеза»

Структура підручника цього авторського колективу для 6 класу аналогічна структурі відповідного підручника для 5 класу.

В основу викладення навчального матеріалу в підручнику покладено об'єктний і алгоритмічний підходи.

У 6 класі до понять об'єктів, властивостей об'єктів та їх значень додається вивчення поняття події. Саме в результаті настання певних подій змінюються значення тих чи інших властивостей об'єктів.

Важливим є те, щоб при вивченні всіх тем курсу 6 класу вчителі та учні визначали об'єкти, що вивчаються, їх властивості та події, які змінюють значення властивостей об'єктів.

Об'єктний і алгоритмічний підходи роблять можливим використання підручника у навчальних закладах з різними типами апаратних та програмних засобів. Платформонезалежний огляд об'єктів та їх властивостей формує цілісне уявлення про предмет вивчення. Структура алгоритмів діяльності залишається схожою для різних версій програмного забезпечення, відрізняється лише у незначних деталях, і це дає можливість сформулювати певну логіку у підходах до опанування різними версіями програмних засобів.

Викладення практичного матеріалу базується на використанні операційної системи **Windows XP** та програм пакету **Microsoft Office 2007**. Вивчення практичної частини розділу «Алгоритмізація» базується на вільно розповсюджуваному пакеті **Scratch**. Для забезпечення можливостей роботи з підручником у навчальних закладах з різною матеріальною базою та для надання можливостей самостійного виконання завдань на домашніх комп'ютерах введено рубрику «Для тих, хто працює з **Windows 7**».

Для надання можливості використання підручника у школах, де вже використовують або планують використовувати вільно розповсюджені програмні продукти, до підручника включено окремий розділ, присвячений вивченню теми «Текстовий процесор» з використанням пакету програм LibreOffice.

Важливими на думку авторів є використання запитань для актуалізації знань, наведених на початку кожного пункту. Учитель може обговорити з учнями відповіді на ці запитання на уроці безпосередньо перед вивченням нового матеріалу, а може задати на попередньому уроці як домашнє завдання на повторення.

Наприкінці кожного пункту розміщено рубрику «Найважливіше у цьому пункті» з узагальненням навчального матеріалу, наведені запитання для самоконтролю, які розподілені за рівнями навчальних досягнень, тренувальні вправи та практичні завдання для формування основних складових предметної ІКТ-компетентності. Учитель може використати їх безпосередньо на уроці або як домашнє завдання.

Завдання, наведені після кожного пункту, диференційовані за рівнем складності. Їх кількість дещо перевищує потрібну для використання на уроках та вдома. Це дає змогу вчителю реалізовувати індивідуальний підхід та диференціацію в навчанні, добирати для виконання ті завдання, які найкраще сприятимуть досягненню навчальних цілей уроку. Окремо виділені завдання, які автори рекомендують для роботи вдома, завдання, що відносяться до додаткового матеріалу або передбачені для опрацювання у парах або невеликих групах.

Підручник традиційно, крім основного матеріалу, містить рубрики: «Для тих, хто хоче знати більше», «Це цікаво знати».

Для методичної підтримки викладення навчання інформатики за даним підручником авторами створено веб-сайт «Інформатика для всіх», розміщений за адресою <http://allinf.at.ua>, на якому розміщено різноманітні методичні та дидактичні матеріали: календарне планування курсу, файли-заготовки для виконання тренувальних вправ і практичних робіт, корисні посилання, інші матеріали.

Зазначаємо, що навчальні заклади, які обрали програму «Інформатика. 5-9 класи загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу» (2012 рік), продовжують у 6 класі навчання за цією програмою.

Варіативну складову навчального плану у 6 класі можна реалізувати обравши навчальну програму курсу за вибором «Сліпий метод друку» (лист ІТЗО від 21.10.2003 № 14.1 /12-Г-604).

Для учнів 5 класу залишаються чинними інструктивно-методичні рекомендації, що містяться у листі Міністерства від 24.05.2013 № 1/9-368 «Про організацію навчально-виховного процесу у 5 класах загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі» ознайомитись з якими можна на сайті МОН за адресою <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/methodical-recommendations/>, а для учнів 7-11 класів чинними залишаються рекомендації, що містяться у листі Міністерства від 01.06.2012 № 1/9-426 «Щодо інструктивно-

методичних рекомендацій із базових дисциплін» (Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 17-22, 2012).

Окрему увагу звертаємо на те, що чинність навчальних програм слід перевіряти у переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах у 2014/2015 навчальному році.

Перед початком навчального року вчитель інформатики повинен обов'язково ознайомитись та використовувати у своїй діяльності Інструктивно-методичні матеріали «Безпечне проведення навчальних занять у кабінетах інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій загальноосвітніх навчальних закладів», що містяться у листі МОН № 1/9-497 від 17.07.2013 «Про використання Інструктивно-методичних матеріалів з питань створення безпечних умов для роботи у кабінетах інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій загальноосвітніх навчальних закладів».

Значну увагу слід приділити патріотичному вихованню. Для цього, наприклад, слід обирати відповідні тексти для роботи з текстовим редактором, відповідні сайти для роботи у мережі Інтернет тощо.

Наводимо також перелік вільно поширюваного програмного забезпечення та орієнтовні посилання для завантаження.

Офісний пакет «OOo4kids», містить необхідний мінімум засобів для роботи в школі, україномовний та зрозумілий дітям інтерфейс. Офіційний сайт <http://educoo.org/TelechargerOOo4Kids.php> містить версії різними мовами та для різних операційних систем.

Ширші можливості може забезпечити офісний пакет LibreOffice. Офіційний сайт <http://www.libreoffice.org/>.

Операційну систему Лінукс можна завантажити на офіційних сайтах Убунту (<http://www.ubuntu.com/>), Мінт (<http://linuxmint.com/>) та інших.

Звертаємо увагу, що у гімназіях, ліцеях, колегіумах змістове наповнення технологічної освіти в 8-11 класах може спрямовуватись на вивчення інформаційних технологій (веб-дизайн, комп'ютерне моделювання, комп'ютерна графіка тощо).

ІСТОРІЯ

Вивчення історії в загальноосвітніх навчальних закладах розпочинається з пропедевтичного курсу «Вступ до історії України». Цей курс має сформувати у п'ятикласників загальне початкове уявлення про історію України як складову європейської історії, її розвиток, що має свої витoki, окремі періоди, видатних діячів. Останні суспільно-політичні події в Україні наочно підтверджують, що у навчанні історії такий складник як «зміст» посідає не менш важливе значення, ніж система загальношкільних та предметних умінь і навичок (компетентностей). Звертаємо увагу на те, що Міністерство освіти і науки скасувало лист «Про використання навчальної літератури» (№ 1/9-607 від 05 вересня 2013 року). Ліквідація вищезгаданого припису дозволяє підійти до організації навчання у 5-му класі на альтернативних засадах. Оскільки пропедевтичний курс історії є самостійним курсом і не пов'язаний структурно з курсами історії, що вивчають з 6-го класу, навчання в 5-му класі може здійснюватися за такими варіантами.

У 2014/2015 навчальному році на чисельні прохання вчителів країни будуть чинними одночасно дві програми для учнів **5 класів**. Це «Історія України. Вступ до історії» (К., Перун. 2005) та «Історія України (Вступ до історії)» (К., Видавничий дім «Освіта». 2013). Відповідно вчителі, які працюватимуть за програмою 2005 р. можуть користуватись підручниками, що вийшли друком у 2010 році: «Вступ до історії України», автори Власов В., Данилевська О., та «Вступ до історії України», автор Мисан В.

Вчителі, які оберуть програму 2013 р. користуються відповідно підручниками, що вийшли друком у 2013 році: «Історія України (Вступ до історії)», автора Власова В., видавництво «Генеза» та авторів Пометун О., Костюк І., Малієнко Ю., видавництво «Освіта».

Чинною для учнів **6 класів** є програма «Інтегрований курс. («Всесвітня історія. Історія України», (Київ. Видавничий дім «Освіта». 2013).

Програма також надрукована в науково-методичному журналі «Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання» Інституту педагогіки Національної Академії педагогічних наук України, Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 12, 2012 р. (с.3-7).

Учні 7 – 9 класів навчатимуться за програмою «Історія України. Всесвітня історія. 5–9 класи», К., Перун. 2005. Для 10-11 класів академічного рівня та рівня стандарту чинними є програми «Історія України. 10-11 класи» (52 години на рік, 1,5 години на тиждень); для

класів історичного профілю чинними є програми «Історія України. 10-11 класи» (140 годин на рік, 4 години на тиждень), (К., Поліграфкнига. 2010). Вони затверджені Міністерством освіти і науки України (наказ МОН від 28.10.2010 № 1021).

При цьому акцентуємо увагу на деяких змінах, що відбулись в програмі з історії України для 10 – 11 класів.

- до теми «**Соціально-економічні перетворення в Радянській Україні (1929–1938 рр.)**» додається «Голодомор 1932- 1933 років – геноцид українського народу»;

- до теми «**Україна в роки другої світової війни (1939–1945 рр.). Велика Вітчизняна війна (1941–1945 рр.)**» додається «Проголошення Акту відновлення Української Держави 30 червня 1941 р.»;

- до теми «**Україна в перші повоєнні роки 45 – початок 50-х рр.)**» додається «Національно-визвольний рух 1944 – 1954 рр.»

- до теми «**Україна в умовах політичної та економічної лібералізації суспільства (середина 50-х – середина 60-х рр.)**» додається «Участь українців у повстаннях у сталінських концтаборах 1953 – 1954 рр. XX з'їзд КПРС і початок лібералізації». Програму доповнено персоналіями Л.Лук'яненко, І.Кандиба, А.Горська, В.Чорновіл, І.Дзюба та ін.

Вивчаючи теми, пов'язані з Голодомором, вчитель має керуватись Законом України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні» (*Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 50, ст.504*), де вказується на те, що «Голодомор визнається актом геноциду Українського народу як наслідок зумисних дій тоталітарного репресивного сталінського режиму, спрямованих на масове знищення частини українського та інших народів колишнього СРСР».

Для вивчення всесвітньої історії чинними є програми «Всесвітня історія. 10 – 11 класи (рівень стандарту/академічний рівень)» Програма розрахована на 35 годин на рік (1 година на тиждень). Для класів історичного профілю чинною є програма зі всесвітньої історії, що розрахована на 3 тижневі години (105 годин на рік), (К., Поліграфкнига. 2010 рік).

Усі програми розміщені на офіційному сайті Міністерства та надруковані у фахових виданнях.

У структурі шкільної історичної освіти, що склалася за роки незалежності, у **шостому класі** традиційно викладається курс історії Стародавнього світу, що є першим систематичним курсом історії у середній школі, на матеріалі якого починається формування основ системних історичних знань, ціннісних орієнтацій, особистісних переконань, у ширшому значенні – основ гуманітарної культури учнів.

Курс має інтегрований характер – давня історія України вивчається як складова всесвітньої історії та охоплює широкі хронологічні межі: від появи первісної людини до занепаду Західної Римської імперії. Під час його вивчення в учнів має сформуватись розуміння цивілізаційної значущості стародавнього періоду в історії України, Європи та світу в цілому, античної цивілізації як основи для подальшого розвитку європейських суспільств.

У процесі планування уроків варто звернути увагу на те, що за новою програмою у деяких темах подається нова послідовність вивчення навчального матеріалу та застосовується проблемно-тематичний принцип його побудови. Матеріал курсу зосереджений навколо таких змістових ліній, як «людина – природа», «людина – влада», «людина – світ уявлень та ідей». Учні 6 класу вперше ознайомлюються не лише із системним поглядом на час і простір як невід’ємними складовими історичного процесу, а й починають опановувати складні обов’язкові поняття: «влада», «державна», «релігія», «тип господарства», «суспільний устрій», «культура», «цивілізація» тощо, вміщеними у лівій колонці програми. Вчителю необхідно надавати учням можливість дізнаватися більше про історичні факти, що визначають епоху, є основними, найсуттєвішими та створюють узагальнену картину минулого, формувати у них розуміння історичної хронології, причинно-наслідкових зв’язків, розуміння руху суспільства та історичного прогресу.

Також за допомогою певних методичних прийомів варто виховувати в учнів належність до західної цивілізації, розуміння здобутків Стародавнього світу у створенні всесвітньої культури, зацікавити їх історичною спадщиною людства в цілому й України, зокрема, і підвести до усвідомлення того, що головні зразки культури перших цивілізацій продовжують жити самотійним життям у наступних епохах, і лежать у підвалинах сучасної культури, літератури, релігії, наукових знань сучасних народів світу.

У 6 класі, порівняно із пропедевтичним курсом історії 5 класу, зростають вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів стосовно вмінь локалізувати історичні події у часі та просторі, використовувати підручник як джерело знань, застосовувати історичні поняття для пояснення минулого, висловлювати ставлення до діяльності зазначених історичних діячів, отримувати інформацію з адаптованих історичних джерел. Зміст **практичних занять** у 6 класі уможливорює розвиток предметних умінь, сприяє формуванню ключових елементів історичної компетентності відповідно до вікових особливостей учнів.

З метою реалізації вимог компетентнісного підходу у новій навчальній програмі з всесвітньої історії та історії України (6 клас) як

окрему структурну складову також уведено спеціальні уроки – **практичні заняття**. У відповідності до вікових можливостей учнів та історичного контексту, практичні заняття мають сприяти відпрацюванню шестикласниками умінь і навичок аналізу історичних джерел різного виду, розумінню учнями важливості таких категорій, як історичний час і простір, зміни і безперервність, причини і наслідки, значущість подій та процесів, культурна різноманітність. Практичні заняття дають учням можливість ознайомитися з різними інтерпретаціями подій історії Стародавнього світу, зрозуміти важливість визначення власної позиції щодо запропонованих на уроці питань та її обґрунтування. Практичні заняття є не тільки способом вивчення нового матеріалу на основі самостійного опрацювання шестикласниками історичних джерел, але й і важливим засобом формування предметної компетентності учнів, тобто їх хронологічної, просторової, інформаційної, логічно-мовленнєвої та аксіологічної компетенцій.

Кожне із пропорованих **практичних занять** присвячується певній темі та передбачає переважно самостійну роботу учнів з допомогою вчителя над окремими питаннями теми з використанням різноманітних джерел знань (підручники, де вміщено тематичні історичні джерела – як текстові, так і візуальні, довідкові матеріали, запитання і завдання, Інтернет-ресурси, фонди музеїв, місцеві історичні пам'ятки, оглянуті учнями). Практичні заняття передбачають використання на уроці історичних документів, насамперед наведених у підручнику. Адже ці джерела історії сприяють конкретизації історичного матеріалу, наповнюють зміст картинністю, яскравістю, образністю.

Під час **практичного заняття** вчитель виступає як консультант у процесі самостійної роботи учнів, надаючи їм необхідну допомогу у відповідності до пізнавальних можливостей шестикласників. Матеріали до практичних занять та методичні рекомендації щодо організації пізнавальної діяльності учнів представлені у підручниках. Питання щодо порядку проведення практичних занять та оцінювання їх результатів залишається у компетенції учителя.

Уроки узагальнення до окремих розділів та урок узагальнення до курсу мають на меті допомогти учням систематизувати вивчене, відрефлексувати процес навчання і повернутись до найскладніших моментів теми, курсу, піднести розуміння навчального матеріалу на новий рівень, використати міжкурсіві та міжпредметні зв'язки. Під час таких уроків акцент має бути також перенесений на вміння учнів. Кожна наступна тема має відзначатися вищим рівнем сформованості умінь.

У 6 класі історія України і всесвітня історія вивчаються як єдиний інтегрований курс. Тому в класному журналі для записів відводиться одна сторінка. Запис робиться таким чином: Історія України. Всесвітня

історія. (Інтегрований курс). Відводити дві різні сторінки та виставляти окремо оцінки з історії України та всесвітньої історії недоцільно.

Важливим є використання у навчанні школярів картографічних посібників – атласів, контурних та настінних карт. Вони допомагають продемонструвати динаміку історичних подій, встановити зв'язок між географічним середовищем та місцем тієї чи іншої історичної події.

«Регламентована навчальною програмою година узагальнення/ тематичного оцінювання використовується для проведення або уроку узагальнення і систематизації, або уроку контролю (і корекції) навчальних досягнень учнів. Урок узагальнення і систематизації або урок контролю (і корекції) проводяться із пропонуванням усних, письмових або комбінованих видів завдань. На правій сторінці журналу робиться відповідний до типу уроку запис: або «Урок узагальнення і систематизації із теми «_____», або «Урок контролю і корекції навчальних досягнень учнів із теми «_____». На уроці узагальнення і систематизації пізнавальна діяльність учнів (усіх або вибірково) оцінюється на розсуд учителя. На уроці контролю і корекції навчальних досягнень учнів оцінюється пізнавальна діяльність усіх присутніх шестикласників. Оцінка за урок контролю є визначальною під час виставлення бала за тему». Називаючи урок тематичного оцінювання уроком контролю і корекції, вказуємо тип заняття, що відповідає загальноприйнятим у педагогіці підходам, має таке ж змістове наповнення тематичного оцінювання, але водночас не суперечить Інструкції.

Запис практичних занять здійснюється відповідно до формулювання у програмах. Наприклад, «Практичне заняття. Міфи та релігія Стародавнього Єгипту».

Мета навчання історії в школі передбачає: **«формувати в учнів самоідентичність та почуття власної гідності на основі осмислення соціального і морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті загального історичного процесу»**. Для реалізації визначеної мети варто окрім традиційних засобів навчання (шкільних підручників та посібників) використовувати комплекс сучасних джерел, що містять наукову, вивірену та апробовану інформацію, яка базується на базових принципах формування змісту шкільної історії.

Інформуємо також, що міністерство рекомендує серед інших курсів вивчати курс за вибором «Культура добросусідства» (автори Араджионі М.А., Смірнов О.К.), що сприяє поглибленню знань учнів з питань багатокультурності, історії, географії, культури та традицій народів рідного краю. Курс має позитивний вплив на розвиток міжкультурної

освіти, виховної роботи, профілактику ксенофобії й зниження конфліктного потенціалу в освітньому середовищі.

Задля забезпечення профільного навчання галузі Міністерство освіти і науки України видало Збірник навчальних програм курсів за вибором для учнів 5-9 класів основної школи та 10-11 класів суспільно-гуманітарного напрямку у 3-х частинах (Київ, 2010 р.). Навчальні заклади мають можливість обирати курси за вибором та факультативи з історії, правознавства, громадянської освіти, етики та християнської етики тощо задля забезпечення допрофільного та профільного навчання.

КУРСИ МОРАЛЬНО-ДУХОВНОГО СПРЯМУВАННЯ

Відповідно до Типових навчальних планів (Додаток 13 до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 р. № 409 (в редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 № 664) загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою і вивченням етики чи курсів духовно-морального спрямування у 2014 – 2015 навчальному році у 5 класі відновлюється, а у 6 класі продовжується вивчення предмета «Етика» або курсів духовно-морального спрямування. Для шкіл, що користуються іншими Типовими планами ці курси можуть вивчатись за рахунок варіативної складової із використанням низчезазначеного навчально-методичного забезпечення.

Натепер міністерством рекомендовано кілька програм. «Етика» (Київ, «Перун», 2005), «Розмаїття релігій і культур світу», «Християнська етика в українській культурі», «Біблійна історія та християнська етика», «Основи християнської етики», «Етика: духовні засади».

Вивчення предмета «Етика» здійснюватиметься за програмою «Етика, 5–6 кл.» – К.: Перун, 2005 та рекомендованими Міністерством освіти і науки України підручниками:

- Данилевська О., Пометун О. Етика 5 клас. – К.: Генеза, 2005.
- Фесенко В., Фесенко О., Бакіна Т. Етика 5 клас//Ю. Заблоцький. – К.: Навчальна книга, 2005.
- Данилевська О., Пометун О. Етика 6 клас – К.: Генеза, 2006.
- Мовчун А., Хоружа Л. Етика 6 клас – К. : Навчальна книга, 2006.

Частиною навчально-методичного комплекту з етики для учнів 5-6 класів є «Робочий зошит з етики для учнів 5 класу», «Робочий зошит з етики для учнів 6 класу» (автор О. Данилевська, видавництво «Літера ЛТД»).

Основною метою шкільного курсу «Етика» є створення умов для формування моральних цінностей і орієнтирів особистості, моральної культури і культури поведінки учня.

Міністерство освіти і науки України приділяє значну увагу викладанню курсів духовно-морального спрямування, оскільки їх вивчення сприяє формуванню у дітей традиційних для України християнських цінностей: істини, благочестя, добра, любові, краси, гідності, обов'язку, честі та совісті.

У 2014/2015 навчальному році вивчення **курсів духовно-морального спрямування** здійснюється за програмами, рекомендованими Міністерством освіти і науки України:

- «Християнська етика в українській культурі» для учнів 1–4 класів (Ігумен Лонгин (Чернуха), Белкіна Є. В.);

- «Етика: духовні засади» для учнів 5-11 класів (авторський колектив учителів Українського колежу ім. В.О. Сухомлинського під керівництвом В.М. Хайруліної);

- «Розмаїття релігій і культур світу» для учнів 1-11 класів (автор Більченко Є.В.);

- «Основи християнської етики» для учнів 1-11 класів (авторський колектив під керівництвом Жуковського В.М.) тощо.

Звертаємо увагу, що курси духовно-морального спрямування викладаються за рахунок варіативної складової робочих навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів, можуть мати статус курсу за вибором, факультативу чи гуртка.

Викладання основ християнської етики та інших предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах можливе лише за умови письмової згоди батьків та за наявності підготовленого вчителя. Підготовка вчителів християнської етики здійснюється в навчальних закладах або на курсах підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у Національному університеті «Острозька академія», Українському католицькому університеті, при обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти. До даних курсів мають залучатися педагоги, які користуються високим моральним і професійним авторитетом у дітей та їх батьків.

Для належного підвищення кваліфікації вчителів етики та інших курсів духовно-морального спрямування, обміну досвідом, підвищення якості викладання можуть бути створені районні (міські) методичні об'єднання вчителів, творчі групи тощо.

Зміст курсів духовно-морального спрямування не може нести катехізацію, неприпустимим є також нав'язування учителем дітям власних поглядів у ставленні до тих чи інших церков, примусу дітей до молитви під час уроків, відвідування церковних служб тощо.

Предмети духовно-морального спрямування слід викладати у тісній співпраці з батьками, інформувати батьківську громадськість про особливості християнської етики, давати їм можливість відвідувати уроки і позакласні заходи з предмету.

Згідно з Інструкцією з ведення ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступенів (наказ Міносвіти і науки від 23.06.2000 № 240) календарне планування навчального матеріалу здійснюється учителем безпосередньо у навчальних програмах. Можна користуватися також окремими брошурами, виготовленими на основі навчальних програм . На основі

календарних планів вчителі розробляють поурочні плани, структура і форма яких визначається ними самостійно. Поурочними планами для вчителів можуть слугувати також методичні посібники, що мають гриф Міністерства освіти і науки України. Під час розроблення календарних планів вчитель може на власний розсуд використовувати резервні години – планувати проведення лабораторних, практичних, контрольних робіт, семінарів, засідань «круглих столів» тощо.

Учнівські зошити з предметів суспільно-гуманітарного циклу переглядаються учителем один раз на семестр і бал за ведення зошита може (за бажанням вчителя) виставлятися в журнал. При виставленні тематичних оцінок вчитель на власний розсуд може враховувати або ні оцінку за ведення зошита.

На запити багатьох колег вважаємо за необхідне ще раз зупинитися на вимогах до календарно-тематичного планування із історії, правознавства, громадянської освіти та предметів філософсько-світоглядного циклу.

Календарно-тематичне планування – це розподіл у часі окремих уроків із врахуванням кількості годин, що визначаються програмою на кожну тему, кількості тижневих годин (визначених навчальним планом) і розкладу занять.

Планування розробляється вчителем на кожний клас у відповідності з навчальною програмою та вимогами Державного освітнього стандарту. У разі викладання предмету у кількох класах (паралелі) дозволяється загальне планування для класів паралелі.

Ступінь розроблення календарно-тематичного планування є критерієм професіоналізму вчителя. Тому у плані вчитель визначає послідовність вивчення окремих питань теми, відбирає зміст, продумує систему уроків навчання, повторення, закріплення і форми контролю.

Календарно-тематичний план учителя має включати такі розділи:

1) титульний аркуш, де зазначено найменування освітнього закладу; назву документа (календарно-тематичне планування); назву предмета (повинна відповідати назві предмета в робочому плані навчального закладу); навчальний рік; клас (класи); прізвище, ім'я та по батькові вчителя.

2) На титульному аркуші повинні бути записи: «Розглянуто на засіданні предметної кафедри вчителів (методичного об'єднання) – протокол № ... від ...»; «Погоджено: заступник директора із навчально-виховної роботи»;

«Затверджено: директор навчального закладу: (дата затвердження)».

3) Навчально-методичне забезпечення навчального плану включає наступні відомості: річна кількість годин; кількість годин на тиждень згідно з програмою; планова кількість самостійних

(практичних) робіт; реквізити програми; навчально-методичні комплекси.

4) Календарно-тематичне планування повинно обов'язково включати номер і дату проведення уроку, зміст (тему) уроку, примітку.

5) Графа «Зміст (тема) уроку» включає: загальні назви теми; кількість годин, відведених на вивчення даної теми; теми кожного уроку; контроль по завершенню вивчення даної теми.

6) У графі «Примітка» можуть міститися помітки, зроблені вчителем у процесі роботи з даним тематичним плануванням (використання додаткової літератури, зміст індивідуальних завдань для учнів, які відстають у навчанні, різноманітні форми роботи на уроках, індивідуальна діяльність, яка планується, необхідне обладнання, тип провідної діяльності учнів на уроці, види уроків тощо).

7) Зміст плану навчального курсу повинен відповідати змісту програми, за якою ведеться навчання.

Вчителі мають право користуватися планами на друкованій основі, а не писати їх «від руки», допустимою є також календаризація у програмах.

Також вчителі можуть користуватися друкованими посібниками з календарно-тематичного планування за умови, що вони відповідають навчальним програмам і оформлені згідно викладених вимог.

ЛЮДИНА І СВІТ

У 10 – 11 класах велике значення мають філософсько-світоглядні курси.

Продовжується вивчення курсів «Людина і світ», котрий відіграє неабияку роль у формуванні свідомого громадянина України та курсу «Філософія».

Курс «Людина і світ» за рівнем стандарту, академічним рівнем вивчається у 11-х класах протягом 17 годин на рік (0,5 годин на тиждень), за профільним рівнем – 35 годин на рік (1 година на тиждень). Він передбачає опанування філософських, світоглядних знань інтегрованого узагальнюючого характеру (з історії, правознавства, етики, громадянської освіти тощо) має величезний виховний потенціал.

Чинними є програми:

- Людина і світ. 11 клас (рівень стандарту, академічний рівень). Укладачі: Бакка Т., Марголіна Л., Мелещенко Т. Ремех Т. – К., 2010.
- Людина і світ. 11 клас (профільний рівень). Укладачі: Бакка Т., Марголіна Л., Мелещенко Т. Ремех Т. – К., 2010.

Міністерство освіти і науки рекомендує використовувати наступні підручники з даного курсу:

1. Назаренко Н.В., Воронянський В.О., Мануйлов Є.М., Требін М.П., Панфілов О.Ю., Каліновський Ю.Ю., Назаренко Г.І. Людина і світ (рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень). Харків: Сиція, 2012. – 240 с., іл.
2. Бакка Т.В., Марголіна Л.В., Мелещенко Т.В. Людина і світ (рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень). – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. – 240 с., іл.

МАТЕМАТИКА

У багатьох міжнародних стандартах і програмах ключове місце серед природничих дисциплін займає математика. Відповідно до вимог нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти математика виступає самостійною освітньою галуззю. Завданнями освітньої галузі «Математика» є розкриття ролі та можливостей математики у пізнанні та описанні реальних процесів і явищ дійсності, забезпеченні усвідомлення математики як універсальної мови природничих наук та органічної складової загальнолюдської культури. Саме завдяки математиці можливий розвиток логічного, критичного і творчого мислення учнів, здатності чітко та аргументовано формулювати і висловлювати свої судження. Сьогодні, коли у всьому світі інтенсивно впроваджуються інноваційні та інформаційні технології, роль математичної підготовки школярів постійно зростає.

Навчання математики у 2014/2015 навчальному році здійснюватиметься за Типовими навчальними планами, перерахованими у Листі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від **11.06.2014 року № 1/9-303 «Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів та структуру 2014/2015 навчального року».**

Для учнів 5 класу залишаються чинними інструктивно-методичні рекомендації, що містяться у листі Міністерства від 24.05.13 № 1/9-368 «Про організацію навчально-виховного процесу у 5 класах загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі» ознайомитись з якими можна на сайті МОН (<http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/methodical-recommendations/>), а для учнів 7-11 класів чинними залишаються рекомендації, що містяться у листі Міністерства від 01.06.2012 року № 1/9-426 "Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін" (Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №17-22, 2012 р.).

Для учнів 6 класів потрібно користуватися методичними рекомендаціями, що містяться у **Листі Міністерства № 1/9-343 від 01.07.2014 «Про організацію навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі».**

Звернемо увагу на **особливості вивчення математики у 6 класах.**

6 класи загальноосвітніх навчальних закладів продовжать навчання за новою програмою «Математика. Навчальна програма для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів» – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013 та розміщеною на сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua/ua//activity/education/56/general-secondary-education/educational_programs/1349869088/). За Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОНмолодьспорту від 03.04.2012 № 409, на вивчення математики у 6 класі відводиться 4 години на тиждень.

В основу побудови змісту й організації процесу навчання математики в 6 класі покладено компетентнісний підхід, відповідно до якого кінцевим результатом навчання предмета є сформовані певні компетентності учнів. Їх сутнісний опис подано в програмі у розділі «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів».

Курс математики 6 класу передбачає розвиток і поглиблення знань учнів про числа і дії над ними, числові й буквені вирази, величини та їх вимірювання, рівняння, числові нерівності, а також уявлень про окремі геометричні фігури на площині і в просторі. Понятійний апарат, обчислювальні алгоритми, графічні уміння і навички, що мають бути сформовані на цьому ступені вивчення курсу є тим підґрунтям, що забезпечує успішне вивчення в наступних класах алгебри і геометрії, а також інших навчальних предметів, де застосовуються математичні знання.

Основу курсу становить розвиток поняття числа та формування міцних обчислювальних і графічних навичок. У 6 класі продовжується поступове розширення множини натуральних чисел до множини раціональних чисел шляхом послідовного введення дробів (звичайних і десяткових), а також від'ємних чисел разом із формуванням культури усних, письмових, інструментальних обчислень.

Важливим є формування в учнів умінь подавати дані у вигляді таблиць, графіків і діаграм різних типів та на основі їхнього аналізу робити відповідні висновки.

Вивчення математики у 6 класі здійснюється з переважанням індуктивних міркувань в основному на наочно-інтуїтивному рівні із залученням практичного досвіду учнів і прикладів із довкілля. Відбувається поступове збільшення теоретичного матеріалу, який вимагає обґрунтування тверджень, що вивчаються. Це готує учнів до ширшого використання дедуктивних методів на наступному етапі вивчення математики.

Підручники:

Підручник «Математика. 6 клас», автори А.Г. Мерзляк, В.Б. Полонський, М.С. Якір, видавництво «Гімназія», 2014.

Підручник «Математика. 6 клас» (авт. Тарасенкова Н. А., Богатирьова І. М., Коломієць О. М., Сердюк З. О.), Видавничий дім «Освіта», 2014.

Підручник «Математика. 6 клас».(авт. Істер О.С), видавництво «Гене́за»2014.

Календарно-тематичний план – документ, що сприяє організації навчального процесу відповідно до навчальної програми з предмету й вимог Державного освітнього стандарту (мінімуму змісту освіти). Календарно-тематичне планування розробляє вчитель на рік для кожної паралелі та профілю навчання, його розглядають на засіданні методичних об'єднань, узгоджують із заступником директора з науково-методичної роботи, затверджує директор навчальною закладу.

На основі орієнтовних тематичних планів учитель розробляє календарно-тематичний план, в якому конкретизується обсяг навчального матеріалу. Ступінь розробки календарно-тематичного планування є критерієм професіоналізму вчителя. Зміст плану навчального курсу має відповідати змісту програми, за якою організовано навчання, та навчальному навантаженню вчителя. Записи теми, дати і кількості годин в навчально-тематичному плані повинні співпадати з записами в журналі. Кількість годин, передбачених для вивчення окремих тем або розділів, є орієнтовною і може бути зміненою вчителем. Програми надають право вчителю творчо підходити до реалізації їх змісту.

У календарно-тематичному плануванні значні за обсягом теми доцільно поділити на підтеми (10-15 годин), які містять логічно завершений навчальний матеріал.

Слід враховувати необхідність проведення різних видів самостійних робіт, включати завдання практичного характеру до змісту тематичних контрольних робіт та приділяти таким задачам значну увагу при вивченні тем.

Звертаємо увагу, що відповідно до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 02.08.2012 № 882 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» загальноосвітні навчальні заклади мають право використовувати в організації навчально-виховного процесу лише навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, що мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України, схвалення відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України.

Вимоги до перевірки зошитів регламентуються методичним листом Міністерства освіти і науки України від 27.12.2000 № 1/9-529 «Орієнтовні вимоги до виконання письмових робіт і перевірки зошитів з природничо-математичних дисциплін у 5-11 класах».

Вимоги щодо обсягу домашніх завдань регламентуються методичним листом Міністерства освіти і науки України від 29.10.2007 № 1/9-651 «Про обсяг і характер домашніх завдань учнів загальноосвітніх навчальних закладів».

Вимоги до ведення класного журналу регламентуються наказом Міністерства освіти і науки України від 03.06.2008 № 496 «Інструкція з ведення класного журналу учнів 5-11 (12) класів ЗНЗ», наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 10.05.2011 № 423 «Про затвердження єдиних зразків обов'язкової ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів і форм власності» (Класний журнал для V-XI класів (додаток 2, на 29 арк.).

Оцінювання навчальних досягнень учнів з математики у 2014-2015 навчальному році здійснюється відповідно до **критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти** (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.04.2011 № 329) та **критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з математики**, затверджених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 30.08.2011 № 996 «Орієнтовні вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти з предметів інваріантної складової навчального плану» (додаток 11 наказу).

Обов'язковому оцінюванню підлягають навчальні досягнення учнів з предметів інваріантної та варіативної складових (курси за вибором, спеціальні курси) робочого навчального плану закладу.

Не підлягають обов'язковому оцінюванню навчальні досягнення учнів з факультативних, групових та індивідуальних занять, які фіксуються в окремому (спеціальному) журналі.

Контроль навчальних досягнень учнів здійснюється у вигляді поточного, тематичного, семестрового, річного оцінювання та державної підсумкової атестації.

Формами поточного оцінювання є індивідуальне та фронтальне опитування; тестова форма контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів; робота з графіками, схемами, діаграмами; виконання учнями різних видів письмових робіт; взаємоконтроль учнів у парах і групах; самоконтроль тощо. Поточне оцінювання учнів з математики проводиться безпосередньо під час навчальних занять або за результатами виконання домашніх завдань, усних відповідей, письмових

робіт тощо. Інформація, отримана на підставі поточного контролю, є основою для коригування роботи вчителя на уроці.

Наголошуємо, що поточне оцінювання учнів учитель повинен здійснювати обов'язково з відповідними фіксованими записами в журналі.

Тематичному оцінюванню навчальних досягнень підлягають основні результати вивчення теми (розділу). Під час вивчення кожної теми учитель підтримує зворотній зв'язок з учнями через: поточне оцінювання, перевірку виконання домашніх завдань, ведення зошита, проведення 1-2 коротких самостійних робіт (10-15 хвилин), діагностичної самостійної роботи (25-45 хвилин), письмової контрольної роботи (бажано з використанням тестових технологій).

У структурі викладу теми рекомендуємо підтримувати проведення уроку узагальнення знань, умінь, навичок та уроку корекції знань, умінь, навичок (після контрольної роботи).

Тематична оцінка виставляється за результатами опанування учнями матеріалу теми впродовж її вивчення з урахуванням поточних оцінок, різних видів навчальних робіт (самостійних, контрольних робіт) та навчальної активності школярів. У процесі вивчення значних за обсягом тем можливе проведення декількох проміжних тематичних оцінювань.

У класах математичного та фізико-математичного профілів ефективною є рейтингова система оцінювання, вона не вимагає істотної перебудови навчального процесу, добре поєднується із заняттями в умовах особистісно-зорієнтованого навчання.

При формуванні підсумкової оцінки вчитель має оцінювати реальні досягнення учня, а не підраховувати його середній бал.

Забезпеченню високого рівня викладання математики, підвищенню рівня навчальних досягнень учнів сприяє наявність обладнаного навчального кабінету у відповідності до **Положення про навчальні кабінети з природничо-математичних предметів загальноосвітніх навчальних закладів** (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 14.12.2012 № 1423. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03.01.2013 за № 44/22576).

При роботі в кабінеті математики доцільно керуватися інструктивно-методичними матеріалами **«Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладах»** (лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01.02.2012 №1/9-72).

З метою вивчення кращого досвіду організації навчально-виховного процесу і оснащення навчального середовища загальноосвітніх навчальних закладів, активізації та удосконалення діяльності

навчальних кабінетів математики **рекомендуємо провести міський (районний) конкурс на кращий навчальний кабінет математики** в навчальних закладах міста (району) в 2014-2015 навчальному році.

Обдарованих учнів рекомендуємо залучати до участі у:

– II, III, IV етапах Всеукраїнської учнівської олімпіади з математики;

– Всеукраїнському конкурсі-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України;

– Міжнародному математичному конкурсі «Кенгуру»;

– Internet-олімпіаді;

– Всеукраїнському турнірі юних математиків імені М.Й. Ядренка.

Методичну роботу з педагогічними кадрами в містах і районах області рекомендуємо спрямувати на:

– підвищення фахової майстерності кожного педагогічного працівника, розвиток творчого потенціалу педагогічних колективів навчальних закладів, досягнення позитивних результатів навчального процесу;

– організацію науково-методичного супроводу вивчення математики у зв'язку з оновленням змісту математичної освіти;

– формування інноваційної культури вчителя математики;

– удосконалення підготовки та проведення уроків математики з використанням активних форм організації діяльності учнів;

– використання новітніх інформаційних технологій, електронних підручників, програмних засобів навчання;

– активізацію роботи з молодими вчителями математики;

– вивчення та розповсюдження перспективного педагогічного досвіду.

Пропонуємо інформацію про необхідні вчителям математики Інтернет-ресурси.

Інтернет-ресурси для вчителів математики

http://www.mon.gov.ua	Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
http://www.teacher.at.ua	Методична скарбничка
http://sites.google.com/site/matematikaonline	Математика в школі он-лайн
http://www.matholymp.org.ua	Математичний олімпіадний рух
http://www.math.ru	Матеріали з математики в Єдиній колекції цифрових освітніх ресурсів
http://www.bymath.net	Вся елементарна математика
http://www.formula.co.ua	Математика для школи

http://www.problems.ru	Задачі (допомога при підготовці гуртків та факультативних занять у школі)
http://www.olimpiada.ru	Математичні олімпіади для школярів
http://www.kvant.info ; http://kvant.mccme.ru	Науково-популярний фізико-математичний журнал «Квант»
http://www.ukrtym.blogspot.com/	Турнір юних математиків
http://www.etudes.ru	Математичні етюди
http://mathworld.ru/about	Світ математики
http://yroki.at.ua/	Творчий вчитель математики
http://metodportal.net/	Методичний портал
http://mysl.lviv.ua/	Країна міркувань
http://www.testmath.com.ua/	Вивчаємо математику
http://zadachi.mccme.ru/	Задачі
http://matematika-na5.narod.ru/	Математика – на 5!
http://www.igraza.ru/	Ігри, ребуси, загадки
http://www.golovolomka.hobby.ru	Головоломки, логічні задачі
http://www.danetka.ru/cgi-bin/main.pl	Граємо в логічну гру «Ситуації»

ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА

Учні у 2014/2015 н.р. продовжать вивчення правових курсів в 9 та 10 класах в інваріантній складовій:

у 9 кл. за програмою «Правознавство. Практичний курс» авторів *Пометун О.І., Ремех Т.О.* (1 година на тиждень);

у 10 кл. за програмою «Правознавство» Котюка І.І. та Палійчук Н.Й. (рівень стандарту / академічний – 1 година на тиждень).

Для класів правового профілю чинною є програма авторів *Ремех Т.О., Ратушняк С.С.* «Правознавство. 10-11 класи (профільний рівень)». Програма розрахована на 105 годин протягом навчального року (3 години на тиждень).

Чинними є програми, що вийшли друком у 2010 році (Київ. Поліграфкнига, 2010).

Усі програми та перелік підручників, що є чинними у 2014/2015 навчальному році, розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки, молоді, спорту (www.mon.gov.ua).

При вивченні курсу «Правознавство» у 2014/2015 навчальному році слід враховувати новели вітчизняної правової системи. Зокрема, на їх зміст впливає зміна основоположних конституційних засад організації суспільного і державного ладу в Україні у зв'язку із прийняттям 21.02.2014 року Закону України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» (№ 742-VII), яким відновлено дію окремих положень Конституції України з такими змінами, внесеними законами України від 08.12.2004 року № 2222-IV, від 01.02.2011 року № 2952-VI, від 19.09.2013 року № 586-VII.

Нові конституційно-правові реалії мають важливе значення при вивченні учнями усіх розділів правознавства: теорії держави і права, конституційного права, основ публічного і приватного права України.

Враховуючи ухвалені рішення Верховної Ради України, необхідно назвати закони України, що приведені у відповідність із чинними конституційно-правовими нормами: «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення їх у відповідність із Конституцією України» від 23.02.2014 року (№ 763-VII), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань судоустрою та статусу суддів» від 23.02.2014 року (№ 769-VII), «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 року (№ 794-VII), «Про внесення змін до Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» щодо приведення його у відповідність із Конституцією України» від 27.02.2014 року (№ 795-VII), «Про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» щодо приведення його у відповідність

із Конституцією України» від 27.02.2014 року (№ 796-VII), «Про Національну гвардію України» від 13.03.2014 року (876-VII).

У 2014/2015 навчальному році необхідно продовжувати методичну роботу із огляду законодавчих змін до галузевих кодексів та базових законів України, оскільки парламентом України постійно здійснюється робота із удосконалення правового регулювання пріоритетних сфер суспільних відносин.

Особливу увагу необхідно звертати на процеси конституційних змін, що започатковані Президентом України та викладені у президентському Проекті змін до Конституції України.

В профільних класах систему правової освіти має доповнити низка курсів за вибором та факультативів, рекомендованих Міністерством освіти і науки України (лист МОН України від 12.03.2010 № 1/11-1652).

З метою більш кваліфікованого викладання правознавства в загальноосвітніх навчальних закладах бажано, щоб цей предмет щорічно викладався в школі одним вчителем. До проведення уроків з правознавства, активізації правовиховної роботи варто залучати представників обласних (районних) управлінь юстиції. Їх знання і досвід практичної роботи не тільки сприятимуть поповненню знань учнів із правових дисциплін, а й сприятимуть підвищенню їх зацікавленості в самоосвіті.

ОСНОВИ ФІЛОСОФІЇ

Вивчення філософії як предмету здійснюється лише у профільних класах філософського напрямку загальноосвітніх навчальних закладів та розпочинається з історії філософії в 10 класі (70 годин на рік, 2 години на тиждень). Навчання здійснюється за програмою «Філософія (профільний рівень): історія філософії – К., 2010» та підручником «Філософія. Історія філософії :10 клас (профільний рівень) / В. Огнев'юк, І. Утюж. – К.: Грамота, 2010».

В 11 класі продовжується опанування предмета «Філософія (70 годин на рік, 2 години на тиждень) за програмою «Філософія (профільний рівень): історія філософії – К., 2010» та підручником «Філософія (профільний рівень)/ В. Кременець., В. Ільїн. – К.: Грамота, 2010.

Чинними є програми «Людина і світ. 11 клас», «Філософія. 10- 11 класи»., (Київ. Поліграфкнига. 2010 рік).

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА

Одними із головних завдань позашкільної освіти, визначених Законом України «Про позашкільну освіту», є створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку вихованців, учнів і слухачів; пошук, розвиток та підтримка здібних, обдарованих і талановитих вихованців, учнів, слухачів.

Діяльність позашкільних навчальних закладів у новому 2014-2015 навчальному році повинна здійснюватися з урахуванням завдання, визначеного соціальними ініціативами Президента України, а саме: створення умов для охоплення позашкільною освітою максимальної кількості дітей шкільного віку.

Наступний навчальний рік має стати роком піднесення дитячої творчості, розвитку талантів дітей, підтримки їхніх творчих, інтелектуальних і спортивних досягнень. З цією метою необхідно проводити активну роботу щодо збільшення кількості гуртків, секцій, творчих об'єднань, запровадження різних форм охоплення позашкільною освітою: відкриття філій обласних, районних позашкільних закладів обласних на базі навчальних закладів у сільській місцевості, використання дистанційних форм навчання, зокрема для участі дітей у науково-дослідницькій діяльності системи МАН тощо.

Актуальними питаннями цього навчального року є:

- забезпечення вільного вибору кожною дитиною напряму та виду діяльності, врахування запитів дітей та батьків у роботі позашкільного навчального закладу;

- впровадження особистісно-орієнтованих технологій; компетентнісного та діяльнісного підходів у навчально-виховний процес позашкільного навчального закладу;

- створення умов для соціально-педагогічної, психолого-педагогічної підтримки дітей та молоді «групи ризику», соціально вразливих груп; профілактика асоціальної поведінки в дитячому й молодіжному середовищі;

- профілізація навчально-виховного процесу; організація допрофільної та профільної підготовки вихованців позашкільних навчальних закладів;

- розвиток інформаційних та комунікативних технологій, організація дистанційного навчання у позашкільному навчальному закладі, в тому числі для дітей з особливими потребами;

- удосконалення змісту навчальних програм, форм і методів навчання та виховання на основі компетентнісного і діяльнісного підходів;

- співпраця з дитячими та молодіжними громадськими організаціями з питань громадянського виховання; творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку дітей і молоді; забезпечення їхніх культурних потреб і змістовного дозвілля;

- в умовах нинішньої ситуації у нашій країні збереження життя і здоров'я дітей.

Діяльність позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного спрямування у 2014-2015 н. р. буде спрямована на розвиток виїзних форм навчально-виховної роботи з комплексного вивчення природи: екологічні експедиції, походи, польові практики. Заплановано проведення Всеукраїнського експедиційно-польового збору команд юних екологів і натуралістів за основними профілями еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти (екологія, ботаніка, зоологія).

З метою інтеграції національної освіти в європейський та світовий освітні простори позашкільним навчальним закладам необхідно розвивати міжнародну співпрацю, яка буде здійснюватись через участь юнатів України у фіналах дванадцяти міжнародних конкурсів: міжнародному конкурсі екологічних проектів з енергоефективності «Енергія і середовище», всесвітньому конкурсі науково-технічної творчості молоді Intel ISEF, Міжнародній Олімпіаді Проектів I-SWEEP, міжнародному конкурсі INFORMATRIX, міжнародному конкурсі INESPO, конкурсі винахідників «Leonardo Da Vinci», олімпіаді екологічних проектів INEPOEuroasia, Балтійському науково-інженерному конкурсі, щорічній Білоруській конференції учнів, Білоруському конкурсі науково-біологічних робіт учнів загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, Міжнародному Фестивалі молодих науковців E(x)plory тощо.

Діяльність туристсько-краєзнавчих позашкільних навчальних закладів у 2014-2015 н. р. буде спрямована на вивчення історії рідного краю та довкілля, формування у дітей та молоді почуття патріотизму, оволодіння практичними уміннями й навичками з туризму і краєзнавства, пропаганду здорового способу життя та змістовного дозвілля.

З метою увічнення безсмертного подвигу народу у Великій Вітчизняній війні, ушанування пам'яті полеглих у боротьбі за свободу Батьківщини, патріотичного виховання дітей та молоді та на виконання Указу Президента України від 19.10.2012 № 604 «Про заходи у зв'язку з відзначенням 70-ї річниці визволення України від фашистських загарбників та 70-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років» започатковується акція «А ми тую славу збережемо».

Рекомендуємо роботу з вшанування подій Великої Вітчизняної війни висвітлювати на веб-сайтах позашкільних навчальних закладів.

Діяльність позашкільних навчальних закладів науково-технічної творчості буде спрямована на розвиток інтересу дітей та молоді до науково-технічної творчості, розширення наукового світогляду; створення умов для набуття вихованцями техніко-технологічних умінь та навичок; активізацію раціоналізаторсько-винахідницької, конструкторської та пошукової діяльності.

Робота здійснюватиметься за такими профілями: початково-технічний, спортивно-технічний, предметно-технічний, інформаційно-технічний, художньо-технічний та виробничо-технічний.

Найбільш чисельними залишаються гуртки спортивно-технічного профілю, де виховуються юні авіа-, ракето-, судноделісти.

Позитивними результатами роботи є залучення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку до занять у гуртках початкового технічного моделювання, художнього конструювання, механічної та електрофікованої іграшки.

Діяльність позашкільних навчальних закладів художньо-естетичного напрямку у 2014-2015 н. р. спрямована на розвиток творчих здібностей, формування особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, розвиток естетичної свідомості, здатності до самореалізації та самовдосконалення. Основними завданнями залишаються розширення і збагачення художньо-естетичного досвіду, опанування художніми вміннями та навичками в практичній діяльності, формування художньої компетентності, що реалізується через проведення місцевих, регіональних, всеукраїнських і міжнародних фестивалів, конкурсів, виставок тощо.

Ключовими нормативними документами є Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексна програма художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах.

У 2014–2015 н. р. навчально-виховна діяльність позашкільних навчальних закладів системи Малої академії наук України буде спрямована на реалізацію головного завдання – пошуку, підтримки та розвитку обдарованих, здібних до наукової діяльності дітей та молоді.

Актуальним є якісне науково-методичне забезпечення позашкільних навчальних закладів навчальними програмами, методичними посібниками, які розроблено МОН з урахуванням компетентісного та діяльнісного підходів до навчально-виховного процесу, новітніх педагогічних технологій та досягнень науки, змісту Державних стандартів початкової, базової і повної середньої освіти, Базового компоненту дошкільної освіти.

З метою підвищення рівня якості позашкільної освіти, унормування порядку розроблення, затвердження та використання у навчальних закладах навчальних програм з позашкільної освіти листом Міністерства освіти і науки України від 18.07.2013 № 1/9-502 «Про навчальні програми з позашкільної освіти» надано відповідні роз'яснення.

Для приведення навчальних програм з позашкільної освіти до єдиних вимог розроблено методичні рекомендації щодо їхнього змісту та оформлення (лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти від 05.06.2013 № 14.1/10-1685 «Про методичні рекомендації щодо змісту та оформлення навчальних програм з позашкільної освіти»).

Детальну інформацію про навчальні програми та навчально-методичну літературу, що мають гриф Міністерства освіти і науки України, можна знайти на веб-сайті Інституту інноваційних технологій і змісту освіти у вкладці «Позашкільна освіта» (www.iitzo.gov.ua) та на сайтах державних центрів позашкільної освіти.

ПОЧАТКОВА ШКОЛА

Навчально-виховний процес у 1-2-3 класах у 2014/2015 навчальному році планувати за Типовими навчальними планами початкової школи (*наказ МОН від 10.06.2011 р. № 572*).

Для організації навчально-виховного процесу учнів **1-х** класів чинними залишаються методичні рекомендації від **01.06.2012 року № 1/9- 426** «Щодо методичних рекомендацій з базових дисциплін» додаток, «Початкова школа» (Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 17, 2012);

Для організації навчально-виховного процесу учнів **2-х** класів лист Міністерства освіти і науки України від **30.05.2013 № 1/9-383** «Методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу у 2-х класах загальноосвітніх навчальних закладах».

Організацію навчально-виховного процесу **3-х** класах проводити за листом МОН України від **01.07.2014 № 1/9-343** «Про організацію навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі».

Контроль та оцінювання учнів 1-3 класів здійснюється за листом МОН України від 28.01.2014 № 1/9-74 «Щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів».

Для 4 класів залишаються чинними рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу, що розміщені в інструктивно-методичному листі від **09.06.2011 р. № 1/9-454** «Про особливості організації навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах у 2011/2012 році», додаток «Про організацію навчально-виховного процесу в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2011/2012 році» (Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України № 17-18, 2011).

Оцінювання навчальних досягнень учнів 4 класів у **2014/2015** навчальному році здійснюється відповідно до наказу МОНмолодьспорту України від 30.08.2011 № 996 «Орієнтовні вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти з предметів інваріантної складової навчального плану» (додатки 1-12).

З метою приведення назви навчального предмета «Сходінки до інформатики» у відповідність до Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки від 20.02.2002 № 128, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 6 березня 2002 р. за № 229/6517, внесено зміни у додатки 1-7 до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 10.06.20011 № 572 «Про Типові навчальні

плани початкової школи», замінивши у позиції «Навчальні предмети» слова «Сходинки до інформатики» словом «Інформатика». Звертаємо увагу, що при записі назви предмета у журналі пишемо – Інформатика.

Нормативна база впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти

ПОСТАНОВА Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462 *«Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти»*.

РІШЕННЯ колегії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 28.08.2012 р. Протокол № 8/2-2 *«Про впровадження нових стандартів початкової освіти»*.

Лист МОНмолодьспорту України від 01.06 2012 р. № 1/9-426 *«Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін» «Особливості навчально-виховного процесу у початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2012/13 навчальному році» (організація навчання у 1 класі)*.

Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 10.06.2011 № 572 *«Про Типові навчальні плани початкової школи»*.

Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 09.06.11 № 1/9-455 *«Щодо проведення Всеукраїнської акції «Дай руку, першокласнику!»*».

Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 30.01.12 № 1/9-66 *«Щодо проведення Всеукраїнської акції «Дай руку, першокласнику!»*».

Аналітична довідка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 25 жовтня 2012 року *«Про узагальнені результати проведення Всеукраїнських інтернет-зборів батьків першокласників»*.

Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 16.11.12 № 1/9-840 *«Щодо порушень в організації навчально-виховного процесу у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах під час забезпечення обов'язкової дошкільної освіти дітей старшого дошкільного віку та навчання в 1-х класах»*.

Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 26.11.2012 № 14.1/10-3244 *«Щодо підготовки до запровадження у початковій школі до викладання курсу «Сходинки до інформатики»*.

Лист МОН України від 30.05.13 № 1/9-383 *«Про організацію навчально-виховного процесу в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/2014 навчальному році (у 2 класах)*.

Лист МОН України від 13.01.2014 1/9-18 «Про проведення огляду фотоматеріалів за темою: «Організація навчального середовища в 1-х класах».

Лист МОН України від 28.01.2014 № 1/9-72 «Про недопущення перевантаження учнів початкових класів надмірним обсягом домашніх завдань».

Лист МОН України від 28.01.2014 № 1/9-74 «Щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів».

Лист МОН України від 07.03.14 № 1/9-607 «Про відкликання листа від 5 вересня 2013 року «Про використання навчальної літератури».

Лист МОН України № 1/9-209 від 18.04.2014 р. «Щодо використання робочих зошитів у початковій школі».

Лист МОН України від 01.07.2014 № 1/9-343 «Про організацію навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі».

Лист МОН України від 01.08.2014 № 1/9-388 «Про проведення Першого уроку у 2014/2015 н. р.».

Лист МОН України від 13.08.2014 № 1/9-412 «Про проведення Уроків мужності».

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА

Події останніх місяців, які відбуваються в Україні, вкрай складна соціально-політична ситуація у суспільстві показали необхідність соціально-психологічного захисту і психологічної допомоги як дітям і окремим людям, так і цілим соціальним групам.

Майже рік Україна переживає складну соціально-політичну ситуацію. Продовжуються бойові дії в Донецькій і Луганській областях, не зменшується потік біженців з окупованих Криму і Севастополя. Десятки тисяч людей змушені покинути свої домівки і тимчасово переміститися в інші регіони нашої держави. За останніми даними Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) понад 230 тисяч людей стали вимушеними переселенцями. Є сім'ї, що втратили житло, своїх близьких, є поранені.

За даними психологічного дослідження, що проводилося під егідою Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) у Донецькій області, майже 40 % дітей віком 7-12 років та більше половини дітей віком 13-18 років стали безпосередніми свідками подій, що пов'язані з війною. Відповідно 14 % та 13 % бачили танки та іншу військову техніку, 13% та 22 % бачили бої та сутички, 4 % і 15 % побиття знайомих людей, 6% та 5% стали свідками погроз застосування зброї. Декілька дітей з опитаних бачили вбитих і поранених. 76 % дітей віком 7-12 років та 43% дітей віком 13-18 років відчували страх, коли ставали свідками вищеповисаних подій.

У зв'язку з цим, суттєво підвищується роль та значення професійної діяльності працівників психологічної служби системи освіти (практичних психологів і соціальних педагогів, методистів з психологічної служби районних (міських) методичних кабінетів, працівників навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби системи освіти).

Для забезпечення цієї роботи місцевим органам управління освітою, керівникам навчальних закладів необхідно створити належні матеріальні та кадрові умови, сприяти діяльності працівників психологічної служби. При цьому це стосується не тільки Донецької і Луганської областей, а усієї системи освіти України в цілому.

Сьогодні особливо зростає необхідність свідомої активності керівників навчальних закладів, спрямованої на підтримку, регулювання і формування здорового соціально-психологічного клімату у педагогічному колективі і закладі в цілому.

Необхідна тісна взаємодія керівника навчального закладу та фахівців психологічної служби для подолання негативних психологічних наслідків подій, що відбуваються в країні, для всіх

учасників навчально-виховного процесу (стресові та посттравматичні стани тощо).

Досвід країн, які перебували в конфліктних ситуаціях, показує, що значне зростання насильства в протистояннях призводить до збільшення випадків домашнього насильства, насильства стосовно жінок і дітей як у період розгортання самого конфлікту, так і по його завершенні.

Особливо вразливою групою вважаються жінки та діти із соціально незахищених категорій, сім'ї, члени яких загинули або були поранені в ході трагічних подій, зокрема, вдови, які залишилися єдиними годувальниками родин, сім'ї військовослужбовців, які стають внутрішніми мігрантами. Надзвичайної уваги потребують діти із сімей, в яких загинули їхні рідні та близькі, друзі і знайомі. Працівникам психологічної служби необхідно знати про такі сім'ї, своєчасно надати необхідну психологічну, соціально-педагогічну допомогу.

У цілому, на сьогоднішній день ситуація складна тим, що протистояння триває і важко передбачити час та спосіб його завершення. Це посилює тривожні настрої в суспільстві, страхи, розчарування і вимагає адекватної роботи працівників психологічної служби.

З метою попередження або мінімізації негативних наслідків конфліктних подій важливо формувати знання у дітей, батьків та педагогічних працівників про ситуацію, що склалася. Особливо це стосується необхідності відстеження нових законів та інших нормативно-правових актів, які активно зараз приймаються з метою захисту та надання допомоги особам у складних життєвих обставинах. Своєчасне донесення такої інформації до дітей, батьків та педагогічних працівників сприятиме зверненню по допомогу від осіб, які її потребують, водночас запобігаючи більш складним наслідкам перенесених подій.

Якщо говорити про статус жителів Криму, Севастополя, Донецької та Луганської областей, які переселяються сьогодні в інші частини України, то їх можна вважати внутрішньо переміщеними особами або вимушеними внутрішніми мігрантами. Особи із сім'ями підпадають під статус сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

У цій ситуації доречно користуватися Порядком взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, затвердженим наказом №1983/388/452/221/556/596/106 від 14.06.2006 (Мінсім'ямолодьспорту, МОЗ, МОН, Мінпраці, Мінтранспорту, МВС та Держдепартаменту з питань виконання покарань).

До сімей, які класифікуються як ті, що опинились у складних життєвих обставинах, належать, зокрема: сім'ї з дітьми, що опинились у

складних життєвих обставинах і не в змозі подолати їх самотійно у зв'язку з вимушеною міграцією.

Психологічна служба системи освіти має надавати психологічну і соціально-педагогічну допомогу постраждалим, переселеним, біженцям, членам їх сімей і родичам загиблих в ході АТО. Зазначаємо, що така робота має бути системною, довготривалою та проводитись на високому науково-методичному рівні.

Основними напрямками соціальної і психологічної реабілітації постраждалих є наступні:

- соціально-педагогічна допомога сім'ям вимушених переселенців у налагодженні соціальних зв'язків із місцевими закладами охорони здоров'я, працевлаштування, соціальних служб, закладів і установ освіти, забезпеченні дітей навчальними посібниками, підручниками, іншим навчальним приладдям;

- надання соціально-педагогічної і психологічної допомоги вступникам і першокурсникам ВНЗ і ПТНЗ в адаптації до нових умов навчально-виховного процесу та налагодження побутових умов їх проживання і встановлення нових соціальних зв'язків у навчальному закладі і за його межами;

- залучення постраждалих дітей до участі в діяльності позашкільних навчальних закладів з метою створення умов для їхньої самореалізації та проведення діагностичної і корекційно-відновлювальної роботи з ними практичних психологів цих закладів;

- робота з дітьми зазначених категорій під час літнього оздоровлення у таборах відпочинку, навчальних закладах, місцях тимчасового перебування

- залучення вихованців, учнів, студентів зазначених категорій до активної виховної і розвивальної діяльності в позаурочний час, реабілітація

- забезпечення індивідуального супроводу працівниками психологічної служби системи освіти всіх без винятку дітей, вихованців, учнів, студентів зазначених категорій та надання їм необхідної корекційної, реабілітаційної і соціально-педагогічної допомоги від пережитого протягом навчального року шляхом впровадження психологічних ігор та праце- і музико терапії тощо;

- створення сприятливого соціально-психологічного клімату в навчальному закладі та оптимізація змісту і форм психологічної просвіти педагогічних працівників і батьків;

- недопущення своїми діями чи бездіяльністю вторинної травматизації учасників навчально-виховного процесу та, у разі потреби, перенаправляти дітей, батьків і педагогів до інших спеціалістів (психотерапевта, невролога тощо);

– застосування міжсекторальної взаємодії і мультидисциплінарного підходу до вирішення проблем, які виникають (за потреби звернутися до закладів і установ охорони здоров'я, підрозділів служби з надзвичайних ситуацій тощо з пропозицією співробітництва та координації у справі надання психологічної допомоги тим, хто її потребує);

– залучення до надання психологічної допомоги висококваліфікованих фахівців, практичних психологів, соціальних педагогів, психотерапевтів, консультантів ПМПК;

– організації для тих, хто безпосередньо працює з постраждалими: а) психологічну і професійну супервізію; б) методичну підтримку у вигляді буклетів, методичних розробок, проведення навчальних семінарів і семінарів з обміну досвідом; в) матеріальну допомогу у вигляді необхідного приладдя і оргтехніки.

Акцентуємо увагу, що починаючи з 2012-13 навчального року Міністерство рекомендувало впроваджувати в загальноосвітніх навчальних закладах «**годину психолога**», що сприяє розв'язанню ряду соціально-педагогічних проблем в учнівському середовищі, а з 2013-2014 навчального року – факультативні курси, які орієнтовані на підсилення психологічної складової у вихованні дітей та учнівської молоді.

Для організаційно-методичного забезпечення викладання факультативних курсів працівникам психологічної служби надіслані переліки програм факультативних курсів, курсів за вибором та спецкурсів для застосування в роботі працівників психологічної служби, рекомендованих для використання в початковій школі та електронні переліки програм факультативних курсів для застосування в роботі працівників психологічної служби, рекомендованих для використання в основній і старшій школі у загальноосвітніх навчальних закладах.

Програми схвалені для використання у загальноосвітніх навчальних закладах науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (лист ІТЗО № 14.1/12-Г-165 від 15.05.2013 р.).

Зміст програм представлений у варіантах з кількістю 17, 35, 52 та 70 годин, які реалізуються за рахунок годин варіативної складової навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Зазначений перелік програм друкується в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України», фахових науково-методичних журналах, а також розміщений на сайтах: www.mon.gov.ua, www.psyua.com.ua.

У зв'язку з проведенням АТО на території певних областей, районів, міст соціальні педагоги повинні вжити низку організаційних заходів щодо забезпечення основних прав і свобод дітей. Зокрема мова йде про оперативну підготовку необхідних документів про встановлення статусу дитини, визначення головних потреб, знаходження додаткових ресурсів в громаді, різних інституціях для їх задоволення. Натепер, важливим є влаштування дитини, яка була свідком військових дій та стала сиротою, у прийомні сім'ї. Слід вказати на психологічне травмування такої дитини, яке може проявлятися через певний час, тому слід приділити належну увагу забезпеченню її соціально-психологічного супроводу.

Соціальний педагог, керуючись статтею 3 Конвенції ООН про права дитини, у взаємодії із службою у справах дітей, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центрами реабілітації, притулками, кримінальною міліцією у справах дітей, опікунськими радами тощо, вживає заходів для оперативного вирішення питань, які пов'язані із індивідуальною ситуацією дитини.

Вказана діяльність соціального педагога навчального закладу будь-якого типу, є вкрай важливою і актуальною і для регіонів, де є переміщені діти із зони АТО.

Керівникам психологічних служб різних рівнів у наступному навчальному році необхідно забезпечити супервізію (професійних супровід) діяльності практичних психологів і соціальних педагогів, які працюватимуть із вказаною категорією дітей.

У цій роботі варто користуватися листом, який Міністерство направило до органів управління освітою обласних та Київської міської державної адміністрації з переліком методичної літератури та посібників, якими можна скористатися при здійсненні обстеження для встановлення віку дитини, яка залишилась без піклування батьків та потребує соціального захисту (лист МОН від 24.04.14 № 1/9-222).

Нагадуємо про необхідність у процесі роботи суворо дотримуватися вимог методик та Етичного кодексу психолога.

Надання соціально-психологічної допомоги для багатьох працівників психологічної служби є новим видом діяльності. Тому, фахівці Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи разом з фахівцями ряду громадських організацій, підготували збірку методичних рекомендацій: Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : [метод. рек.] / авт. кол.: Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В. Залеська та ін. ; [упор.: Н. В. Лунченко, Л. Л. Сідельнік]. – К. : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. – 84 с.

Книга містить рекомендації з організації діяльності з дітьми в період переживання соціально-політичних конфліктних та

постконфліктних ситуацій. Окрему увагу також приділено роботі з педагогічними працівниками та батьками. Скористатися електронною версією зазначених методичних рекомендацій можна на сайті Українського науково-методичного центру практичної психології та соціальної роботи МОН і НАПН України: psyua.com.ua.

Психологічна служба в системі освіти - це сукупність закладів, установ, підрозділів і посад, що складають єдину систему, основу якої становлять фахівці у сфері практичної психології і соціальної педагогіки: практичні психологи, соціальні педагоги, методисти, директори (завідувачі) навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби.

Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи на підставі звітів обласних і Київського міського департаментів (управлінь) освіти і науки й центрів (кабінетів) психологічної служби системи освіти підготував щорічний звіт про діяльність психологічної служби системи освіти за 2013-2014 навчальний рік. В зведеній інформація відсутні дані з Автономної Республіки Крим, Донецької області та м. Севастополь, оскільки від них не надійшла інформація.

У психологічній службі системи освіти України **на кінець 2013-2014** навчального року нараховувалось **22559 працівників**. У порівнянні з 2012-2013 навчальним роком кількість фахівців **збільшилась на 695 працівників**. Це свідчить, що загалом по країні продовжується позитивна тенденція збільшення кількості працівників психологічної служби (**на 3,86%** з травня 2013 по травень 2014).

Найкращі показники на Київщині – зростання на 124 фахівці, Львівщині – зростання на 73 фахівці, Закарпатті – зростання на 67 фахівців (таблиця 1).

14694 практичні психологи та 7042 соціальні педагоги обіймають 11154,5 і 4798,5 ставок відповідно, що складає лише 54,1% від нормативної потреби (таблиця 2).

Найкраща ситуація щодо забезпечення фахівцями у Івано-Франківській (72,5%), Чернівецькій (67,6%), Сумській (67,4%) і Київській (65,2%) областях.

Найнижчі показники забезпеченості закладів освіти практичними психологами і соціальними педагогами у Тернопільській (36,3%), Миколаївській (43,3%) і Вінницькій (43,4%) областях. Слід зазначити, що Тернопільщина і Миколаївщина вже багато років «пасуть задніх» у питанні розвитку мережі служби.

У Сумській області та у м. Києві в минулому навчальному році кількість працівників психологічної служби зменшилась відповідно на 12 і 19 осіб та відповідно незначне збільшення працівників можемо

констатувати у Дніпропетровській (6 осіб), Житомирській (8 осіб), Кіровоградській (9 осіб), Полтавській (11 осіб), Тернопільській (9 осіб), Черкаській (15 осіб) та Чернівецькій (3 особи) областях.

Керуючись запитом Міністерства освіти і науки України та Поданням Генеральної прокуратури України від 19.05 2014 № 08/2/1-92 «Про усунення порушень прав дітей на освіту» Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи було зібрано інформацію з регіонів України про відсутність фахівців психологічної служби в закладах освіти тривалий час (понад 10 років). Було зібрано дані з 16 областей: Волинської, Донецької, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Львівської, Одеської, Рівненської, Сумської, Харківської, Хмельницької, Чернівецької та Чернігівської.

Відповідно до проведеного аналізу поданих матеріалів основними причинами відсутності у навчальних закладах фахівців психологічної служби, на які вказують керівники психологічної служби, є: обмеженість місцевого бюджету, недостатність фінансування, недостатність кошторисних призначень, та мають місце випадки, коли кількість дітей у навчальних закладах не відповідає нормативам чисельності практичних психологів та соціальних педагогів, затверджених відповідними нормативно-правовими документами Міністерства освіти і науки України.

Тут позиція Міністерства така, що недостатній рівень фінансування не може бути причиною незадовільного розвитку служби, адже в однакових за соціально-економічним розвитком регіонах спостерігається різна картина кадрового забезпечення. Основною причиною тут вважаємо ставлення керівників різних рівнів освіти до організації соціально-педагогічної і психологічної допомоги всім учасникам навчально-виховного процесу.

Водночас мають місце випадки, коли зростання кількості спеціалістів не завжди призводить до підвищення ефективності функціонування системи в цілому. За наявності такої ситуації необхідно розробляти та впроваджувати **систему моніторингу й оцінки ефективності діяльності** практичних психологів, соціальних педагогів, методистів районних та обласних кабінетів, центрів.

Так у Вінницькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Рівненській, Сумській, Хмельницькій областях розроблено та запроваджено технологію оцінки якості діяльності районних та міських психологічних служб (центру), працівників служби.

Зокрема, на виконання наказу департаменту освіти і науки **Запорізької облдержадміністрації** «Про заходи щодо підвищення

ефективності функціонування районних (міських) психологічних служб, психологічних служб у закладах освіти обласного підпорядкування, ПТНЗ, ВНЗ I-II рівня акредитації в новому 2013-2014 навчальному році» від 28.08.2013 № 738 проведено моніторинг розвитку психологічних служб навчальних закладів у 2013-2014 н.р. Тут щорічно Центром укладається Паспорт психологічної служби системи Запорізької області за навчальний рік, кількісні показники розміщуються у інформаційно-аналітичній збірці Департаменту, починаючи з 2011 року.

Підвищення ефективності діяльності психологічних служб районів та міст **Івано-Франківської області** відбувається через системний методичний супровід фахівців, зокрема, діяльність методичних об'єднань, «Школи молодого працівника психологічної служби», постійно діючих та проблемних семінарів, інструктивно-методичних нарад і консультацій. Функціонує динамічна творча група методистів із психологічної служби по створення циклограм роботи практичних психологів і соціальних педагогів.

З метою оптимізації діяльності практичних психологів та соціальних педагогів 18 районно-міських психологічних служб **Дніпропетровської області** працюють за інтегрованою організаційною моделлю, яка дозволяє компенсувати відсутність фахівців в окремих навчальних закладах за рахунок створення освітніх психолого-педагогічних консилиумів. На сьогодні діє 560 освітніх психолого-педагогічних консилиумів. Щорічно департаментом освіти і науки Дніпропетровської облдержадміністрації проводяться планові та позапланові перевірки діяльності психологічних служб міст та районів області. За результатами перевірок визначається динаміка розвитку психологічної служби системи освіти. Завдячуючи чому впродовж останніх 5-ти років в навчальних закладах області відбувається зростання чисельності практичних психологів і соціальних педагогів.

З метою підвищення рівня психологічної компетентності сучасних керівників навчальних закладів, керівників районними (міськими) управліннями освіти та на виконання п. 1 «Плану заходів щодо розвитку психологічної служби на період до 2017 року», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 06.08.13 за №1106, необхідно звернути особливу увагу на проведення навчальних семінарів, розробку та впровадження методичних рекомендацій щодо організаційно-правових аспектів діяльності психологічної служби системи освіти для ефективного застосування цього ресурсу з метою вирішення нагальних проблем, які виникають у навчально-виховному процесі.

Такий досвід уже є. Так у **Вінницької області** в минулому навчальному році було проведено низку семінарів на тему: «Організаційно-правові аспекти діяльності психологічної служби

системи освіти» для інспекторів загальноосвітнього напрямку відділів (управлінь) освіти РДА (міських рад) в рамках курсів підвищення кваліфікації; «Роль, місце та основні функції практичного психолога, соціального педагога в організації навчально-виховного процесу» для директорів ЗОШ I-III ступенів (в рамках курсів підвищення кваліфікації при Вінницького ОІПОПП); «Організаційно-правові аспекти взаємодії та співпраці працівників психологічної служби системи освіти області та працівників інших органів і служб у справах дітей (кримінальна міліція у справах дітей, центри соціально-психологічних служб для сім'ї, дітей та молоді тощо)» для методистів з психологічної служби районів, міст області.

З метою популяризації діяльності, підвищення статусу працівників психологічної служби, зростання рівня професіоналізму фахівців 28-29 квітня 2014 року було проведено обласний **Фестиваль психологів Прикарпаття** «Інноваційні технології у практичній психології».

Чернівецьким центром практичної психології і соціальної роботи розроблено Програму розвитку психологічної компетентності керівників навчальних закладів «Роль, місце та функції практичного психолога, соціального педагога в організації навчально-виховного процесу» та створено Творчу майстерню з метою реалізації Програми розвитку психологічної компетентності керівників навчальних закладів.

З метою забезпечення рівного доступу фахівців психологічної служби до нормативно-правової бази і методичних розробок працівниками Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи розроблена та систематично оновлюється web-сторінка (www.psyua.com.ua).

В Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Кіровоградській, Київській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Хмельницькій, Черкаській, Чернігівській, Чернівецькій областях, м. Києві створені web-сторінки центрів (кабінетів) психологічної служби системи освіти.

Зазначені вище заходи сприяють кількісному і якісному становленню психологічної служби системи освіти в цілому.

Звертаємо увагу, що згідно пункту 2.4. Положення про психологічну службу системи освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки № 616 від 02.07. 2009 р. та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 23 липня 2009 р. за № 687/16703, діяльність психологічної служби включає такі основні напрями:

консультаційно-методична допомога всім учасникам навчально-виховного процесу з питань навчання, виховання і розвитку вихованців, учнів, студентів, допомога органам державного управління у плануванні освітньої діяльності;

просвітницько-пропагандистська робота з підвищення психологічної культури в навчальних закладах та у сім'ї;

превентивне виховання (через засоби масової інформації, під час навчальної діяльності в рамках навчальних програм або як окремого предмета), метою якого є формування у вихованців, учнів, студентів орієнтації на здоровий спосіб життя та захист психічного здоров'я; профілактика алкоголізму, наркоманії, ВІЛ-інфекції і злочинності.

Погіршення ситуації в Україні щодо вживання алкогольних та наркотичних речовин дітьми і молоддю формує гостру потребу щодо реалізації низки профілактичних і превентивних програм з формування здорового способу життя і свідомого ставлення до власного здоров'я.

Ці питання залишаються пріоритетними у діяльності спеціалістів психологічної служби. З огляду на загальну **ефективність інформаційно-освітньої протиалкогольної програми «Сімейна розмова»** було прийнято рішення про розширення географії її впровадження. Таким чином, у 2013-2014 навчальному році програма впроваджувалась на базі навчальних закладів Івано-Франківської, Кіровоградської, Чернігівської, Запорізької, Дніпропетровської, Харківської, Донецької, Чернівецької, Миколаївської областей та міста Київ. Всього у реалізації проекту брали участь близько 2 000 педагогів та 35 000 учнів 7-8 класів.

Для проведення протинаркотичної профілактичної роботи варто скористатися **«Комплексною програмою з профілактики наркотичних та алкогольних проблем, зорієнтована на учнів 1-11 класів, їх батьків та персонал загальноосвітніх закладів I – III ступенів навчання: Загальний виклад програми профілактичних дій»**. / Вієвський А. М., Лепеха К. І., Балакірева О.М., Дивак В.В., Дмитришина Н.А., Жданова М.П., Олійник І.М., Панок В.Г., Сидяк С.В. – К., 2014. - 38 с.

Навчально-методичний посібник є основою навчально-методичного комплексу, розробленого у рамках проекту «Розробка комплексної програми з профілактики наркотичних та алкогольних проблем, зорієнтована на учнів 1-11 класів, їх батьків та персонал загальноосвітніх закладів I-III ступенів навчання». Посібник рекомендований для використання працівниками педагогічних колективів загальноосвітніх навчальних закладів та методистами інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Електронна версія всіх матеріалів Комплексної програми розміщена на сайті: www.mon.gov.ua в розділі позашкільна освіта, виховна робота та захист прав дитини.

У сприянні задля виходу із ситуації, вирішення своїх проблем та з надією бути почутими українські діти все більше довіряють телефонам «гарячих ліній». Маючи вільний доступ до телефону, діти все більше відкриваються, вони шукають однодумців. Найбільше скарж на конфлікти між однолітками та насильство, непорозуміння з батьками.

Так на Національну дитячу «гарячу лінію» України за 6 місяців 2014 року надійшло 8 144 телефонні дзвінки від дітей. Близько 24 % дітей турбує психічне здоров'я, майже 18% діток скаржаться на жорстокість своїх однолітків, або так званий «моббінг», коли одні діти з тих чи інших причин зацьковують інших (гістограма 2).

Беручи до уваги цю статистику, набуває актуальності питання щодо створення у навчальних закладах центрів примирення на базі яких будуть готуватися медіатори (посередники) з числа учнів задля вирішення конфліктів. Доцільним буде проведення заходів на тему «Вплив ЗМІ на формування світогляду людини і її поведінку», під час яких учні розглянуть способи психологічного маніпулювання і впливу викривленої інформації на психіку людини.

Важливим напрямом діяльності працівників психологічної служби в 2014-2015 навчальному році залишається **забезпечення та психологічний супровід** підготовки учнів до профільного та професійного самовизначення.

Схвалений МОН України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах (листи ІТЗО №14.1/12-Г-948, №14.1/12-Г-949, №14.1/12-Г-950 від 23.06.2014) програмно-методичний комплекс забезпечення професійного самовизначення учнів основної в умовах допрофільної підготовки містить програму «Людина і світ професій» для учнів 8–9-х кл. (9, 17, 35, 70 год.) та п'ять посібників «Робочий зошит». Програмно-методичний комплекс надає учням можливість набути знання про світ професій, напрями профільного навчання, власні індивідуальні особливості, а також передбачає виконання ними практичних, самостійних, дослідницьких і проектних робіт. Все це створює сприятливі умови для свідомого і обґрунтованого вибору учнями основної школи профілю навчання, з урахуванням власних інтересів, можливостей та потреб.

Завданням сучасної старшої профільної школи є не тільки забезпечення предметної підготовки, а й формування готовності випускників до професійного самовизначення та життєвої самореалізації. Схвалений МОН України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах (листи ІТЗО №14.1/12-Г-954, №14.1/12-Г-953, №14.1/12-Г-952, №14.1/12-Г-951 від 23.06.2014) програмно-методичний комплекс забезпечення професійного самовизначення учнів старшої школи в умовах профільного навчання містить навчальні програми

«Побудова кар'єри» (9, 17, 35, 70 год.) для учнів 10-11-х кл., навчально-методичного посібника для педагогічних працівників до цієї програми, Робочий зошит «Побудова кар'єри» для учнів старших класів та навчально-методичний посібник до робочого зошиту для педагогічних працівників. Програмно методичний комплекс забезпечує розвивальний рух учня від уявлення до усвідомлення себе як майбутнього суб'єкта професійної діяльності; від позитивного ставлення до навчального профілю та пов'язаних з ним професій до емоційно-ціннісного ставлення до себе як суб'єкта професійної діяльності.

Запровадження у навчально-виховну практику загальноосвітніх навчальних закладів програмно-методичних комплексів «Людина і світ професій» для учнів 8-9-х кл. та «Побудова кар'єри» для учнів 10–11-х кл., забезпечує реалізацію сукупності організаційно-педагогічних умов здійснення цілісної системи профільного і професійного орієнтування учнівської молоді.

Перелік рекомендованих джерел

Довідники, каталоги

1. Психологічна служба і ПМПК системи освіти (за результатами 2012–2013 навчального року) / [Березіна Н.О., Лунченко Н.В., Обухівська А.Г. та ін.] – К. : Ніка–Центр, 2013. – 60 с.

Посібники

1. Діяльність психолого–медико–педагогічних консультацій в умовах інтеграції дітей з особливими освітніми потребами [Електрон.дані] / А.Г. Обухівська, Т.Д. Ілляшенко, Т.В. Жук. – К. : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013. – 140 с.

2. Інноваційні моделі підвищення кваліфікації працівників психологічної служби і консультантів ПМПК / авт. кол. за ред. Панка В.Г., Гаркавенко З.О. – Електрон. дані. – Київ, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013. – 219 с. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM), 12 см.

3. Організація та науково-методичне забезпечення діяльності психологічної служби і ПМПК / за наук. ред. В.Г. Панка та І.І. Цушка. – Електрон. дані. – Київ : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013. – 90 с. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM), 12 см.

4. Цушко І.І. Формування навичок захисту і збереження репродуктивного здоров'я учнівської і студентської молоді : практич. посіб. / І.І. Цушко. – Електрон. дані. – Київ, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013. – 104 с. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM), 12 см.

5. Панок В. Г. Психологічна служба : [навч.-метод. посіб. для студентів і викладачів] / В. Г. Панок. – [2-е вид.]. – Кам'янець-Подільський : Друкарня Рута, 2013. – 328 с. (Гриф МОН – рекомендовано Науково-методичною Радою МОН України, лист №14/18-3975, протокол № 3 від 07.09.2009 р.).

Методичні рекомендації

1. Обухівська А.Г. Методичні рекомендації з окремих аспектів діяльності практичних психологів і консультантів ПМПК / А.Г. Обухівська, Т.Д. Ілляшенко, Л.Є. Андрусішина. – Електрон. дані. – Київ : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013. – 56 с. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM), 12 см.

2. Адаптація дітей до навчання у школі в діяльності психологічної служби: методичні рекомендації / за наук. ред. В.Г. Панка – Електрон. дані. – Київ, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013. – 100 с. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM), 12 см.

3. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : [метод. рек.] / авт. кол.: Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В.Залеська та ін. ; [упор.: Н. В. Лунченко, Л. Л. Сідельнік]. – К. : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. – С. 7-13.

Навчальні програми

1. Збірник програм факультативних курсів, курсів за вибором та спецкурсів для застосування в роботі працівниками психологічної служби загальноосвітніх навчальних закладів / за наук. ред. В.Г. Панка. – Електрон. дані. - К.: Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM), 12 см. (Гриф МОН лист ІТЗО № 14.1/12-Г-165 від 15.05.2013 р.).

2. Програма «Особлива дитина: для дітей дошкільного віку зі спектром аутистичних порушень» / авт. кол. за ред. Шульженко Д. І., Островської К. О. – Інтернет видання. – Київ, Національний Педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2013. –250 с. – (Гриф МОН – рекомендовано МОН України, лист №1/11- 13887 від 11.09.2013 р.).

СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА

Літературна освіта забезпечує етичне та естетичне виховання учнів, їх прилучення до надбань вітчизняного і світового письменництва, розвиток стійкої мотивації до читання, потреби в зверненні до художньої літератури впродовж життя, збагачення духовно-емоційного досвіду, формування загальної культури.

Світова література прилучає учнів до загальнолюдських цінностей, виховує толерантне ставлення до різних народів, народностей, рас та культури.

Шкільна літературна освіта передбачає врахування міжпредметних зв'язків, формування цілісної системи знань і уявлень про літературу як вид мистецтва і скарбницю гуманістичних цінностей, розвиток особистості учня як суб'єкта активної читацької діяльності, а також формування духовного світу громадянина України.

У 2014-2015 навчальному році вивчення світової літератури у 7-9 класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмою, затвердженою Міністерством: Зарубіжна література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних. – К.: Ірпінь: Перун, 2005.

У 5 та 6 класах загальноосвітніх навчальних закладів навчання здійснюватиметься за новою програмою, затвердженою Міністерством: Зарубіжна література. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013.

У програмі реалізовано нову структуру літературної освіти, яка затверджена новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти. Курс світової літератури в загальноосвітній школі поділено на три етапи: 5-7 класи – прилучення до читання, 8-9 класи – системне читання, 10-11 класи – творчо-критичне читання. Вивчення світової літератури в 5 – 7 класах побудовано на поєднанні проблемно-тематичного і жанрового принципів; у 8–9 класах – історико-літературного і жанрово-родового принципів; у 10-11 класах – історико-літературного і мультикультурного принципів. Така структура дає можливість вивчати твори світової літератури не тільки за хронологією, а й за принципом концентричного розширення (від простого – до складного, від початкових уявлень про літературне явище або творчість письменника – до поглиблення знань про них). Нова структура літературної освіти реалізує принцип перспективності в навчанні, дає можливість учням повертатися до того чи іншого письменника або етапу літератури в різні періоди, виховує у школярів повагу до книги, потребу йти поруч з улюбленими творами й митцями протягом подальшого життя.

Згідно з чинною структурою літературної освіти у 5-9 класах в учнів мають бути сформовані основні вміння й навички роботи з художнім твором, початкові уявлення про творчість письменників, окремі жанри, елементи змісту і форми, їх взаємозв'язок.

Перелік художніх творів для вивчення в 5-9 класах укладений відповідно до вікових особливостей дітей і підлітків на підставі рекомендацій науковців, учителів, психологів, бібліотекарів, а також результатів досліджень кола дитячого і підліткового читання школярів різних вікових категорій.

Програма є основою для календарно-тематичного та поурочного планування, в якому вчитель, враховуючи запропоновану кількість годин на вивчення тем у межах розділу, розподіляє години на вивчення художніх творів і види навчальної діяльності, планує види роботи, що спрямовані на опанування змісту матеріалу та формування вмінь і навичок учнів, опрацювання різних рубрик програми. Це дасть можливість вчителю вільно і творчо підійти до реалізації програми в кожному класі, врахувати інтереси й рівень підготовки учнів, конкретні умови викладання (наявність художніх текстів; використання інформаційно-комунікаційних технологій; рівень володіння учнями іноземними мовами, знання української мови і літератури, історії та інших предметів; підготовка до контрольного оцінювання тощо).

Програма містить обов'язковий і варіативний компоненти (відповідно 80 % : 20 %). У кожному класі запропоновано теми й твори для обов'язкового текстуального вивчення, у тому числі поетичні твори для вивчення напам'ять. Варіативний компонент забезпечується можливістю вибору (вчителем і учнями) творів у межах обов'язкових тем, а також для уроків вивчення сучасної літератури, розвитку мовлення, позакласного читання і для уроків із резервного часу. Вибір учнів (в окремих розділах і темах програми) вимагає від учителя відповідного планування уроків, творчості, врахування читацьких інтересів молоді, здатності йти поруч зі своїми вихованцями, допомагати формуванню їхніх духовних потреб та естетичних смаків у сучасний період.

Літературна освіта в основній школі спрямована на розвиток сформованих у початковій школі і формування нових компетентностей та компетенцій.

Відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти програма зі світової літератури для 5-9 класів забезпечує розвиток ключових компетентностей (уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, інформаційно-комунікаційної, соціальної, громадянської, загальнокультурної), а також спрямована на формування літературної компетентності, яка передбачає:

–розуміння учнями літератури як невід’ємної частини національної і світової художньої культури;

–усвідомлення специфіки літератури як мистецтва слова, її гуманістичного потенціалу і місця в системі інших видів мистецтва;

–знання літературних творів, обов’язкових для вивчення, ключових етапів і явищ літературного процесу, основних світоглядних позицій видатних письменників, усвідомлення їхнього внеску в скарбницю світової культури;

–оволодіння основними літературознавчими поняттями й застосування їх у процесі аналізу та інтерпретації творів;

–формування якостей творчого читача та розвиток читацького досвіду;

–уміння і навички створення усних і письмових робіт різних жанрів;

–уміння орієнтуватися у світі художньої літератури і культури (класичної і сучасної), оцінювати художню вартість творів, порівнювати їх (у різних перекладах; в оригіналах і перекладах, переспівах; втілення в інших видах мистецтва тощо).

6 клас за новою навчальною програмою продовжує етап літературної освіти – прилучення до читання (5-7 класи), який продовжує розкривати учням неосяжний світ світової художньої літератури.

Для досягнення мети вивчення шкільного курсу «Світова література» необхідно вирішувати такі основні завдання:

– формувати в учнів уявлення про художню літературу як мистецтво слова, важливу складову системи мистецтв і духовної культури українського та інших народів світу;

– виховувати повагу до духовних скарбів українського народу та всього людства, расову, етнічну, соціальну, гендерну, релігійну, індивідуальну толерантність, здатність формувати, формулювати й активно відстоювати власну точку зору, свою систему життєвих цінностей і пріоритетів, зберігати й примножувати кращі національні традиції;

– відпрацьовувати з учнями вміння й навички аналізу художнього тексту, здатність сприймати його з урахуванням авторської концепції й індивідуального стилю, бачити кожен конкретний твір у літературному, культурному та історичному контекстах;

– давати школярам оптимальний обсяг літературознавчих понять і термінів, потрібних для повноцінної інтерпретації художніх текстів, розуміння головних закономірностей перебігу літературного процесу;

– навчати учнів визначати національну своєрідність і

загальнолюдську значущість літературних творів, у тому числі шляхом зіставлення зі зразками різних національних літератур та різних видів мистецтв;

– розвивати усне й писемне мовлення школярів, їхнє мислення (образне, асоціативне, абстрактне, критичне, логічне тощо);

– формувати в учнів потребу в читанні літературних творів, здатність засвоювати духовно-естетичний потенціал художньої літератури;

– виховувати повагу до книги як універсального носія інформації,

– відпрацьовувати навички розрізнення явищ елітарної та масової культури.

Об'єктом вивчення в курсі світової літератури є художній твір, його естетична природа та духовно-етична сутність. Аналіз та інтерпретація літературного твору мають спиратися на ґрунтовне знання тексту, докладний розгляд ключових епізодів, доречне цитування, виразне читання окремих творів або їх фрагментів тощо.

Можливі види контрольних робіт:

–тест;

–відповіді на запитання;

–контрольний літературний диктант;

–анкета головного героя;

–комбінована контрольна робота тощо;

–письмові контрольні твори.

Можливі види контрольних робіт із розвитку мовлення:

– складання оповідання (казки) за прислів'ям;

– добір прислів'їв, крилатих виразів, фразеологічних зворотів, що виражають головну ідею твору;

– введення власних описів в інтер'єр, портрет, пейзаж у вже існуючому творі;

– усний переказ оповідання, епізоду твору;

– твір-характеристика персонажа;

– написання асоціативного етюдю, викликаного певним художнім образом;

– написання вітального слова на честь літературного героя, автора тощо;

– твір-опис за картиною;

– складання тез літературно-критичної статті (параграфа підручника);

- підготовка проекту (з можливим використанням мультимедійних технологій) – індивідуального чи колективного – з метою представлення життєвого і творчого шляху, естетичних уподобань письменника тощо;
- складання анкети головного героя, цитатних характеристик, конспекту, рецензії, анотації;
- написання реферату;
- ідейно-художній аналіз поетичного чи прозового твору;
- написання листа авторові улюбленої книжки;
- інсценізація твору (конкурс на кращу інсценізацію уривка твору) тощо.

Згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти передбачається реалізація чотирьох змістових ліній: емоційно-ціннісної, культурологічної, літературознавчої і компаративної.

З метою підвищення мотивації учнів до вивчення української та іноземних мов у програмі з 5-6 класів закладено можливість читання художніх творів зарубіжних авторів в українських перекладах і мовами оригіналів (англійською, німецькою, французькою, російською тощо – за умови достатньої підготовленості учнів і вчителя).

У програмі для 6 класу подано такий розподіл годин: 58 на вивчення творів, 4 на розвитку мовлення, 4 для позакласного читання та 4 як резерв для використання на розсуд вчителя, який має змогу за потреби вносити деякі корективи (години можуть використовуватися на засвоєння недостатньо вивченого або забутого, проведення консультацій, індивідуальних занять з учнями).

Новий розділ «Сучасна література зростання і взаємини зі світом» сприятиме активізації читацької активності учнів, реалізації їх особистісного вибору цікавої книжки. Відповідно до Концепції літературної освіти збережена орієнтація учнів на читання художніх текстів у повному обсязі (у програмі зменшено кількість і обсяг творів, але бажано, щоб учні їх прочитали повністю, що сприятиме формуванню поваги до книги).

Вивчення світової літератури у 6 класі загальноосвітніх навчальних закладів у 2014/2015 навчальному році здійснюватиметься за підручниками, рекомендованими Міністерством:

Ніколенко О.М., Конєва Т.М., Орлова О. В., Зуєнко М. О., Кобзар О. І. Світова література. Підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Грамота, 2014.

Волощук Є.В. Світова література. Підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Генеза, 2014.

Представлені підручники відповідають вимогам програми зі світової літератури для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів, хоча кожен з них має свої особливості.

У підручнику **Ніколенко О.М.** та інших реалізовано такі змістові лінії: емоційно-ціннісну, літературознавчу, компаративну, культурологічну. По-новому представлено життя і творчість письменників на підставі сучасних матеріалів.

У виданні представлено найкращі класичні, а також зроблено нові переклади програмних творів. Здійснено міжпредметні зв'язки світової літератури з курсами української літератури, української та іноземних мов, що вивчаються з 1 класу.

Рубрики «Порівнюємо», «Обговорюємо», «Творчі завдання» та ін. засвідчують застосування інтерактивних технологій вивчення художніх текстів.

У сучасний період обсяг інформації довкола учня постійно збільшується, це стосується й інформації щодо художньої літератури. У зв'язку з цим головне завдання підручника зі світової літератури – дати базові знання, основну інформацію про літературу як вид мистецтва, прилучити учнів до читання художньої літератури і водночас навчити їх вчитися, тобто працювати з іншими джерелами інформації, самостійно шукати потрібну книгу, читати та оцінювати її, вивчати іноземні мови і культурні здобутки різних країн, що сприяє розширенню кругозору молоді.

Основна інформація, вміщена в підручнику, поглиблюється і поширюється з допомогою інших супровідних видань для учнів і вчителів, розроблених членами авторського колективу, що утворюють навчально-методичний комплект до підручника.

Дидактичний матеріал у підручнику **Волощук Є.В.** структурований за таким алгоритмом: стаття про літературне явище та/або про письменника – художній текст (або тексти) – вияскравлення контексту (культурного, мистецького, літературного тощо). Художні твори, передбачені програмою для текстуального вивчення, представлені найкращими українськими перекладами. Великі за обсягом твори подані у скороченому вигляді, який є достатнім для їх обговорення на уроках у межах визначеного програмою навчального часу.

У випадках зазначеного у програмі варіативного вибору художніх творів у підручнику для текстуального вивчення пропонується один твір, а решта інших презентуються у рубриці «Літературний навігатор», яка включає стислий анонс творів та запитання і завдання для їх самостійного опрацювання.

Для ефективної реалізації змістових ліній літературної освіти була розроблена система додаткових рубрик: «Словник Мудрої Сови», «Літературна кухня», «Довідка Кота Вченого», «Авторитетна цитата», «Український мотив», «У світі мистецтва».

Як інформаційні розділи, так і художні тексти супроводжуються у підручнику блоками запитань та завдань, серед яких є такі, що розраховані на роботу в парах та групах.

Оцінку за ведення зошита зі світової літератури виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць і враховують як поточну до найближчої тематичної.

Виставляючи оцінку за ведення зошита з літератури, слід враховувати: наявність різних видів робіт; грамотність (якість виконання робіт); охайність; уміння правильно оформляти роботи (дотримання вимог орфографічного режиму). Учитель обов'язково перевіряє кілька робіт з метою виставлення аргументованої, об'єктивної оцінки, кількість цих робіт визначає на власний розсуд (але не менше двох на місяць).

Порядок проведення уроків виразного читання, кількість, призначення та особливості оформлення зошитів з предмета містяться в методичному листі Міністерства від 21.08.2010 № 1/9-580. Там же подано зразок заповнення сторінки журналу зі світової літератури. Звертаємо увагу, що додатковий запис щодо теми над датами в журналі не робиться.

ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ (технологія). КРЕСЛЕННЯ

Характерною особливістю сучасного трудового навчання є формування таких загальнолюдських цінностей, які сприяють розвитку гармонійної особистості та допоможуть стати успішним при виборі свого життєвого шляху, а не лише навчання учнів конкретних трудових операцій.

Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів на вивчення трудового навчання (технології) у 2014-2015 навчальному році передбачено:

- у 5-6 класах – 2 год. на тиждень;
- у 7-8 класах – 2 год. на тиждень;
- у 9 класах – 1 год. на тиждень;
- у 10-11 класах (незалежно від профілю) – 1 год. на тиждень;
- у 10-11 класах технологічного профілю – 6 год. на тиждень.

Окрім цього, кількість годин на вивчення навчального предмета «Трудове навчання» в усіх класах може збільшуватись за рахунок часу варіативної складової навчальних планів, передбаченої на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації.

2014-2015 навчальному році трудове навчання у 5-9 класах буде вивчатись за двома навчальними програмами:

- у 5-6 класах продовжується впровадження «Програми з трудового навчання для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи»;
- учні 7-9 класів продовжать працювати за програмою «Трудове навчання. 5-9 класи (нова редакція)».

Нова навчальна програма з трудового навчання, яка впроваджується в 5-6 класах спрямована на досягнення головної мети трудового навчання в середній школі, а саме: формування технологічно освіченої особистості, підготовленої до самостійного життя і активної перетворювальної діяльності в умовах сучасного високотехнологічного, інформаційного суспільства.

Зміст предмета має чітко виражену прикладну спрямованість і реалізується переважно шляхом застосування практичних методів і форм організації занять.

Сучасне трудове навчання базується на практичній діяльності учнів.

Кожен урок повинен мати практичну спрямованість. Зміст практичних робіт визначається вчителем самостійно залежно від теми уроку та виду робіт, що виконуватимуться під час уроку. Засвоєння теоретичного матеріалу доцільно проводити під час практичних робіт, не витрачаючи на це окремого навчального часу. Однак не виключається можливість проведення уроків засвоєння нових знань, під час яких

учитель може розкрити навчальний матеріал усього модуля або його окремої частини. Такі уроки в навчальному процесі можуть бути поодинокими.

Завдяки своїй спрямованості на реалізацію принципу варіативності програма дозволяє планувати навчальний матеріал відповідно до матеріально-технічного та кадрового забезпечення навчального процесу, віково-статевих особливостей учнів та їхніх інтересів. Вона містить обов'язкову для вивчення складову та варіативну складову.

Обов'язкова для вивчення складова обирається школою із запропонованих блоків залежно від умов поділу на групи хлопців і дівчат, кадрового забезпечення та інтересів учнів.

Для 5 класу пропонується на вибір два блоки:

Блок 1. Технологія виготовлення виробів із фанери та ДВП.

Блок 2. Технологія виготовлення виробів з аплікацією.

Для 6 класу пропонується на вибір два блоки:

Блок 1. Технологія виготовлення виробів із тонколистового металу та дроту.

Блок 2. Технологія виготовлення вишитих виробів.

Обидва блоки містять **чотири** розділи:

- Основи матеріалознавства.
- Технологія виготовлення виробів.
- Основи техніки, технологій і проектування.
- Технологія побутової діяльності.

Під час вивчення розділу «**Основи матеріалознавства**» учні ознайомляться з тими матеріалами та їх властивостями, які будуть використовувати в роботі під час освоєння обраного блоку.

Розділ «**Технологія виготовлення виробів**» є основним у кожному блоці. Під час його вивчення учні ознайомлюються з послідовністю виготовлення виробу, операціями, інструментами, пристосуваннями, які при цьому застосовуються, виготовляють виріб.

Розділ «**Основи техніки, технологій і проектування**» ознайомлює учнів із технікою, механізмами, машинами, сучасними технологіями та процесами. У цьому розділі також передбачено вивчення основ проектної діяльності, яка буде впроваджуватися при вивченні варіативних модулів.

Вивчення теми «Основи проектної діяльності» можливе за двома варіантами:

- 1) останньою темою обов'язкової для вивчення складової, після якої одразу планується вивчення варіативних модулів;
- 2) під час освоєння варіативних модулів.

Для набуття учнями корисних навичок під час навчального процесу програмою передбачено розділ «**Технологія побутової діяльності**». Особливість цього розділу полягає в тому, що його можна вивчати в будь-який час, не порушуючи при цьому календарний план. Це може бути:

- після закінчення розділу, блоку чи модуля;
- перед закінченням чи на початку четверті, семестру навчального року;
- у випадках коли учні з тих чи інших причин не можуть виконати заплановану роботу.

Порядок вивчення розділів і тем обов'язкової для вивчення складової визначено навчальною програмою.

Освоєння варіативних модулів здійснюється на основі проектно-технологічної діяльності. Варіативні модулі обираються залежно від матеріально-технічного та кадрового забезпечення навчального процесу, бажання учнів, регіональних традицій.

Варіативні модулі, які пропонуються для вивчення у 5-6 класах:

1. Технологія виготовлення народної ляльки.
2. Технологія виготовлення м'якої іграшки.
3. Технологія виготовлення виробів, оздоблених об'ємною аплікацією.
4. Технологія виготовлення вишитих виробів.
5. Технологія виготовлення швейних виробів (машинним способом).
6. Технологія приготування страв.
7. Технологія плетіння з бісеру.
8. Технологія виготовлення виробів із бісеру на дротяній основі.
9. Технологія писанкарства.
10. Технологія виконання електротехнічних робіт.
11. Технологія оздоблення виробів художнім випалюванням.
12. Технологія виготовлення виробів із тонкого листового металу.
13. Технологія виготовлення виробів із дроту.
14. Технологія виконання аплікації із природних матеріалів.
15. Технологія виготовлення дерев'яної іграшки.
16. Технологія виготовлення виробів із деревини та деревних матеріалів (способом ажурного випилювання).
17. Технологія виготовлення сувенірів із деревних матеріалів.
18. Технологія виготовлення виробів способом металопластики.
19. Технологія виготовлення макетів споруд із деревини та деревних матеріалів.
20. Технологія вирощування рослин (квітів) та догляд за ними.

21. Технологія догляду за тваринами.

22. Технологія оздоблення виробу елементами геометричного різьблення.

Із зазначеного переліку для 5-6 класів слід обрати по 2 варіативні модулі, на освоєння яких відводиться по 20 годин навчального часу. Освоєння варіативних модулів відбувається за окремо розробленими програмами до них. **Будь-який варіативний модуль для 5-6 класів можна обрати лише один раз у 5 чи у 6 класі.**

Вся проектна документація (зображення виробу, розрахунок матеріалів, послідовність виготовлення тощо) учнями 5-6 класів виконується в робочих зошитах.

Резерв часу, передбачений програмою, учитель може використати на підсилення окремих складових навчальної програми на свій вибір.

Результатом діяльності учнів при вивченні кожного блока обов'язкової для вивчення складової програми має бути виріб, а будь-якого варіативного модуля – проект.

Під час роботи у навчальній майстерні на кожному уроці треба звертати увагу на дотримання учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії й особистої гігієни, навчати їх тільки безпечних прийомів роботи, ознайомлювати із заходами попередження травматизму.

Реалізація змісту трудового навчання 7-9 класів забезпечується навчальною програмою «Трудове навчання. 5–9 класи» (нова редакція) за загальною редакцією: В.М. Мадзігона, яка має гриф «Затверджено Міністерством освіти і науки» (від 27.08.2010 р. №1/118205). Програма з варіативними модулями розміщена на офіційному сайті Міністерства www.mon.gov.ua.

Зміст навчального предмета реалізується за трьома варіантами програми:

- для хлопців;
- для дівчат;
- для класів, що не поділяються на групи хлопців і дівчат.

Навчальна програма з трудового навчання для учнів **7–9-х класів** побудована за модульною системою. Вона складається з інваріантних (обов'язкових), варіативних (на вибір) та базового (для класів, що не поділяються на групи хлопців і дівчат) модулів.

Інваріантний зміст трудового навчання розрахований на засвоєння окремими групами хлопців і дівчат. Він займає приблизно половину навчального часу. Інваріантний модуль вивчається у 7– 8-х класах у першому півріччі.

Варіативні модулі обирає вчитель у залежності від матеріально-технічної бази, фахової підготовленості, регіональних традицій наповнюваності класів та бажання учнів. Розроблено окремий перелік варіативних модулів 7–9 класів. Варіативні модулі розраховані на 16 годин кожен. Їх вивчення відбувається за окремо розробленими програмами.

Зміст трудового навчання для класів, що не поділяються на групи хлопців і дівчат, складається лише з варіативних модулів. При цьому, учні мають освоїти базовий модуль. Наскрізними лініями, що закладені в зміст базового модуля, є:

- проектування виробів;
- конструкційні матеріали;
- основи техніки і технологій.

На засвоєння навчального матеріалу, передбаченого базовим модулем, не відводиться окремих годин. Він вивчається інтегровано з вивченням варіативних модулів. Учителеві на початку навчального року слід спланувати перелік та послідовність вивчення варіативних модулів, а також розподілити навчальний матеріал, передбачений базовим модулем.

Навчання хлопців і дівчат на уроках трудового навчання має відбуватися окремо. Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.02 № 128, і відбувається за наявності в класі більше 27 учнів для міських шкіл та більше 25 для сільських. Якщо кількість учнів у класі не дає змоги здійснити поділ на групи на гендерній основі, можна скористатись іншими варіантами формування груп:

- з паралельних класів;
- формування змішаної групи хлопців і дівчат;
- поділ на групи за рахунок варіативної частини навчального плану.

З метою свідомого вибору учнями профілю навчання з 8 класу впроваджується допрофільне навчання. У 8-9 класах учні повинні глибше ознайомитися з різними профілями та напрямками навчання. Таке ознайомлення може здійснюватися за рахунок упровадження курсів за вибором та профорієнтаційних курсів.

Курси за вибором дають змогу учням не тільки оволодіти технологією вибору, а й апробувати різний зміст з метою самовизначення.

Іншою складовою допрофільного навчання є профорієнтаційні курси. Міністерством освіти і науки України надано гриф навчальним програмам курсів «Людина і світ професій», для учнів 8-9 класів та «Побудова кар'єри» для учнів 10-11 класів. Зазначені курси за вибором можуть бути розраховані на 9, 18, 35 і навіть 70 годин. Програми курсів

надруковано на сторінках фахового журналу «Трудова підготовка в закладах освіти» та фахової газети «Трудове навчання».

Головна мета курсу «Людина і світ професій» – підготовка учнів 8-9 класів до вибору профілю навчання у старшій школі. Мета курсу реалізується у процесі виконання комплексу навчальних і виховних завдань.

Методичні рекомендації щодо вивчення трудового навчання (технологія) у 2012-2013 та 2013/2014 навчальних роках у частині старшої школи є чинними і в цьому навчальному році. Окрім того, змістове наповнення технологічного профілю може здійснюватися за рахунок курсів за вибором «Професійні проби». Таких курсів може бути декілька і вони освоюються учнями послідовно. Програми таких курсів повинні мати гриф МОН України.

Важливою складовою технологічної підготовки школярів є знання ними основ графічної грамоти. Вивчення курсу креслення передбачено в 11 класах технологічного напрямку в обсязі 2 год. на тиждень за навчальною програмою «Креслення 11 клас» для загальноосвітніх навчальних закладів (Лист Міністерства освіти і науки України від 19.11.2013 р. № 1/11-17681).

У 8-11 класах креслення може вивчатися як курс за вибором за навчальною програмою «Креслення» для загальноосвітніх навчальних закладів (Лист Міністерства освіти і науки України від 19.11.2013 р. № 1/11-17679).

Навчальні програми з креслення розміщені на офіційному сайті МОН.

У тих класах, де вивчення креслення розпочалося у минулому навчальному році продовження його вивчення здійснюється за тими ж навчальними програмами.

Учителі також можуть скористатися матеріалами, які висвітлюють питання організації навчальної діяльності технологій, розміщеними на сторінках періодичних видань та спеціалізованих сайтів.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Українська література формує любов до культури свого народу, його мови, звичаїв, національних традицій і етичних цінностей, розуміння загальнолюдської й національної історії, сьогодення, розвиває інтелектуальні, духовні та естетичні цінності.

Українська література як базовий навчальний предмет визначає моральні орієнтири молодого покоління. Шкільна літературна освіта забезпечує етичне та естетичне виховання учнів, їх прилучення до надбань вітчизняного письменства, розвиток стійкої мотивації до читання, потреби у зверненні до художньої літератури впродовж життя, формування загальної культури.

Як навчальний предмет українська література включає в себе також знання, пов'язані зі сферою літературознавства, теорії та історії літератури, знання про способи навчальної діяльності, що значною мірою реалізуються в уміннях і навичках учнів.

Важливим у роботі вчителя є наповнення реальним змістом методичних підходів особистісно зорієнтованого та компетентнісного навчання, що забезпечує розвиток різнобічних здібностей учнів, сприяє формуванню ключових компетентностей.

У 2014-2015 навчальному році **вивчення української літератури в 5-6 класах** буде здійснюватися за програмою, затвердженою наказом Міністерства від 06.06.2012 № 664: Українська література. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013.

У **7-9 класах** – за програмою, затвердженою Міністерством освіти і науки України: Українська література. 5-12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Ірпінь: Перун, 2005.

У **10-11 класах** загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмами, затвердженими Міністерством (наказ від 28.10.2010 № 1021).

Курс української літератури **в 6 класі** структуровано за такими взаємопов'язаними тематично-проблемними блоками: «Загадково прекрасна і славна давнина України», «Я і світ», «Пригоди і романтика», «Гумористичні твори». До кожного з них відповідно до вікових особливостей учнів підібрані тексти, які за своїм змістом дають можливість максимально репрезентувати ту чи іншу тему.

З метою удосконалення навчальної програми з української літератури з обов'язкового вивчення **вилучено** такі теми:

5 клас

Є.Гуцало. «Зірка», «Чарівники», «Журавлі високі пролітають...» (поезії) з розділу «Рідна Україна. Світ природи».

6 клас

О.Іваненко. «Друкар книжок небачених» з розділу «Загадково прекрасна і славна давнина України» та **додано** такі твори:

5 клас

О.Олесь. «Заспів», «Україна в старовину», «Похід на Царгород» (поезії); Зірка Мензатюк. «Таємниця козацької шаблі» до розділу «Історичне минуле нашого народу».

6 клас

В.Рутківський. «Джури козака Швайки» до розділу «Загадково прекрасна і славна давнина України»;

І.Калинець. «Писанки»; «Стежечка», «Блискавка», «Веселка», «Криничка», «Дим» (зі збірки «Дивосвіт» – на вибір) (поезії) до розділу «Я і світ».

Зазначені твори спрямовані на патріотичне виховання учнів, розвиток їх творчої уяви, фантазії, знайомлять з найкращими надбаннями сучасних авторів.

Вивчення української літератури в 6 класі буде здійснюватися за підручниками «Українська література», 6 клас (автор Л.Т.Коваленко), «Українська література», 6 клас (автор О.М. Авраменко).

Підручник «Українська література» для 6 класу (автор Л.Т.Коваленко) розвиває *логічне, критичне та творче мислення учнів і спрямований на формування й розвиток в учнів комплексу ключових, предметних і міжпредметних компетентностей, втілює комунікативно-діяльнісний підхід до навчання літератури.*

Навчальний матеріал підручника чітко структуровано відповідно до розділів, визначених програмою. Кожен із цих структурних компонентів містить навчальну інформацію та методичний апарат, згрупований у різноманітних рубриках: «Поміркуй над прочитаним», «Зверни увагу!», «Збагачай своє мовлення»; «Будь уважним до слова»; «Література в колі мистецтв»; «Ти — творча особистість»; «Твої літературні проекти». Завершує кожен розділ блок запитань і завдань для самоперевірки учнями свого рівня засвоєних знань, умінь і навичок.

Зміст підручника – науково конкретний, відповідає психолого-віковим особливостям учнів, націлений на розвиток розумового потенціалу школярів шляхом цілеспрямованого формування у них правильної читацької діяльності. Вона забезпечується системою запитань і завдань, що вдосконалюють уміння прогнозувати певний розвиток подій, творчо інтерпретувати отриману за допомогою читання

інформацію, засвоюючи не тільки фактичний зміст літературного твору, але також підтекст і ідейний задум (сміслове ядро).

Підручник націлює на колективне, групове, індивідуальне навчання, самонавчання, самоконтроль і самооцінювання, навчання у співпраці, коли вчитель і учні — рівноправні суб'єкти пізнавальної діяльності. Завдання підручника спонукають учнів займати активну позицію в процесі навчання, моделювати життєві ситуації.

Навчальний матеріал видання має яскраво виражену практичну спрямованість, завдання зорієнтовані на розвиток умінь і навичок учнів. Особлива увага звернена на опрацювання художньо-зображувальних засобів літературних творів, ролі позасюжетних компонентів, що дає вчителю-словеснику можливість методично грамотно скерувати аналітичний розгляд мистецьких явищ. Таким чином, підручник «Українська література» накреслює маршрут подорожі у світ літератури, виховуючи свідомих читачів і громадян, які люблять і знають українську літературу, поважають вітчизняну і світову культуру, готові до здійснення спільних культурознавчих справ і завдань.

Підручник О. М. Авраменка заснований на принципах доступності, науковості й системності. У ньому гармонійно поєднуються як традиційні, вироблені кращими методистами попередніх поколінь підходи підручникотворення, так і новітні технології.

Суттєвою перевагою підручника є чітке й пропорційне дозування навчального матеріалу. Методичний апарат розроблено за рівнями – від репродуктивного (тестові завдання закритої форми) до творчого (завдання на моделювання). Кожна тема складається з трьох частин: короткі відомості про письменника; текст художнього твору; система завдань. У першій частині автор пропонує здебільшого невелику розповідь про цікавий епізод із життя письменника, адже в шостому класі, згідно з вимогами програми, учні ще не вивчають біографії митця. Художні тексти подекуди супроводжуються ілюстраціями (репродукції картин, скульптур, фотографії та ін.) й тлумаченням застарілих і діалектних слів. Різноманітні завдання покликані: з'ясувати, наскільки глибоко учні сприйняли художній матеріал; розвивати логічне й критичне мислення, емоційну сферу, текстотворчі вміння й навички, емоційно-ціннісне ставлення до вчинків героїв, проблеми морального вибору тощо.

Доповнюють методичний апарат підручника рубрики «До речі...» й «Зауважте!», у яких міститься додаткова пізнавальна й евристична інформація. Суттєвою перевагою цієї навчальної книжки є системна словникова робота, яку реалізовано через наскрізне завдання, й зноски-тлумачення слів з пасивного фонду лексики.

Перелік головних вимог щодо виконання письмових робіт і перевірки зошитів з української літератури, особливостей проведення уроків виразного читання, кількість, призначення та особливості оформлення зошитів з предмета містяться в методичному листі Міністерства від 21.08.2010 № 1/9-580. Там також подано зразок заповнення сторінки журналу з української літератури. Звертаємо увагу, що додатковий запис щодо теми над датами в журналі не робиться.

УКРАЇНСЬКА МОВА

Значення української мови як навчального предмета в школі впливає з її суспільних функцій. Вона є державною мовою українського народу, визначною ознакою нашої держави, скарбницею культурних надбань нації, засобом єднання громадян України в суспільно-історичну спільноту.

Цей визначає систему завдань, що постають перед учителем-словесником, головне з яких – підготовка грамотної людини з високим рівнем комунікативної компетенції.

У 2014-2015 навчальному році вивчення української мови в **5-6 класах** здійснюватиметься за навчальною програмою для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, розробленою на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти і затвердженою наказом Міністерства від 06.06.2012 № 664: Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013.

У **7-9 класах** загальноосвітніх навчальних закладів – за програмою, затвердженою Міністерством освіти і науки України (лист № 1/11-6611 від 23.12.2004 року): Українська мова. 5-12 класи. – К.: Ірпінь: Перун, 2005.

У **10-11 класах** – за програмами, затвердженими Міністерством (наказ від 28.10.2010 № 1021).

За новою програмою з української мови для **5-9 класів** кількість годин не змінилася, тільки відбувся перерозподіл їх між 6 і 7 класами (раніше – відповідно по 3 год. на тиждень (по 105 год.): 5 клас – 3,5 год. на тиждень (122 год.); 6 клас – 3,5 год. на тиждень (122 год.); 7 клас – 2,5 год. на тиждень (88 год.); 8 клас – 2 год. на тиждень (70 год.); 9 клас – 2 год. на тиждень (70 год.).

У *мовленнєвій змістовій лінії* нової програми уточнено деякі види творчих робіт щодо поділу їх на усні й письмові форми виконання, внесено певні зміни до вимог щодо рівня мовленнєвої компетентності учнів шостого класу.

З огляду на те, що у формуванні мовленнєвої компетентності шестикласників у процесі сприймання усних і письмових текстів чільне місце займає аудіювання й читання мовчки, то успішне опанування їх передбачає регулярне використання спеціально підготовлених учителем цілеспрямованих завдань із розвитку в шестикласників умінь слухати-розуміти, читати-розуміти, аналізувати й оцінювати усні й письмові висловлювання (розуміти фактичний зміст, особливості побудови текстів, визначати тему й основну думку, причинно-наслідкові зв'язки, основну й другорядну інформацію, зображувально-виражальні засоби),

висловлювати своє ставлення до почутого й прочитаного, критично формулювати власні судження.

У новій програмі в 6 класі на формування й розвиток аудіативних і читацьких умінь (уголос і мовчки) виділяються по 2 год. на рік (по 1 год. на семестр), *не враховуючи проведення тестового контролю за рівнем досягнень шестикласників з аудіювання й читання мовчки, для цієї роботи спеціальних годин не відведено.*

У **мовній змістовій лінії** збільшено кількість годин на **«Повторення, узагальнення й поглиблення вивченого»** (5/7) (тут і далі: у чисельнику подано стару кількість годин 5, а в знаменнику нову – 7).

Розширено розділ **«Лексикологія. Фразеологія»** матеріалом про фразеологію, перенесеним із 5 класу й відповідно значно збільшено кількість годин (7/12).

Щодо розділу **«Словотвір. Орфографія»** (8/9), то його доповнено матеріалом про *аббревіатуру, словотвірний ланцюжок, словотвірний розбір слова.*

Збільшено кількість годин на вивчення розділу **«Морфологія. Орфографія»**, зокрема: на вивчення іменника (18/20), прикметника (15/17), числівника (8/10), займенника (8/10).

Зміст **соціокультурної змістової лінії** в кожному класі майже повністю змінено, наповнено новим матеріалом (тематика текстів, види висловлювань), а орієнтовні вимоги визначено з урахуванням вимог компетентнісного підходу (*учень сприймає, аналізує, оцінює* прочитані чи почуті відомості й *добирає та використовує* ті з них, які необхідні для досягнення певної комунікативної мети; *використовує* українську мову як засіб формування ціннісної позиції щодо громадянського патріотизму, любові до Батьківщини й української природи, почуття гордості за свою країну, поваги до її історії, культури й історичних пам'яток, сімейних цінностей, визнання цінності здоров'я свого й інших, оптимізму в сприйманні світу; *усвідомлює* роль морально-етичних норм; *готовий і здатний* застосовувати їх відносно дорослих і ровесників у школі, позашкільному житті, вдома, суспільно корисній діяльності).

Зауважимо, що роль **діяльнісної (стратегічної)** змістової лінії виявляється у формуванні мотивації навчання, здатності організувати свою працю для досягнення результату, дає змогу вибудувати цілеспрямовану лінію поведінки для успішного виконання певного завдання; удосконаленні загальнонавчальних умінь, оволодінні *творчими, естетико-етичними вміннями*, які визначають успішність мовленнєвої діяльності.

Діяльнісну змістову лінію в кожному класі змінено з урахуванням вже набутих учнями умінь і навичок у попередніх класах. Наприклад, у

6 класі передбачено, що учні вже *самостійно* визначають мету власної пізнавальної діяльності, відповідно до якої планують діяльність, оцінюють здобутий результат і роблять відповідні корективи; удосконалюють і поглиблюють загальнопізнавальні (інтелектуальні, інформаційні) уміння, намагаючись самостійно систематизувати, зіставляти, інтерпретувати здобуту інформацію з різноманітних джерел; переносити раніше здобуті знання й набуті вміння в нову ситуацію; критично оцінювати свої вчинки, узгоджуючи їх із загальнолюдськими моральними нормами, виявляючи готовність і здатність творити добро словом і ділом.

Вивчення української мови в **6 класі** загальноосвітніх навчальних закладів у 2014-2015 навчальному році здійснюватиметься за підручниками, рекомендованими Міністерством:

О.П. Глазова. Українська мова. Підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2014.

С.Є.Єрмоленко, В.Т. Сичова, М.Г. Жук. Підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Грамота, 2014.

О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Українська мова. Підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Генеза, 2014.

В основу підручника «Українська мова» (автор О. П. Глазова) покладено концепцію формування мовної особистості ХХІ століття, що успішно реалізує себе в реальному спілкуванні, у мовленнєвій діяльності, сприймаючи інформацію не механічно, а особистісно, самостійно інтерпретуючи й оцінюючи її залежно від власної картини світу. Поданий у підручнику дидактичний матеріал представляє явища, факти, ситуації дійсності, ціннісні орієнтири, сценарії поведінки учня, який належить до так званого Інтернет-покоління, що виростає й формується в цифровому середовищі, про найвпливовіший інструмент суспільних змін – цифрову інформацію і технології комунікації, часом знаючи більше за своїх батьків і вчителів. Більшість поданих у підручнику вправ включає проблемні запитання дискусійного характеру, формулювання відповідей, що сприяють формуванню в школярів уміння як грамотного висловлення власної позиції, так і толерантного ставлення до думок опонентів.

Серед завдань підручника – формування таких важливих компетенцій ХХІ століття як оволодіння навичками критичного мислення й ефективної комунікації, чому слугуватиме виконання учнями ситуативних вправ, поданих у рубриці «Навчаємося спілкуватися». Формування актуальних нині компетенцій співробітництва передбачено рубрикою «Учимося працювати разом (у парах і групах)». Формування інформаційної грамотності,

компетентності в питаннях застосування інформаційних і комунікаційних технологій реалізується в рубриці «Здобуємо інформацію за допомогою комп'ютера».

Розвиткові емоційно-чуттєвої сфери шестикласників сприятиме виконання ними поданих у підручнику завдань, скерованих на усвідомлення викликаних певною ситуацією власних почуттів. Робота зі *Словничком назв почуттів* сприятиме підвищенню ефективності спілкування та забезпечить сформованість належного рівня мовної й комунікативної культури міжособистісних стосунків. Збагачення активного словника назвами почуттів сприятиме підвищенню емоційної компетентності, розширенню міжособистісного емоційного простору, збагаченню засобами усвідомлення й фіксації чуттєвого досвіду, розвитку емпатії, що врешті-решт забезпечить формування емоційного інтелекту.

З метою оптимального мовно-мовленнєвого розвитку школярів зміст підручника структуровано за наскрізним тематичним принципом і з урахуванням принципу варіативності конструктивних і творчих завдань, які учень самостійно вибиратиме з кількох запропонованих варіантів. Для обдарованих школярів передбачено рубрику «Прагнемо знати більше: завдання підвищеної складності». Усе це дає змогу втілити особистісно розвивальну парадигму освіти.

Загальне художнє оформлення підручника підпорядковане меті – посилити наочні засоби впливу на учня відповідно до викладеної в дидактичному матеріалі виховної мети уроку. Це не тільки слугує додатковою наочною інформацією, а й сприяє позитивному налаштуванню на роботу.

Відповідно до програми навчальний матеріал підручника «Українська мова» (автори: С.Я Єрмоленко, В. Т. Сичова, М. Г.Жук) розподілено за розділами: «Повторення, поглиблене вивчення (словосполучення і речення)», «Лексикологія. Фразеологія», «Словотвір. Орфографія», «Іменник», «Прикметник», «Числівник», «Займенник», «Зв'язна мова (мовлення)».

Зважаючи на практичний досвід учителів і на можливе варіювання тем зв'язної мови як обов'язкового механізму практичного оволодіння мовою, автори пропонують поділ матеріалу підручника на дві частини, що мотивовано виділено в програмі «мовною» і «мовленнєвою» лініями.

У підручнику застосовано принцип оптимального поєднання текстоцентричного підходу добирання вправ із цілеспрямованим вживанням мовних структур, обов'язкових для засвоєння. Текстоцентричний підхід забезпечує дотримання методичних

рекомедацій – вивчати не окремі мовні форми, а їх застосування в конкретних висловлюваннях.

Підручник має рубрики «Пригадаймо», «Запам'ятаймо», «Добірні зерна мови», «І пензлем, і словом», «Це цікаво», «Усміхнімось». Є спеціальні позначення для вправ, що виконуються в групах.

Тексти вправ у кожному розділі присвячені українській культурі в її історичному розвитку. Інформація про славетних українців – письменників, науковців, акторів, композиторів, художників, спортсменів, відомості з історії України сприятимуть розширенню культурного кругозору учнів.

Для ефективного засвоєння навчального матеріалу використано ненав'язливий принцип повторення основних понять у вступних частинах до розділів, частково на форзацах.

Розділи закінчуються завданнями для самоперевірки.

Навчальний матеріал підручника «Українська мова» для 6 класу авторів О. В. Заболотного, В. В. Заболотного спрямовано на розвиток творчих здібностей, навичок самоосвіти, інтересу школярів до предмета.

Методичний апарат підручника забезпечує врахування особистісно зорієнтованого підходу до навчання української мови в школі. Параграфи побудовано таким чином, щоб забезпечити поетапну роботу. Теоретичний матеріал структуровано на окремі підрозділи із зазначенням ключових понять, а деякі відомості оформлено у вигляді таблиць і схем, а також опорних малюнків, що значно полегшуватиме сприйняття, опрацювання та запам'ятовування інформації. Активізують роботу з фактажем спонукальні рубрики «Порівняймо», «Пригадаймо», «Міркуймо». Значна увага приділяється завданням на доведення, спостереження, обґрунтування думки, порівняння. Інтерактивні вправи, проблемно-пошукові завдання, життєві ситуації, конкурси, а також тематичні рубрики «Культура мовлення», «Моя сторінка», «Для вас, допитливі», «І таке буває» збагачують й урізноманітнюють зміст видання, що, у свою чергу, стимулює інтерес учнів до знань, активізує навчальну діяльність. Підручник зорієнтовано на різні види роботи – індивідуальну, у парах і групах, під керівництвом учителя й самостійну. Окремі вправи надають шестикласникам можливість вибору того чи іншого варіанта, способу виконання, мовних одиниць, теми висловлювання залежно від своїх здібностей і вподобань.

Важливою функцією нового видання є прищеплення дітям поваги до свого народу, його історії й культури, закладення основи народного світогляду, виховання громадянина-патріота.

Зразок заповнення сторінки журналу з української мови подано у методичному листі Міністерства від 21.08.2010 № 1/9-580 (Інформаційний збірник Міністерства. – № 14-15. – 2010. – С. 3-17).

Звертаємо увагу, що додатковий запис щодо теми над датами в журналі не робиться.

Перевірка мовних знань і вмінь здійснюється за допомогою завдань тестового характеру із урахуванням специфіки виучуваного матеріалу. Решта часу контрольного уроку може бути використано на виконання завдань з аудіювання, читання мовчки.

Тематичну оцінку виставляють на підставі поточних оцінок з урахуванням контрольної (тестової) роботи з мовної теми. Оцінку за семестр виставляють на основі тематичних оцінок.

Оцінювання говоріння, читання вголос здійснюється індивідуально шляхом поступового накопичення оцінок для того, щоб кожний учень одержав мінімум одну оцінку за виконання завдань на побудову діалогу, усного переказу й усного твору. Для цих видів робіт не відводять окремого уроку, а оцінки виводять один раз на рік і виставляють у колонки без дати.

**УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА,
МОВИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН
в загальноосвітніх навчальних закладах
із навчанням мовами національних меншин та їх вивченням**

При викладанні української мови, рідних мов та літератур в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин головними завданнями залишаються:

- мовний та мовленнєвий розвиток учнів на базі засвоєння знань про систему мови на всіх її рівнях (фонетика, лексика, склад слова та словотворення, морфологія, синтаксис), правил функціонування мовних засобів у мовленні, норм літературної мови, збагачення словникового запасу та граматичної побудови мовлення; формування правописних умінь та навичок, умінь користуватися мовою в різних видах мовленнєвої діяльності (мовна та мовленнєва компетенції);

- формування комунікативних умінь на основі опанування учнями мовленнєвих понять, формування умінь створювати зв'язні висловлювання різних стилів, типів і жанрів мовлення (комунікативна компетенція);

- формування мовленнєвої культури на основі засвоєння мови як системи збереження та передачі культурних цінностей у контексті загальносвітової культури (лінгвокультурологічна компетенція);

- розвиток засобами мови та літератури інтелектуальної, духовної, комунікативної, громадянської культури учнів.

У 2014-2015 навчальному році загальноосвітні навчальні заклади працюватимуть:

- у **5-6 класах** – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня, затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 № 409, **зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 664.**

До переліку цих навчальних планів уведено Типовий навчальний план для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою з вивченням мови національної меншин (додаток 12), де окремо вивчається курс рідної мови (до 2 годин на тиждень).

Порядок вивчення рідної мови в цих закладах залишається таким, як і в попередні роки: її вивчення, в залежності від побажань батьків та їх дітей, розпочинається або з 1 класу, або з 5 класу.

Рідна мова може вивчатися в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою також згідно з додатком 1, але за рахунок варіативної частини. У даному випадку форми вивчення рідної мови (вона може вивчатися як предмет, спецкурс, факультатив) та кількість годин на її вивчення визначає загальноосвітній навчальний

заклад, який формує варіативну складову навчального плану, враховуючи при цьому побажання учнів та їх батьків.

У Типовому навчальному плані з навчанням мовою національної меншини (додаток 2) збільшено кількість годин на вивчення рідної мови: у 5 класі – до 3 годин; у 6 класі – до 3,5 годин, у 7 класі – до 2,5 годин; у 8 класі – до 2 годин; у 9 класі – до 2 годин). У зв'язку з цим, вчитель, виходячи з конкретних умов навчання та відповідного рівня підготовки учнів, має право самостійно здійснювати перерозподіл кількості годин на вивчення окремих розділів і тем. На свій погляд і враховуючи різні форми контролю знань учнів, учитель розподіляє визначені програмою години для проведення поточного та контрольного оцінювання.

Звертаємо увагу вчителів на те, що **критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з мов національних меншин** розміщені на сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua);

у **7-9-х** класах – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66;

у **8-9-х** класах загальноосвітніх навчальних закладах з поглибленим вивченням окремих предметів – за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом МОН України від 18.02.2008 № 99;

у **10-11-х** класах – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834 **зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657.**

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА **в загальноосвітніх навчальних закладах** **з навчанням мовами національних меншин**

Під час організації навчального процесу вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин повинні враховуватися спільні в обох мовах знання й уміння, які мають активізуватися на українському мовному матеріалі, а не вивчатися як нові. Факти, які не збігаються (наприклад, деякі знання з фонетики тощо), потребують особливої уваги, оскільки засвоєння такого матеріалу супроводжується інтерференційним впливом навичок, які вже сформувалися на уроках рідної мови. Тому ці знання й уміння потребують вивчення (корекції, поправки) відповідно до закономірностей української мови.

Згідно з вимогами нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти затверджено програми з української мови для 5-9 класів з навчанням молдовською, румунською, російською, польською, угорською мовами. Програми реалізують сучасні підходи до мовної освіти; передбачають приведення системи оволодіння мовою у відповідність до пріоритетів, критеріїв, ціннісних орієнтацій, перспектив суспільного розвитку; формують змістові лінії – мовленнєву, мовну, соціокультурну, діяльнісну (стратегічну) і загалом – комунікативну компетентність особистості.

Вивчення української мови у 5-6 класах здійснюватиметься за навчальними програмами для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин, які розміщено на офіційному сайті МОН України (www.mon.gov.ua):

- Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською мовою (укладачі: Н.В. Бондаренко, С.О. Караман, А.В. Ярмолук, В.Л. Кононенко, О.В. Савченко).

- Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням угорською мовою (укладачі: Т.Д. Гнаткович, Є.Е. Борисова, К.М. Лавер, А.Ю. Лукач).

- Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою (укладачі: Н.Д. Бабич, Н.В. Гуйванюк, С.С. Тодорюк, О.С. Змошу, Т.І. Фонарюк).

- Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням молдовською мовою (укладачі: С.А.Свінтковська, С.В.Дмитрієв, Г.А.Могильницька, О.О.Пасат, О.І.Бойко, М.І.Журавель, Н.О.Маларьова).

•Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням польською мовою (укладачі: М.Б.Пилип, З.С.Василько, Н.В.Дуткевич, О.І.Приставська, О.М.Бойцун).

Один із основних шляхів ефективного навчання української мови – застосування різних способів структурування навчального матеріалу з використанням узагальнюючих таблиць і схем, алгоритмів, що містять головні теоретичні відомості і факти мови, об'єднані узагальненою темою уроку.

Складові мовної компетенції учня у загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням мовами національних меншин – сприйняття і засвоєння відповідної дидактичної інформації на різних мовних рівнях (фонетичному, словотвірному, морфологічному, синтаксичному, лексичному) з метою використання її у відповідних сферах комунікативної діяльності.

Наприклад, подібний в українській і мовах національних меншин матеріал доцільно структурувати великими, логічно завершеними частинами. Факти і явища, які є специфічними для української мови, винятки з правил повинні засвоюватися на окремо відведеному уроці. Частково подібний матеріал, який пов'язаний із певними труднощами, вивчається порівняно невеликими дозами, по одному-два параграфи за урок. Окремого підходу вимагають протилежні явища – їх треба вивчати спеціально, у зіставленні з рідною мовою.

Однією з найскладніших проблем навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням мовами національних меншин є реалізація соціокультурної змістової лінії. Різноманітність культурних традицій та етнічна специфіка у формуванні свідомості потребує надзвичайно коректного підходу до питання вивчення культур, які, у результаті певних геополітичних умов, взаємодіють на тих чи інших територіях.

Відповідно до соціокультурної змістової лінії письмові роботи бажано пов'язувати з особистим життєвим досвідом учнів, що сприятиме формуванню в них умінь і навичок передавати на письмі власні роздуми та міркування з актуальних питань сучасного життя учнів.

На уроках української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин рекомендуємо використовувати міжпредметні зв'язки курсу мови з літературою, історією тощо. Опора на вже відомі учням поняття дасть змогу глибше усвідомити навчальний матеріал.

Реалізація міжпредметних зв'язків повинна здійснюватися на будь-якому уроці, тому що вдале поєднання дає вчителю змогу економно та

інтенсивно використовувати час на уроці. Під час вивчення будь-якої теми чи то з української мови, чи то з літератури неможливо уникнути відомостей з історії України, тому що саме вони вказують на особливості доби, коли склалися ті чи інші мовні чи літературні явища, які у різний спосіб вплинули на розвиток мови і літератури.

Проведення бінарних уроків (українська мова/література; історія, географія, математика, біологія тощо) допоможуть вчителю привести в єдину систему знання учнів з певних предметів.

Отже, використання учителем нових форм і методів мають забезпечити стратегії сучасного уроку, повною мірою задовольнити інтелектуальні, творчі, духовні, емоційні, естетичні потреби сучасного учня.

Навчання української мови у **7-9, 10-11** класах буде продовжено за навчальними програмами для загальноосвітніх навчальних закладів:

з навчанням російською, польською та кримськотатарською мовами

- «Українська мова» для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (Н.В.Бондаренко, О.М.Біляєв, Л.М.Паламар, В.Л.Кононенко. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2005);

- *рівень стандарту* – «Українська мова» для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (Н.В.Бондаренко, О.М.Біляєв, Л.М.Паламар, В.Л.Кононенко. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2005);

- *академічний рівень* – «Українська мова» для 10-11 класів ЗНЗ з навчанням російською мовою (Н.В.Бондаренко, Л.М.Паламар, В.Л.Кононенко, С.В.Кос'янчук) – див. на сайті МОН України (www.mon.gov.ua);

з навчанням угорською мовою

- «Українська мова» для 5-9 класів (10-11 кл. – рівень стандарту) загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою (за ред. Ю.В.Герцога. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2005).;

- *рівень стандарт* – «Українська мова» для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою (за ред. Ю.В.Герцога. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2005).;

- *академічний рівень* – «Українська мова» для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою (Є.Е.Борисова, К.М.Лавер, К.В. Рінгер. – Львів: видавництво «Світ», 2010).

з навчанням румунською та молдовською мовами

- «Українська мова» для 5-9 класів (10-11 кл. – рівень стандарту) (за ред. Н. Д. Бабич. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2005).;

- *рівень стандарту* – «Українська мова» для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою (за ред. Н. Д. Бабич. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2005).;

- *академічний рівень* – «Українська мова» для 10-11 класів (Н.Д. Бабич, С.С. Тодорюк, К.Г. Джука. – Львів: видавництво «Світ», 2010).

Звертаємо увагу українських словесників на те, що вивчення української літератури у 5-6, 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин здійснюватиметься за навчальними програмами та підручниками для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання; у 7-9 класах – вчителі продовжують працювати за навчальною програмою з української літератури за ред. Івасюк О.М. з урахуванням змін, внесених до неї у методичних рекомендації щодо реалізації галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008/09 роки (лист від 08.10.08 № 1/9-647), та підручниками цього ж авторського колективу.

УГОРСЬКА МОВА ТА ІНТЕГРОВАНІЙ КУРС «ЛІТЕРАТУРА» (УГОРСЬКА ТА СВІТОВА)

Головна мета вивчення мов національних меншин в загальноосвітніх навчальних закладах – надати основи знань про мову, що дасть змогу забезпечити достатньо високий рівень спілкування та грамотного письма, необхідний для успішної індивідуальної та соціальної діяльності, міжкультурного взаєморозуміння.

У 2014/2015 навчальному році вивчення **рідної мови** у навчальних закладах з навчанням угорською мовою здійснюватиметься за програмами:

5-6 класи

• «Угорська мова» для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою (автори: Браун Є.Л., Бардош Н.С., Зикань Х.І., Кейс М.Ю., Пердук І.Е. Харченко С.Й.);

7-9 класи

• «Угорська мова» для 5-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою (за ред. Ковтюк І.Я. – Чернівці: Букрек, 2005);

10-11 класи

рівень стандарту – «Угорська мова» для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів а навчанням угорською мовою (автори: Ковтюк І.Я., Гнатик-Рішко М.М., Надь О.О., Черничко С.С.);

академічний рівень – «Угорська мова» для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів а навчанням угорською мовою (автори: Ковтюк І.Я., Черничко С.С., Браун Є.Л., Кейс М.Ю.);

профільний рівень – «Угорська мова» для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів а навчанням угорською мовою (автори: Ковтюк І.Я., Черничко С.С., Браун Є.Л., Кейс М.Ю.).

Шкільний курс літератури займає особливе місце в навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів, як одне з найбагатших джерел духовних, морально-естетичних, етичних і культурно-історичних цінностей. Засобом художнього слова формується громадянин, розвиваються його комунікативні здібності.

У 2014/2015 навчальному році вивчення **інтегрованого курсу «Література»** (угорська та світова) у навчальних закладах з навчанням угорською мовою здійснюватиметься за програмами:

5-6 класи

• «Література» (угорська та світова) для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою (автори: Браун Є.Л., Бардош Н.С., Зикань Х.І., Кейс М.Ю., Пердук І.Е. Харченко С.Й.);

7-9 класи

• «Література» (угорська та зарубіжна) для 5-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою (за ред. Ковтюк І.Я. – Чернівці: Букрек, 2005);

10-11 класи

рівень стандарту – «Література» (угорська та світова) для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів а навчанням угорською мовою (автори: Браун Є.Л., Берегсасі О.Ф., Пенцкофер І.І., Олас Е.Б., Гулачі Є.Л., 2010);

академічний рівень – «Література» (угорська та світова) для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів а навчанням угорською мовою (автори: Браун Є.Л., Берегсасі О.Ф., Пенцкофер І.І., Олас Е.Б., Гулачі Є.Л., 2010);

профільний рівень – «Література» (угорська та світова) для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів а навчанням угорською мовою (автори: Браун Є.Л., Берегсасі О.Ф., Пенцкофер І.І., Олас Е.Б., Гулачі Є.Л., 2010).

ФІЗИКА ТА АСТРОНОМІЯ

Шкільний курс фізики – основний компонент природничої освіти школярів. Він вносить істотний внесок у вирішення завдань загальної освіти, забезпечуючи формування в учнів єдиної фізичної картини Світу, наукового світогляду, розвиток їх інтелектуальних, творчих здібностей, прищеплення ціннісних орієнтацій, підготовку до життя в умовах сучасного суспільства.

Головна мета навчання фізики в середній школі полягає в розвитку особистості учнів засобами фізики як навчального предмета, зокрема завдяки формуванню в них фізичних знань, наукового світогляду і відповідного стилю мислення, екологічної культури, розвитку в них експериментальних умінь і дослідницьких навиків, творчих здібностей і схильності до креативного мислення.

Навчально-методичне забезпечення

Програми

У **2014-2015** навчальному році вивчення фізики та астрономії у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за такими програмами:

Основна школа:

5 клас – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Природознавство. (За новим Державним стандартом);

7 – 9 класи – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Фізика. Астрономія. 7-11 класи. – К.: Ірпінь: Перун, 2005;

8 – 9 класи з поглибленим вивченням фізики – Програма для 8-9 класів з поглибленим вивченням фізики (Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. – К.: Вікторія, 2009);

Старша школа:

10 – 11 класи – Програми для загальноосвітніх навчальних закладів 10-11 класи. Фізика. Астрономія. (Київ, 2010).

фізика – рівень стандарту;

астрономія – рівень стандарту;

фізика – академічний рівень;

астрономія – академічний рівень;

фізика – профільний рівень;

астрономія – профільний рівень;

Програми факультативів та курсів за вибором – Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. – Харків: Видавнича група «Основа», 2009.

Організація навчання

Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 11.06.2014 № 1/9-303 «Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів та структуру 2014/2015 навчального року»

Розподіл кількості годин (тижневе навантаження) на вивчення

- предмету «Природознавство» 5 клас – 2 години:
- предмету «Фізика» в основній і старшій школі:

7 клас	8 клас	8 клас (поглиблене вивчення фізики)	9 клас	9 клас (поглиблене вивчення фізики)	10 клас			11 клас		
					стандартурівень	рівеньакадемічний	профільний рівень	стандартурівень	рівеньакадемічний	профільний рівень
1	2	4	2	4	2	3	6	2	3	6

У 7 класі фізика може вивчатися протягом навчального року (по 1 годині на тиждень) або протягом одного семестру (по 2 години на тиждень).

•Предмет «Астрономія» вивчається в 11 класі за однією з двох програм:

програмою, що об'єднує академічний рівень та рівень стандарту (розраховану на 17 годин), або за програмою для профільного рівня (розраховану на 35 годин).

За потребою, спеціалізовані навчальні заклади (класи) з поглибленим вивченням окремих предметів, гімназії, ліцеї, колегіуми, можуть перерозподіляти у 7-11 класах кількість годин між навчальними предметами у межах 15 відсотків. При цьому вилучення з навчального процесу предметів інваріантної складової не допускається. Години на їх вивчення можуть перерозподілятися (у бік зменшення) не більше ніж удвічі порівняно з показниками Типових навчальних планів.

Календарно-тематичне планування

Календарно-тематичний план – документ, що сприяє організації навчального процесу відповідно до навчальної програми з предмету й вимог Державного освітнього стандарту (мінімуму змісту освіти). Календарно-тематичне планування розробляє вчитель на рік для кожної паралелі та профілю навчання, його розглядають на засіданні

методичних об'єднань, узгоджують із заступником директора з науково-методичної роботи, затверджує директор навчальною закладу.

Ступінь розробки календарно-тематичного планування є критерієм професіоналізму вчителя. Зміст плану навчального курсу має відповідати змісту програми, за якою організовано навчання, та навчальному навантаженню вчителя. Записи теми, дати і кількості годин в навчально-тематичному плані повинні співпадати з записами в журналі. Кількість годин, передбачених для вивчення окремих тем або розділів, є орієнтовною і може бути зміненою вчителем. Програми надають право вчителю творчо підходити до реалізації їх змісту.

При плануванні навчального матеріалу в 2014-2015 навчальному році

- предмету «Природознавство» слід врахувати рекомендації листа Міністерства освіти і науки України від 24.05.13 № 1/9-368 «Про організацію навчально-виховного процесу у 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі»;

- предметів «Фізика» та «Астрономія» – рекомендації надані в інструктивно-методичних матеріалах попередніх років, зокрема:

- мінімальна кількість тематичних оцінок (які виставляються у класному журналі та в колонці з написом «Тематична» без зазначення дати) та лабораторних робіт, що оцінюються, для класів, які навчаються за різними програмами:

Клас		Мінімальна кількість тематичних оцінок	Мінімальна кількість лабораторних робіт, що оцінюються
7		4	6
8		6	8
8 класи з поглибленим навчанням фізики		8	10
9		6	8
9 класи з поглибленим навчанням фізики		8	8
10	Рівень стандарту	6	4
	Академічний рівень	8	4
	Профільний рівень	10	8
11	Рівень стандарту	5	4
	Академічний рівень	7	4
	Профільний рівень	10	8

Мінімальна кількість тематичних оцінювань з предмету «Астрономія» – 3 (після 3, 5 та 9 теми).

Необхідність збільшення кількості тематичних та лабораторних робіт, що підлягають оцінюванню, визначається вчителем.

У навчальних програмах наведено перелік робіт фізичного практикуму, тематика якого є орієнтовною. Учителем визначається тривалість робіт фізичного практикуму – 1 або 2 години. Години, що відведено на фізичний практикум, можна розділяти на частини і проводити роботи в різних семестрах, а також включати ці роботи в перелік експериментальних завдань, які проводяться протягом вивчення теми. Кількість робіт фізичного практикуму, яка оцінюється, визначається вчителем залежно від їх тривалості та складності. З метою узагальнення експериментальних методів пізнання і дослідницьких навичок бажано проводити підсумкові заняття, оцінюючи рівень знань та умінь учнів та, як правило, виставляти тематичну оцінку.

Оскільки матеріальна база фізичних кабінетів не завжди може забезпечувати виконання всіх лабораторних робіт і робіт фізичного практикуму, вчитель може замінювати окремі роботи рівноцінними, використовувати різні їх можливі варіанти, виходячи з наявних умов.

Вимоги до перевірки зошитів регламентуються листами Міністерства освіти і науки України «Орієнтовні вимоги до виконання письмових робіт і перевірки зошитів із природничо-математичних дисциплін у 5-11 класах від 27.12. 2000 р. № 1/9 – 529. Потрібно звернути увагу на такі моменти:

- у семестрі має бути не менше однієї письмової (контрольної) роботи з фізики;

- кожен учень повинен мати не менше 2-х зошитів (для класних і домашніх робіт; лабораторних робіт (практикуму);

- контрольні (письмові) роботи можуть виконуватися як в окремому зошиті, так і на окремих аркушах;

- зошити (аркуші) для письмових і лабораторних робіт мають зберігатися у кабінеті фізики, а в разі відсутності такого – в учителя протягом усього навчального року;

- оцінка за ведення робочих зошитів у журнал не виставляється.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з фізики

Звертаємо увагу, що оцінювання навчальних досягнень учнів проводиться відповідно до наказу Міністерства № 996 від 30.08.2011 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти».

Основними видами оцінювання є поточне, тематичне, семестрове, річне та державна підсумкова атестація.

Тематичне оцінювання здійснюється на підставі результатів опанування учнями матеріалу теми (частини теми) відповідно до вимог навчальних програм упродовж її вивчення з урахуванням поточних оцінок, різних видів навчальних робіт (практичних, лабораторних, самостійних, творчих, контрольних робіт) та навчальної активності школярів.

Під час тематичного оцінювання з фізики мають бути враховані результати навчальних досягнень учнів із трьох напрямів: із знання теорії, вмінь розв'язувати задачі та виконувати лабораторні роботи. При цьому проведення окремої тематичної атестації при здійсненні відповідного оцінювання не передбачається, хоча логічним буде проведення контрольної роботи, короткочасної самостійної роботи, усного заліку тощо по закінченні вивчення теми чи її частини.

Перед початком вивчення чергової теми вчитель повинен ознайомити учнів з тривалістю вивчення теми (кількість занять); кількістю й тематикою обов'язкових робіт і термінами їх проведення; умовами оцінювання. До обов'язкових видів робіт можуть належати: лабораторні роботи, роботи фізичного практикуму, залік, конференція, самостійна та контрольна роботи тощо.

Державну підсумкову атестацію для учнів основної та старшої школи в 2014-2015 навчальному році передбачається провести у письмовій формі з трьох предметів: української мови, математики або історії та з предмета за вибором учнів (11 клас) чи школи (9 клас) за завданнями, розробленими загальноосвітніми навчальними закладами.

Для підготовки учнів до ДПА з фізики та астрономії слід використовувати матеріали попередніх років.

9 клас

Навчальний посібник «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з фізики. 9 клас» (авт. Засекіна Т. М., Коваль В. С., Сиротюк В. Д., Чернецький І. С. – К.: Центр навчально-методичної літератури, 2014).

11 клас

Навчальний посібник «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з фізики. 11 клас» (автори: Непорожня Л. В., Петренко А. М., Галаганюк Л. В., Засекін Д. О., Селезнев Ю. О., Овсянніков О. А. – К.: Центр навчально-методичної літератури: 2014)

Навчальний посібник «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з астрономії. 11 клас» (авт. Казанцев А. М., Крячко І. П. – К.: Центр навчально-методичної літератури. 2014).

По закінченні навчального року в навчальному закладі можуть бути заплановані навчальна практика та навчальні екскурсії з фізики (лист Міністерства освіти і науки України від 06.02.2008 № 1/9-61 «Методичні

рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу під час проведення навчальних екскурсій та навчальної практики учнів загальноосвітніх навчальних закладів»). Рішення про доцільність проведення навчальної практики та навчальних екскурсій загальноосвітні навчальні заклади приймають самостійно.

Проведення занять в кабінеті фізики

Організація навчального процесу в кабінеті фізики здійснюється відповідно до «Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОН України від 20.07.2004 №601).

Під час проведення занять в кабінеті фізики особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Вимоги безпеки наведено в інструктивно-методичних матеріалах:

«Про використання методичних матеріалів щодо організації навчання і перевірки знань, проведення інструктажів з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності» (Лист МОН України від 16.06.2014 № 1/9-319);

«Про використання Інструктивно-методичних матеріалів з питань розроблення інструкцій з безпеки проведення навчально-виховного процесу в кабінетах природничо-математичного напрямку» (лист МОН України 17.07.2013 № 1/9-498);

«Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОНмолодьспорту 01.02.2012 № 1/9-72);

Перелік програм варіативної складової робочого навчального плану з фізики та астрономії, рекомендованих до використання в загальноосвітніх навчальних закладах (лист МОНмолодьспорту від 23.08.2012 № 1/9-592)

1.	Фізика -дивовижного <i>Олексієвич Н. Л.</i>	Фа- куль- татив- ний курс	6-7	35	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група «Основи», 2011. – С. 7-12. (Серія «Профільне навчання»)
2.	Деякі питання з історії механіки <i>Ліскович О. Б.</i>	– " –	8, 9	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група «Основи», 2011. – С. 12-15. (Серія «Профільне навчання»)
3.	Фізика в авіації та космонавтиці <i>Шигонова О. П.</i>	– " –	8-11	цикл програм	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група «Основи», 2011.

					– С. 16-32. (Серія «Профільне навчання»)
4.	Розвиток авіації та космонавтики в Україні. Астрономічні основи аеронавігації <i>Шигонова О.П.</i>	– " –	8-11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група «Основи», 2011. – С. 16-18. (Серія «Профільне навчання»)
5.	Фізика атмосфери. Гідро- і аеростатика <i>Шигонова О.П.</i>	Факультативний курс	8-11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 18-20. (Серія "Профільне навчання")
6.	Елементи статистики й розрахунок сил, що діють на літак. Конструкція літака. Розрахунки на міцність <i>Шигонова О.П.</i>	– " –	10-11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 20-21. (Серія "Профільне навчання")
7.	Авіаційне матеріалознавство. Основи аеродинаміки <i>Шигонова О.П.</i>	Факультативний курс (курс за вибором)	8-11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 21-22. (Серія "Профільне навчання")
8.	Основні положення динаміки польоту <i>Шигонова О.П.</i>	– " –	10-11	12	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 22–23. (Серія "Профільне навчання")
9.	Гіроскопічні явища та гіроскопи <i>Шигонова О.П.</i>	– " –	10-11	12	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 23-24. (Серія "Профільне навчання")
10.	Авіаційні двигуни, їхні конструкції й принципи роботи <i>Шигонова О.П.</i>	– " –	8-11	10	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. С. 24-25. (Серія "Профільне навчання")
11.	Рух у полі центральних сил <i>Шигонова О.П.</i>	Факультативний курс (курс за вибором)	10-11	10	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 24-25. (Серія "Профільне навчання")

12.	Механіка тіл змінної маси <i>Шигонова О. П.</i>	– " –	10-11	10	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 25-26. (Серія "Профільне навчання")
13.	Сучасна космонавтика. Авіаційні вищі навчальні заклади України <i>Шигонова О. П.</i>	– " –	8-11	14	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 26-27. (Серія "Профільне навчання")
14.	Класичні біофізичні дослідження. Історія зародження та розвитку <i>-Гасанова І. В., -Дума О. М.</i>	– " –	9	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 27-31. (Серія "Профільне навчання")
15.	Людина і Космос <i>Гринюк О.М., -Скорочод С.В.</i>	– " –	10-11	35	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 32–36. (Серія "Профільне навчання")
16.	Фізика живої природи <i>Чуйко О. В., -Терещенко В. А.</i>	Факультативний курс (курс за вибором)	10-11	цикл програм	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 37-46. (Серія "Профільне навчання")
17.	Біомеханіка <i>Чуйко О. В., Терещенко В. А.</i>	– " –	10-11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 38-40. (Серія "Профільне навчання")
18.	Молекулярна біофізика <i>Чуйко О. В., Терещенко В. А.</i>	– " –	10-11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 40-41. (Серія "Профільне навчання")
19.	Електричні та звукові явища в живій природі <i>Чуйко О. В., Терещенко В. А.</i>	– " –	10-11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 42-44. (Серія "Профільне навчання")
20.	Оптичні явища та радіаційна біофізика <i>Чуйко О. В., Терещенко В. А.</i>	– " –	10-11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 44-46. (Серія "Профільне навчання")
21.	Фізика живих систем <i>Гасанова І. В., Дума О. М.</i>	– " –	10-11	35	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 47-52. (Серія "Профільне навчання")

22.	Біологічна та медична фізика <i>Гриценко Н. П.</i>	Факультативний курс (курс за вибором)	10-11	цикл програм	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 53-63. (Серія "Профільне навчання")
23.	Вступ до біофізики. Біомеханіка твердих тіл та рідин <i>Гриценко Н. П.</i>	– " –	10-11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 54-56. (Серія "Профільне навчання")
24.	Фізичні основи термодинаміки. Термодинаміка. Фізичні процеси в біомембранах <i>Гриценко Н. П.</i>	– " –	10-11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 56-57. (Серія "Профільне навчання")
25.	Електрика й магнетизм у медицині <i>Гриценко Н. П.</i>	– " –	10-11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 57–59. (Серія "Профільне навчання")
26.	Механічні коливання та хвилі. Акустика. Оптика. Елементи квантової біофізики. Основи дозиметрії <i>Гриценко Н. П.</i>	– " –	10-11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 59-62. (Серія "Профільне навчання")
27.	Вступ до біофізики <i>Вагіс А. І.</i>	Факультативний курс (курс за вибором)	10-11	цикл програм	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 63-68. (Серія "Профільне навчання")
28.	Біофізика: молекулярна фізика та електрика <i>Вагіс А. І.</i>	– " –	10-11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 64-66. (Серія "Профільне навчання")
29.	Біофізика: коливання та випромінювання <i>Вагіс А. І.</i>	– " –	10-11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 66-68. (Серія "Профільне навчання")
30.	Фізика й екологія людини у сучасному глобальному світі <i>Гузь В. В.</i>	– " –	11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 69–73. (Серія "Профільне навчання")
31.	Математика як універсальна мова фізики та ін-	– " –	8-11	цикл програм	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. –

	ших природничих наук <i>Білоус С. Ю.</i>				С. 74-94. (Серія "Профільне навчання")
32.	Вимірювання та наближені обчислення <i>Білоус С. Ю.</i>	Факультативний курс (курс за вибором)	8-11	9	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 75-77. (Серія "Профільне навчання")
33.	Елементарні функції та їхні графіки <i>Білоус С. Ю.</i>	– " –	8-11	15	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 77-79. (Серія "Профільне навчання")
34.	Елементи векторної алгебри в фізиці <i>Білоус С. Ю.</i>	– " –	9-11	20	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 79-82. (Серія "Профільне навчання")
35.	Елементи вищої математики під час вивчення фізичних явищ <i>Білоус С. Ю.</i>	– " –	10-11	28	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 82-85. (Серія "Профільне навчання")
36.	Елементи теорії ймовірностей <i>Білоус С. Ю.</i>	– " –	11	14	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 85-87. (Серія "Профільне навчання")
37.	Застосування диференціального та інтегрального числення до розв'язування фізичних задач <i>Білоус С. Ю.</i>	– " –	11	54	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 87-94. (Серія "Профільне навчання")
38.	Дивовижний світ оптичних явищ <i>Павленко А. І.</i>	Факультативний курс (курс за вибором)	8-9	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 95-99. (Серія "Профільне навчання")
39.	Оптичні системи й прилади <i>Павленко А. І.</i>	– " –	8-11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 100-102. (Серія "Профільне навчання")
40.	Експериментальне вивчення явищ у термодинаміці <i>Колєбошин В. Я.</i>	– " –	10-11	35	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 103-109. (Серія "Профільне навчання")
41.	Експериментальне	– " –	10-11	35	Збірник програм курсів за вибором і фа-

	вивчення електромагнітних явищ <i>Колєбошин В.Я.</i>				культативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 110-116. (Серія "Профільне навчання")
42.	Елементи квантової теорії будови атомів <i>Гладушова Н. О., Куландіна О. М.</i>	– " –	11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 117-119. (Серія "Профільне навчання")
43.	Методи розв'язування фізичних задач <i>Гельфгат І. М., Ненашев І. Ю.</i>	– " –	8-11	цикл програм	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 120-134. (Серія "Профільне навчання")
44.	Методи розв'язування задач з механіки, теплових явищ та оптики <i>Гельфгат І. М., Ненашев І. Ю.</i>	Факультативний курс (курс за вибором)	8-11	35	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 121–123. (Серія "Профільне навчання")
45.	Методи розв'язування задач з електрики та магнетизму <i>Гельфгат І. М., Ненашев І. Ю.</i>	– " –	9	35(70)	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 123-125. (Серія "Профільне навчання")
46.	Методи розв'язування задач з кінематики, динаміки та законів збереження <i>Гельфгат І. М., Ненашев І. Ю.</i>	– " –	10-11	35 (70)	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 126-128. (Серія "Профільне навчання")
47.	Методи розв'язування задач з термодинаміки та електродинаміки (І частина) <i>Гельфгат І. М., Ненашев І. Ю.</i>	– " –	11-11	35(70)	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 129-131. (Серія "Профільне навчання")
48.	Методи розв'язування задач з термодинаміки та електродинаміки (ІІ частина) <i>Гельфгат І. М., Ненашев І. Ю.</i>	Факультативний курс (курс за вибором)	11	35(70)	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 131-134. (Серія "Профільне навчання")
49.	Методика розв'язування нестандартних задач з фізики	– " –	10-11	70	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 135-142. (Серія "Профільне

	<i>Левшенюк В. Я., Левшеюк Я.Ф., Трофімчук А. Б.</i>				навчання")
50.	Курс теоретичної підготовки до всеукраїнських учнівських олімпіад і турнірів з фізики <i>Кремінський В.Г.</i>	– " –	10-11	70	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 143-153. (Серія "Профільне навчання")
51.	Сучасні процеси виробництва <i>Буряк Ю. В.</i>	– " –	10-11	35	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 154-158. (Серія "Профільне навчання")
52.	Досягнення та перспективи сучасної фізичної науки та техніки <i>Голодаєва Л. П., Буряк Ю. В.</i>	– " –	11	35	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 159-163. (Серія "Профільне навчання")
53.	Морехідна астрономія <i>Черков Б. В., Бубнова Н. О., Литвиненко Л. М., Себова Л. Г.</i>	Факультативний курс (курс за вибором)	10-11	цикл програм	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 164-169. (Серія "Профільне навчання")
54.	Основи практичної астрономії <i>Черков Б. В., Бубнова Н. О., Литвиненко Л. М., Себова Л. Г.</i>	– " –	10-11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 164-166. (Серія "Профільне навчання")
55.	Корабельні астрономічні вимірювання <i>Черков Б. В., Бубнова Н. О., Литвиненко Л. М., Себова Л. Г.</i>	– " –	10-11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 167–169. (Серія "Профільне навчання")
56.	Природа і фізика <i>Каміна Р. Л.</i>	– " –	11	17(35)	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 169-177. (Серія "Профільне навчання")
57.	Шляхи становлення сучасної фізичної картини світу <i>Гладушина Н.О., Куландіна О.М.</i>	Факультативний курс (курс за вибором)	11	17	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 178-180. (Серія "Профільне навчання")

58.	Сучасна фізика та проблеми природознавства як основа філософії <i>Білоус С. Ю.</i>	– " –	11	35	Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. 6-11 класи. – Х.: Вид. група "Основи", 2011. – С. 181-192. (Серія "Профільне навчання")
-----	---	-------	----	----	---

Планування роботи районних (міських) методичних об'єднань вчителів фізики, астрономії

1. Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 затверджено новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно до типових навчальних планів, розроблених до нового Державного стандарту, фізика вивчатиметься у 7 – 9 класах (7 і 8 класи – 2 години на тиждень. 9 клас – 3 години на тиждень).

Згідно з постановою вивчення фізики за програмою, розробленою до нового державного стандарту розпочнеться у 2015/2016 навчальному році, в зв'язку з цим рекомендуємо методичним об'єднанням спільно з науковцями ЗІППО:

- запланувати заходи по ознайомленню вчителів з вимогами та змістом нових програм для 7-9 класів, які розміщені на сайті Міністерства освіти і науки України (mon.gov.ua)

- опрацювати вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів основної школи розроблені відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» та наказу МОНмолодьспорту від 13.04.2011 року № 329 «Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти», зареєстрованого у Міністерстві юстиції від 11.05. 2011 року № 566/19304, які набувають чинності при викладанні фізики в 2015/2016 навчальному році (наказ МОН України від 21.08.2013 №1222);

- взяти участь в обговоренні проекту Концепції профільного навчання, який розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (рубрика «Громадське обговорення»). Проект Концепції передбачає врахування освітніх потреб, нахилів та здібностей учнів і створення умов для навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення. Документом визначено мету, завдання, принципи та форми організації профільного навчання;

- обговорити результати проведення Всеукраїнського педагогічного інтерактивного марафону «Суспільний діалог: актуальні питання освіти», який відбувся 05–20 червня 2014 р.

2. У рамках розбудови єдиного інформаційного освітнього простору регіону запланувати:

- оновити матеріали методичного об'єднання вчителів фізики та астрономії району (міста);

- провести районний (міський) конкурс «Електронне портфоліо вчителя фізики та астрономії».

3. З метою підвищення якості природничо-математичної освіти розглянути на засіданнях МО наступні питання:

- про стан викладання фізики та астрономії району (міста) у 2013/2014 навчальному році;

- форми та методи роботи з обдарованими учнями (проаналізувати результативність участі школярів (міста, району) в олімпіадах з фізики, астрономії, конкурсах МАН, Всеукраїнському фізичному конкурсі «Левеня», Міжнародному інтерактивному природничому конкурсі «Колосок», Всеукраїнському конкурсі «МАН-Юніор» та «Геліантус – гра для дорослих»);

- з метою розповсюдження перспективного досвіду роботи провести творчий звіт вчителів, які атестуються в формі ділової гри: «Я роблю це так» (за критеріями конкурсу «Учитель року»).

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА

Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів у 2014/2015 навчальному році на вивчення предмета «Фізична культура» в інваріантній складовій передбачено:

- 1-4 класи – 3 години на тиждень;
- 5-6 класи – 3 години на тиждень;
- 7 класи – 2,5 години на тиждень (у загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання, з вивченням російської чи іншої мови національних меншин та в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання, з вивченням двох іноземних мов – 2 год.);
- 8- 9 класи – 3 години на тиждень;
- 10-11 класи – 2 години на тиждень;
- 10-11 класах спортивного та військово-спортивного профілів – 5 годин на тиждень;

У 2014–2015 навчальному році опанування змісту фізичної культури у 1-3 класах буде здійснюватися за програмою «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи» (авт. Круцевич Т.Ю. та ін., 2011).

Навчальний матеріал програми розподілений не за видами спорту, а за «школами», до яких увійшли вправи, об'єднані за способами рухової діяльності.

Враховуючи психологічні особливості молодших школярів, програма дозволяє планувати комплексні уроки, які дають можливість включати в урок різнопланові фізичні вправи, що підвищують зацікавленість та емоційний стан учнів.

Учні 4 класів навчатимуться за програмою «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи» (авт. М.Д. Зубалій, В.В. Деревянко, О.М. Лакіза, В.Ф. Шегімага, в-во «Ранок», 2006 р.), «Фізична культура для спеціальної медичної групи. 1-4 класи» (авт. В.І. Майєр, в-во «Ранок», 2006).

Оцінювання учнів початкової школи здійснюється вербально.

5-6 класи – «Фізична культура. 5–9 кл.» (авт. Т. Ю. Круцевич, В. В. Деревянко, С. М. Дятленко, 2012), «Фізична культура для спеціальної медичної групи. 5-9 класи» (авт. В.І. Майєр, В.В. Деревянко);

7-11 класи – « Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-11 класи». (авт. Круцевич Т.Ю. та ін.).

10-11 класи спортивного профілю – «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. Спортивний профіль. 10-11 класи» (авт. В.М. Єрмолова та ін., в-во «Поліграфкнига», 2010).

Програми для факультативів, гуртків, секцій:

1. Програма факультативу (гуртка, секції) з фізичної культури «Спортивна боротьба» для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Мельничук Ю.В., Леончук В.В.);

2. Програма спецкурсу «Медико-біологічні основи фізичного виховання та спорту» (авт. Аргунова Л.Л.);

3. Програма факультативу з фізичної культури «Пішоходний туризм» для загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Руденко О.В., Шиворов О.Ю.);

4. Програма курсу за вибором «Атлетична гімнастика» для учнів 10-11 класів (авт. Щур В.М., Щур Л.І.);

5. Програма факультативу (гуртка, секції) фізкультурно-оздоровчої спрямованості для 5-9 класів (авт. Філенко С.А.);

6. Комплексна фізкультурно-оздоровча програма «Сходинок здоров'я», система організації роботи з дітьми з послабленим станом здоров'я (авт. Клявда В.В, Ступенко Л.З., Гаспарян О.Л., Козодуб Н.В.);

7. Програма факультативу (гуртка, секції) «Баскетбол» для загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Левко І.В.);

8. Програма факультативу «Оздоровчо-пізнавальний туризм в початковій школі» для 4 класів загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Величенко Г.В.);

9. Програма факультативу (гуртка, секції) «Настільний теніс» для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Калінкін Ю.О.);

10. Програма факультативу (гуртка, секції) «Волейбол» для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Кудрявець Д.С., Афіцька І.А., Маслова І.Ю., Швець Д.Г., Пасічник Н.О.);

11. Програма «Шахи» для закладів позашкільної освіти, загальноосвітніх навчальних закладів, палаців культури та творчості» (авт. Вінниченко О.В., Коваль О.М., Тимошенко Л.В., Захарчук І.Р.).

Вивчення предмета у 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється окремо для дівчат і юнаків. Поділ класів на групи здійснюється згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128 (додаток 2). При наявності можливостей уроки фізичної культури в 5-9 класах також варто проводити для хлопців та дівчат окремо.

Під час обов'язкових медичних профілактичних оглядів лікарі оглядають учнів та проводять обстеження, роблять висновок про стан їх здоров'я, визначають групу для занять фізичною культурою, дають рекомендації щодо додаткових обстежень, лікування (за наявності показань), профілактичних щеплень, режиму, харчування та здійснення інших заходів.

Узагальнена інформація про результати обов'язкових медичних профілактичних оглядів та загальний стан здоров'я учнів навчальних закладів щороку доводиться до відома педагогічного персоналу.

Інструкцією про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженої спільним наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України від 20.07.2009 № 518/674, передбачено, що медичний працівник навчального закладу на підставі довідки про стан здоров'я, в якій визначається група для занять на уроках фізичної культури, здійснює розподіл всіх учнів на групи для занять фізичною культурою. Груп є три: основна, підготовча та спеціальна.

При складанні розкладу навчальних занять не рекомендується здвоювати уроки фізичної культури. Більшість уроків доцільно проводити на відкритому повітрі за умови, що температура повітря не нижче -8°C .

Для оцінювання розвитку фізичних якостей використовуються орієнтовні навчальні нормативи передбачені навчальною програмою та нормативи запропоновані програмами кожного варіативного модуля по роках вивчення. Порядок складання нормативів визначає вчитель відповідно до календарно-тематичного планування.

Оцінювання навчальних досягнень учнів на уроках фізичної культури може здійснюватися за такими видами діяльності:

1. Засвоєння техніки виконання фізичної вправи.
2. Виконання навчального нормативу (з урахуванням динаміки особистого результату).
3. Виконання навчальних завдань під час проведення уроку.
4. Засвоєння теоретико-методичних знань.

При цьому оцінка за виконання нормативу не є домінуючою під час здійснення тематичного, семестрового чи річного оцінювання.

Оцінюючи навчальні нормативи з фізичної підготовленості, вчитель має дотримуватись таких вимог:

1. Навчальні нормативи складають учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.
2. Кожній заліковій вправі має передувати спеціальна фізична підготовка (не менше як на двох заняттях).
3. Перед складанням нормативу вчитель проводить розминку, а після – відновлювальні вправи.
4. Учні мають можливість перескласти норматив на визначеному вчителем занятті.

5. Учитель зобов'язаний забезпечити безумовне дотримання правил

і виконання вимог щодо безпеки під час здачі нормативів.

При оцінюванні навчальних досягнень з фізичної культури також враховуються: особисті досягнення школярів протягом навчального року; ступінь активності учнів на уроках; залучення учнів до занять фізичною культурою в позаурочний час; участь у спортивних змаганнях усіх рівнів. На основі зазначених показників учителі можуть застосовувати різноманітні системи нарахування «бонусних» балів.

У період з 01.09 до 01.10 кожного навчального року з метою адаптації учнів до навантажень на уроках фізичної культури прийом навчальних нормативів не здійснюють а заняття мають рекреаційно-оздоровчий характер з помірними навантаженнями.

Невиконання нормативів з причин, незалежних від учня: непропорційний фізичний розвиток, пропуски занять з поважних причин, тимчасове перебування в підготовчій групі не є підставою для зниження підсумкової оцінки успішності.

ХІМІЯ

Згідно з рекомендаціями Міністерства освіти і науки України щодо навчальних планів та структури 2014/2015 навчального року (лист МОН від 11.06.2014 № 1/9-303) навчальні заняття в 2014/15 н. р. організовуються за семестровою системою: I семестр – із 1 вересня по 26 (27 для шкіл, які працюють за шестиденним робочим тижнем) грудня, II семестр – із 12 січня по 29 (30) травня. Закінчується навчальний рік проведенням державної підсумкової атестації випускників основної (1–8 червня) і старшої (22–28 травня) школи. Рішення про доцільність проведення навчальної практики та навчальних екскурсій загальноосвітні навчальні заклади приймають самостійно. За рішенням закладу їх можна провести в інші терміни, або впродовж навчального року. Протягом навчального року для учнів проводяться канікули: орієнтовно – осінні з 27 жовтня по 2 листопада, зимові – із 29 грудня по 11 січня, весняні – з 23 по 29 березня, та літні – з 29 (30) травня по 31 серпня.

З урахуванням місцевих особливостей і кліматичних умов за погодженням із відповідними місцевими органами управління освітою можуть змінюватися структура навчального року та графік учнівських канікул.

Організація навчально-виховного процесу

Робочі навчальні плани на 2014/15 н. р. складаються:

- **для загальноосвітніх шкіл і спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, класів із поглибленим вивченням окремих предметів:**

- 7–9-ті класи – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66;

- 8–9-ті класи загальноосвітніх навчальних закладів із поглибленим вивченням окремих предметів – за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом МОНмолодьспорту України від 23.05.2012 р. № 616;

- 10–11-ті класи – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834 зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657;

- **для спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов:**

– 7–9-ті класи – за Типовим навчальним планом спеціалізованих шкіл цього типу, затвердженими наказом МОН України від 13.03.2006 № 182;

– 10–11-ті класи – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834 зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 19);

• **для спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу:**

– 7–9-ті класи – за Типовими навчальними планами спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов і предметів художньо-естетичного циклу, затвердженими наказом МОН України від 13.05.2005 № 291;

– 10–11-ті класи – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834 зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додатки 21 та 22);

• **для білінгвальних класів:**

– 7–9-ті класи за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом МОН від 07.07.2009 № 626;

– 10–11-ті класи – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834 зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додаток 20);

Нижче наведено розподіл кількості годин (тижневе навантаження) на вивчення хімії в основній (таблиця 1) та старшій (таблиця 2) школах.

– **для вечірніх (змінних) загальноосвітніх шкіл:**

7–9-ті класи – за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 р. № 66 (додатки 20, 21);

10–11 (12)-ті класи – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 р. № 834 зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657 (додатки 24, 25).

Таблиця 1

7-й клас	8-й клас	8-й клас (школи з поглибленим вивченням хімії)	9-й клас	9-й клас (спеціалізовані школи з поглибленим вивченням іноземних мов)	9-й клас (школи з поглибленим вивченням хімії)
1	2	4	2	1,5*	4

Таблиця 2

10-й клас			11-й клас		
стандартний рівень	академічний рівень	профільний рівень	рівень стандарту	академічний рівень	профільний рівень
1	1	4	1	2	6

*Орієнтовний розподіл годин між темами й особливості вивчення хімії в 9-х класах спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов надано в методичних рекомендаціях щодо вивчення хімії в 2009/10 н. р. (лист МОН від 22.05.2009 № 1/9-353).

За потребою, спеціалізовані навчальні заклади (класи) з поглибленим вивченням окремих предметів, гімназії, ліцеї, колегіуми, можуть перерозподіляти у 7–11-х класах кількість годин між навчальними предметами в межах 15 %. При цьому вилучення з навчального процесу предметів інваріантної складової не допускається. Години на їх вивчення можуть перерозподілятися (у бік зменшення) не більше ніж удвічі, порівняно з показниками Типових навчальних планів.

Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 11.06.2014 № 1/9-303 навчальні заклади, за потреби, можуть збільшувати кількість годин на вивчення хімії за рахунок годин варіативної складової, яка передбачає:

- збільшення годин на вивчення предмета (інваріантної складової);
- запровадження курсів за вибором, факультативів;
- індивідуальні та групові заняття.

Відповідно до листа МОН України № 1/9-454 від 09.06.2011 у 10–11-х класах технологічного (легка промисловість, харчові технології тощо) математичного та, особливо, фізико-математичного профілів за наявності годин варіативної частини рекомендується вивчати хімію на академічному рівні. При цьому на вивчення хімії в 10-му класі доцільно виділити 2 години на тиждень, збільшуючи кількість годин на вивчення окремих тем програми академічного рівня, а саме:

- «Повторення основних питань курсу хімії основної школи» – 6 годин;
- «Неметалічні елементи та їхні сполуки» – 35 годин;
- «Металічні елементи та їхні сполуки» – 24 години; (усього 70 годин, із них 5 годин – резервних).

У разі збільшення кількості годин на вивчення предмета «Хімія» за рахунок варіативної складової, учитель самостійно розподіляє години на

вивчення тих чи інших тем передбачених навчальною програмою. Розподіл годин фіксується в календарному плані, що погоджується **керівником навчального закладу чи його заступником**. Учитель записує проведені уроки на сторінках класного журналу, відведених для предмета «Хімія». Години варіативної складової можуть бути використані для запровадження курсів за вибором та факультативних курсів. Такі курси можуть бути розраховані на 9, 18 (17), 35 чи 70 академічних годин.

У випадку, коли години варіативної складової відводяться на курси за вибором, за рішенням навчального закладу облік занять із курсів може здійснюватися на сторінках класного журналу або в окремому журналі. Рішення щодо оцінювання навчальних досягнень учнів також приймається навчальним закладом.

Факультативи, групові та індивідуальні заняття проводяться для окремих учнів, чи груп учнів. У класному журналі, або в окремому журналі (у випадку відсутності вільних сторінок у класному журналі) зазначається склад групи, яка відвідує факультативні заняття з предмета, та ведеться облік відвідування. Оцінювання навчальних досягнень учнів може здійснюватися за рішенням педагогічної ради.

Навчання хімії потребує раціонального застосування різних методів і організаційних форм навчання – традиційних (проблемне навчання, групова робота, дидактичні ігри тощо) і нових, зокрема інтерактивних методів, інформаційних технологій і комп'ютеризації процесу навчання.

З цією метою пропонуємо для використання вітчизняний сайт Хімпром (*режим доступу: <http://himprom.ua>*). Хімпром – перший український хімічний портал, на якому вчителі та учні можуть одержати інформацію про вплив хімії на всі сфери діяльності людини: від сільського господарства – до вуглецевих нанотрубок, від складу продуктів харчування – до найсучасніших досягнень науки в створенні нових лікарських препаратів для боротьби з онкозахворюваннями тощо. Основні розділи, на яких розміщується інформація на сайті, це «Життя», «Наука», «Історія», «Особистості», «Компанії». Матеріали розділів дають змогу ілюструвати ужитковість хімічних знань.

Навчально-методичне забезпечення

У 2014/15 н. р. навчання хімії здійснюватиметься за такими програмами:

- **7–9-ті класи** – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. 7–11-ті класи. – К.: Ірпінь: Перун, 2005;
- **8–9-ті класи з поглибленим вивченням хімії** – Програма для 8–9-х класів із поглибленим вивченням хімії (Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів із поглибленим вивченням

предметів природничо-математичного та технологічного циклу. – К.: Вікторія, 2009).

- **10–11-ті класи** – Хімія. Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень та поглиблене вивчення. 10–11-ті класи. – Тернопіль: Мандрівець, 2011.

Розподіл годин у програмах орієнтовний. Учитель може аргументовано вносити зміни до розподілу годин, відведених програмою на вивчення окремих тем, змінювати послідовність вивчення питань у межах окремої теми. Розподіл навчальних годин у межах тем здійснюється безпосередньо вчителем.

Варіативна складова вивчення хімії реалізується тільки через програми факультативів та курсів за вибором з хімії, що мають відповідний гриф МОН.

Перелік програм факультативів та курсів за вибором з хімії, рекомендованих Міністерством для використання у загальноосвітніх навчальних закладах:

Навчальні програми курсів за вибором та факультативів. Хімія. – Тернопіль: Мандрівець, 2010;

Хімія. Допрофільна підготовка та профільне навчання: курси за вибором (укл. Дубковецька Г.М.). – Тернопіль: Мандрівець, 2010;

Факультативні курси для учнів спеціалізованих 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів хімічного та біологічного профілів (частина 2) (авт. Речицький О.Н., Юзбашева Г.С.). – Херсон: Айлант, 2011;

навчальна програма факультативного курсу «Абетка самоосвіти школяра з хімії. 7 клас» (авт. Коростіль Л.А.);

навчальна програма факультативу «Вода та сучасні методи її очищення» (8, 9 клас) (авт. Забава Л.К., Габріелян А.А.);

навчальна програма курсу за вибором «Основи експериментальної хімії» (авт. Прибора Н.А.);

навчальна програма курсу за вибором «Хімія для детективів» (авт. Шапошнікова І.М., Прибора Н.А.);

навчальна програма курсу за вибором «Хімія в криміналістиці» (авт. Шапошнікова І.М.);

навчальна програма факультативного курсу «Хімія і здоров'я. 9 клас» (авт. Карагаєва М.В.);

навчальна програма факультативного курсу «Хімія. Основи якісного та кількісного аналізу» (укл. Гриценко В.В.);

програма курсу за вибором «Хімія у військовій справі» (10-11 клас) (авт. Шевченко А.М.);

навчальна програма факультативного курсу «Основи хімічної екології» для учнів 10, 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Деленко О.Л., Деленко С.П.);

навчальна програма факультативного курсу «Розвиток інтелектуальних здібностей шляхом розв'язування творчих, логічних хімічних задач» для учнів 9, 10, 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Вараниця В.О., Деленко О.Л. та ін.);

навчальна програма факультативного курсу «Вибрані питання шкільного курсу хімії» для учнів 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Пальцева І.В.).

Зміст програм курсів за вибором і факультативів, як і кількість годин та клас, в якому пропонується їх вивчення, є орієнтовним. Учитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи кількість годин виділених на вивчення курсу за вибором (факультативу), інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи. Окремі розділи, запропоновані у збірниках програм, можуть вивчатися як самостійні курси за вибором. Навчальні програми курсів за вибором можна використовувати для проведення факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором. Проте, якщо вчитель вносить будь-які зміни до програми, то про це має бути зазначено в пояснювальній записці до розробленої програми.

Повний перелік рекомендованої навчальної та методичної літератури міститься на офіційних веб-сайтах МОН України та інституту інноваційних технологій і змісту освіти (<http://mon.gov.ua> та <http://iitzo.gov.ua/>).

Список навчальних програм, підручників і посібників для загальноосвітніх навчальних закладів, яким надано гриф Міністерства освіти і науки України або схвалення для використання у загальноосвітніх навчальних закладах розміщений на сайті Інституту інноваційних технологій і змісту освіти в розділі «Підручники/Грифи/загальна середня освіта» (режим доступу: <http://iitzo.gov.ua/informatsiya-pro-pereliky-navchalnyh-prohram-pidruchnykiv-ta-navchalno-metodychnyh-posibnykiv-dlya-doshkilnyh-ta-zahalnoosvitnih-navchalnyh-zakladiv-yaki-mayut-hryf-ministerstva-osvity-i-nauky-ukraj/>).

Оцінювання навчальної діяльності учнів

Обов'язковою умовою організації навчальної діяльності учнів є система оцінювання під час якого визначається рівень засвоєння навчального матеріалу.

Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється відповідно до Критеріїв оцінювання (наказ Міністерства № 329 від 13.04.2011, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 11 травня 2011 року за № 566/19304), які визначають загальні підходи до визначення рівня навчальних досягнень учнів, та орієнтовних вимог до оцінювання з хімії, затверджених наказом Міністерства від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти».

Основними видами оцінювання навчальних досягнень учнів із хімії є поточне й підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання та державна підсумкова атестація.

Тематичне оцінювання здійснюється на підставі результатів опанування учнями матеріалу теми відповідно до вимог навчальних програм. Тематичне оцінювання здійснюється на підставі поточних оцінок. Ефективне та об'єктивне оцінювання здійснюється за умови наявності не менше трьох поточних оцінок в учня з теми. Пропонуємо орієнтовну мінімальну кількість тематичних оцінок відповідно до кількості навчальних годин за рік.

- 35 годин (1 год на тиждень) – 4 тематичні;
- 70 годин (2 год на тиждень) – 5-6 тематичних;
- 140 годин (4 год на тиждень) – 8 тематичних;
- 175 годин (5 год на тиждень) – 10 тематичних.

Необхідність збільшення кількості тематичних оцінок визначається вчителем.

Традиційною формою контролю навчальних досягнень учнів є самостійні роботи. Слід зазначити, що вони можуть бути замінені іншими видами перевірочних робіт, різноманітних за формою організації діяльності учнів: письмові (розраховані на різну кількість часу), усні (семінари, огляди знань, змагання тощо), з використанням мультимедійних засобів. Оцінювання навчальних досягнень учнів з хімії 1 раз в семестр проводиться у формі письмової контрольної роботи. Контрольні роботи оформляються в зошиті для контрольних робіт або на окремому аркуші та зберігаються в кабінеті хімії упродовж року. Відпрацювання пропущених учнем лабораторних, практичних, контрольних робіт вважаємо недоцільним. Оцінка за ведення зошитів із хімії не виставляється.

Тематична оцінка коригуванню не підлягає.

Загальні вимоги до оформлення класного журналу

Класний журнал – це обов'язковий документ загальноосвітнього навчального закладу, в якому фіксуються результати навчальних досягнень учнів, відвідування ними занять, стан виконання навчальних

програм тощо. Ведення журналу здійснюється класним керівником і вчителями. Вони несуть особисту відповідальність за своєчасність, стан та достовірність записів. Записи в журналі ведуться державною мовою, чорнилами (пастою) одного (чорного або синього) кольору, чітко й охайно. На сторінках журналу не допускаються будь-які виправлення. У разі помилкового або неправильного запису поряд робиться правильний, який засвідчується підписом керівника навчального закладу та скріплюється печаткою.

У разі проведення здвоєних уроків, зокрема семінарських занять, дата й тема кожного уроку (семінару) записуються окремо.

Оформлення сторінок журналу

Дата проведення занять записується дробом, чисельник якого є датою, а знаменник – місяцем поточного року. Наприклад, 04/09 означає, що заняття проведено четвертого вересня.

Відсутність учня (учениці) на уроці позначається літерою «н».

На правій сторінці класного журналу робляться записи порядкового номеру уроку, дати його проведення у форматі «04/09», теми та змісту уроку, назви, або номери лабораторних дослідів, домашнє завдання з обов'язковим вказуванням джерела його розміщення.

Записи щодо інструктажів із безпеки життєдіяльності при проведенні практичних робіт і лабораторних дослідів мають відповідати вимогам відповідно до листа МОН України від 16.06 2014 р. № 1/9-319.

Поточна оцінка виставляється до класного журналу в колонку з надписом, що засвідчує дату проведення заняття, коли здійснювалося оцінювання учня (учениці).

Тематична оцінка виставляється до класного журналу в колонку з надписом Тематична без дати. При виставленні тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню під час вивчення теми.

Якщо учень (учениця) був(ла) відсутній(я) на уроках протягом усього часу вивчення теми, не виконав(ла) вимоги навчальної програми, у колонку з надписом Тематична виставляється н/а (не атестований(а)). Тематична оцінка не підлягає коригуванню.

Семестрова оцінка виставляється без дати до класного журналу в колонку з надписом «I семестр» або «II семестр». Семестрове оцінювання здійснюється на підставі тематичних оцінок. При цьому мають враховуватися динаміка особистих навчальних досягнень учня (учениці) з предмета протягом семестру, важливість теми, тривалість її вивчення, складність змісту тощо.

Якщо учень (учениця) був(ла) відсутній(я) на уроках упродовж семестру, у відповідну клітинку замість оцінки за I семестр чи II

семестр виставляється н/а (не атестований(а)). Семестрова оцінка може підлягати коригуванню.

Скорегована семестрова оцінка виставляється без дати в колонку з надписом «Скоригована» поруч із колонкою I семестр або II семестр. Колонки для виставлення скоригованих оцінок відводяться навіть за відсутності учнів, які виявили бажання їх коригувати.

Річна оцінка виставляється до журналу в колонку з надписом «Річна» без зазначення дати. Воно здійснюється на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок. У випадку неатестації учня (учениці) за підсумками двох семестрів у колонку Річна робиться запис н/а (не атестований(а)). Річна оцінка коригуванню не підлягає.

Державна підсумкова оцінка виставляється у колону з надписом ДПА без зазначення дати. Учням, які не пройшли державну підсумкову атестацію, у колонку з надписом ДПА робиться запис н/а (не атестований(а)). Випускникам, які звільнені від проходження ДПА, робиться запис зв. (звільнений(а)). Учням, яким оцінка з ДПА переглядалася апеляційною комісією, за її результатами виставляється оцінка в колонку з надписом «Апеляційна» без дати.

Організація роботи з обдарованими учнями

Невід'ємною роботою кожного учителя є організація і проведення занять із обдарованими учнями, які бажають на більш глибокому рівні вивчати хімію та брати участь у різноманітних інтелектуальних змаганнях.

Підготовка учнів до II–IV етапів Всеукраїнської учнівської олімпіади з базових і спеціальних дисциплін проводиться відповідно до Рекомендацій із підготовки до III (Лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти 09.12.2011 № 1.4/18-3947) та IV (Лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти від 04.12.2009 № 1.4/18-4835 «Про проведення III етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з хімії») етапів Всеукраїнської олімпіади з хімії Звертаємо увагу, що відповідно до нових державних стандартів і логіки побудови програми з хімії учнів до змагань треба готувати, виходячи з наступної логічної послідовності знань: будова визначає властивості, а властивості – застосування.

Інтелектуальні змагання школярів проводяться згідно з Положенням про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турнірів, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і конкурсів фахової майстерності, затвердженого Наказом Міністерства освіти й науки України № 1099 від 22.09.2011, зареєстрованого в Мінюсті України від 17.11.2011 за № 1318/20056 (зі змінами, внесеними

згідно з Наказами Міністерства освіти і науки, молоді та спорту: № 29 від 16.01.2012, № 360 від 26.03.2012).

Звертаємо увагу, що в I і II етапах Всеукраїнських учнівських олімпіад з хімії беруть участь учні 7–11-х класів, у III і IV – 8–11-х класів.

Щороку проводиться Всеукраїнський турнір юних хіміків. Завдання на 2014/15 н. р. розміщені на сайті турніру (*режим доступу: <http://chemturnir.org.ua/html/news>*).

Інформацію про вимоги та критерії оцінювання конкурсних робіт МАН розміщені на відповідному сайті

(*режим доступу: http://man.gov.ua/ua/activities/competition_protection/year-2014/journal*).

Також учні можуть самостійно, або під керівництвом учителя, брати участь у різноманітних Інтернет-змаганнях і проектах.

Особливості проведення занять у кабінеті хімії

Нагадуємо, що вимоги до обладнання кабінету хімії та проведення в ньому урочної та позаурочної навчальної діяльності регламентуються пакетом нормативних документів.

1. Положення «Про навчальні кабінети з природничо-математичних предметів загальноосвітніх навчальних закладів»; затверджено наказом МОНмолодьспорту України від 14.12.2012 № 1423, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 3 січня 2013 року за № 44/22576.

2. Правила безпеки під час проведення навчально-виховного процесу в кабінетах (лабораторіях) фізики та хімії загальноосвітніх навчальних закладів, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 серпня 2012 року за № 332/21644.

3. Інструктивно-методичні матеріали. «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОНмолодьспорту України від 01.02, 2012 №1/9-72).

4. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року № 770).

5. Зміни в оформленні документації з безпеки життєдіяльності в кабінеті хімії (Лист МОН України від 17.07.2013 № 1/9-498).

6. Організація навчання і перевірки знань, проведення інструктажів з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності в загальноосвітніх навчальних закладах (Лист МОН України від 16.06 2014 р. № 1/9-319).

Усі ці документи вчителі можуть знайти на офіційному Веб-сайті Міністерства освіти і науки України (*режим доступу: www.mon.gov.ua*).

Відповідно до Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці в кабінеті хімії завідувачі кабінету (лабораторії) або вчителі (викладачі) обов'язково проводять з учнями систему інструктажів із питань безпеки життєдіяльності.

Схема 1

**Види інструктажів із питань безпеки життєдіяльності,
що заносяться в журнал реєстрації інструктажів
із безпеки життєдіяльності**

Первинний інструктаж (проводиться один раз на рік)

Мета: формування відповідального ставлення учнів до питань особистої безпеки та безпеки тих, хто оточує, свідоме розуміння необхідності захисту та збереження свого власного здоров'я, дотримання правил безпечної поведінки в умовах виникнення екстремальних ситуацій.

Цільовий інструктаж (проводиться під час позанавчальних заходів у кабінеті)

Мета: убезпечити учнів від нещасних випадків під час участі в різноманітних конкурсах, олімпіадах, турнірах із хімії, екскурсіях, подорожах або заходах навчального призначення (прибирання приміщення, дослідна робота).

Позаплановий інструктаж (проводиться в разі порушення вимог, норм і правил поведінки учнів)

Мета: повторення основних правил, порушення яких призвело до виникнення ситуацій, у яких було отримано травми, аварії, пожежі тощо, при зміні умов виконання навчальних завдань (лабораторних, практичних робіт тощо), у разі нещасних випадків за межами навчального закладу (екскурсії, подорожі тощо).

Звертаємо вашу увагу на те, що на початку навчального року на першому занятті в кожному кабінеті, лабораторії проводиться *первинний інструктаж* із безпеки життєдіяльності (один раз на рік – 7-мі, 8-мі, 9-ті, 10-ті, 11-ті класи). Відмітка про його виконання заноситься в журнал реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності, який зберігається в кожному кабінеті (лабораторії). Сторінки журналу мають бути пронумеровані, журнал прошнурований і скріплений печаткою закладу. Нагадуємо, що прізвище, ім'я, по батькові та підпис учителя (викладача) має стояти навпроти кожного учня. Учні розписуються в журналі інструктажу, починаючи з 9-го класу (14 років).

Перед початком вивчення навчальної теми, виконання завдань якої буде пов'язано з використанням різних матеріалів, інструментів, приладів, на початку уроку, заняття з лабораторною чи практичною

роботою також проводиться *первинний інструктаж* із безпеки життєдіяльності. Про проведення такого первинного інструктажу в журналі обліку навчальних занять на сторінці предмета в розділі змісту уроку, заняття робиться відповідний запис: «Інструктаж з БЖД». Учні, які інструктуються, не розписуються про такий інструктаж.

Навчальною програмою з хімії передбачено виконання хімічного експерименту, а саме: демонстраційних, лабораторних дослідів і практичних робіт. Для цього слід мати в кабінеті відповідне хімічне обладнання та реактиви. Їхній перелік затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 03.02.2005 № 79 «Про затвердження базового переліку засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для кабінетів хімії загальноосвітніх навчальних закладів».

Шкільна програма з хімії передбачає застосування речовин, які відносяться до прекурсорів, а саме: калій перманганат, сульфатна кислота, хлоридна кислота, ацетон, толуен (у 11-х класах з поглибленим вивченням хімії). Відповідно до Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів і прекурсорів» і Постанови Кабінету Міністрів України від 5 січня 2011 р. № 4 «Про внесення змін до Постанов Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770 і від 10 жовтня 2007 р. № 1203» ці речовини підлягають заходам контролю стосовно їхнього зберігання та обліку. З огляду на зазначене, рекомендуємо не зберігати в навчальному закладі калій перманганат, ацетон і толуен, а сульфатну та хлоридну кислоти зберігати у вигляді їхніх водних розчинів із масовими частками менше 45 % і 15 % відповідно.

Звертаємо увагу на те, що у зв'язку з набуттям чинності нових документів із безпечного проведення занять у кабінеті хімії, варто оновити всі Інструкції з безпеки життєдіяльності. Згідно з Положенням про кабінети природничо-математичних дисциплін учитель може розробити комплект інструкцій з безпеки життєдіяльності до лабораторних і практичних робіт для 7–11-х класів.

Впровадження нового державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти

Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 затверджено новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно до типових навчальних планів, розроблених до нового Державного стандарту, хімія в основній школі вивчатиметься у 7–9-х класах (7-й клас – 1,5 години на тиждень, 8-й і 9-й класи – 2 години на тиждень). Вивчення хімії за програмою,

розробленою до нового державного стандарту розпочнеться в 2015/2016 н.р.

Враховуючи зазначене, рекомендуємо учителям хімії ознайомитись з такими нормативними документами:

– Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Постанова від 23 листопада 2011 року № 1392 (*режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-n>, <http://mon.gov.ua>*).– Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Хімія. 7–9 класи» (*режим доступу: <http://mon.gov.ua>*); Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Хімія. 7-9 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013. – 32 с.

– наказ МОНмолодьспорту України № 329 від 13.04.2011, «Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 11 травня 2011 року за № 566/19304;

– наказ МОН України від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти».

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

Сьогодні мистецтво у системі сучасної освіти розглядається як суттєвий компонент загальної освіти школяра. Його могутній пізнавальний і виховний потенціал пов'язаний з естетичною природою, завдяки якій осягаються потаємні найскладніші процеси духовного життя людини, її внутрішнього світу.

Сучасне навчання, і мистецьке зокрема, ґрунтується на засадах особистісно-зорієнтованого і компетентнісного підходів, визначених в основних нормативних документах освіти – державних стандартах, навчальних планах, програмах.

Дисципліни художньо-естетичного циклу, до яких належать, насамперед, музичне, образотворче мистецтво, мистецтво, художня культура та естетика, є предметами так званого культуротворчого циклу, їх об'єднує загальний принцип «культуро творення», проте кожен з них має власні специфічні риси та завдання.

Рекомендуємо у кожному районі області створювати з кожного предмета методичні об'єднання (музичне мистецтво, образотворче мистецтво та мистецтво, художня культура). Рекомендуємо керівниками методичних об'єднань назначати вчителів-методистів.

Початкова школа

2014/2015 навчальний рік – третій рік впровадження нових навчальних програм для початкової школи, створених відповідно до нового Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого Постановою КМУ №462 від 20.04.2011. Відповідно, вивчення мистецьких дисциплін у 1-3 класах здійснюватиметься **за новими навчальними програмами, затвердженими МОНмолодьспорту** (наказ від 12.09.2011 №1050):

- **«Музичне мистецтво»**, авт. Хлебнікова Л., Дорогань Л.О., Івахно І.М., Кондратова Л.Г., Корнілова О.В., Лобова О.В., Міщенко Н.І.;

- **«Образотворче мистецтво»** авт. Шмагало Р.Т., Марчук Ж.С., Вачкова І.Б., Чорний О.В., Гнатюк М.В.

- **«Мистецтво»** авт. Масол Л.М., Гайдамака О.В., Очеретяна Н.В., Дмитренко О.М.

Програми розміщені на веб-сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua), видруковані у видавництві «ВД «Освіта», 2012 р. та фаховому науково-методичному журналі «Мистецтво та освіта» (№1-4 за 2012 рік).

Учні 4 класів загальноосвітніх навчальних закладів у 2014/2015 навчальному році опануватимуть мистецтво за навчальними програмами 2006 р.в. (К.: «Початкова школа», 2006):

- «Мистецтво» (авт. Масол Л.М., Белкіна Е.В., Оніщенко О.І., Очеретяна Н.В., Рагозіна В.В.);
- Музика (авт. Ростовський О.Я., Хлебнікова Л.О., Марченко Р.О.);
- «Музика» (авт. Лобова О.В.);
- «Образотворче мистецтво» (авт. Любарська Л.М., Вовк Л.В.).

Відповідно до нових навчальних програм авторськими колективами, переможцями Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників для учнів 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів, поетапно створюються навчально-методичні комплекти (підручник, робочий зошит) відповідно для кожного класу і з кожного навчального предмета:

- «Мистецтво», авт. Масол Л.М., Гайдамака О.В., Очеретяна Н.В., вид-во «Генеза»;
- «Музичне мистецтво», авт. Аристова Л.С., Сергієнко В.В., вид-во ВД «Освіта»;
- «Музичне мистецтво», авт. Лобова О.В., вид-во «Школяр»;
- «Образотворче мистецтво», авт. Калініченко О.В., Сергієнко В.В., вид-во ВД «Освіта»;
- «Образотворче мистецтво», авт. Трач С.К., Резніченко М.І., вид-во «Навчальна книга – Богдан».

У 2014/2015 навчальному році робочі навчальні плани для **1-3 класів** загальноосвітніх навчальних закладів розробляються на основі Типових навчальних планів початкової школи з українською мовою навчання, початкової школи з навчанням російською, іншою мовою національної меншини, спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 10.06.2011 р. № 572.

Наголошуємо, що робота з підручником повинна бути одним з видів діяльності учнів на уроках мистецьких дисциплін. З метою пробудження й поглиблення в учнів початкової школи інтересу до художнього пізнання через різноманітні форми мистецької діяльності; розкриття внутрішнього потенціалу кожного учня, незалежно від рівня його мистецьких здібностей; виховання впевненості у власних можливостях пізнавати навколишній світ і мистецтво, створюючи власні інтерпретації творів; релаксації як забезпечення емоційного комфорту дитини з 2014/2015 навчального року з предметів художньо-естетичного циклу **вводиться мотиваційна шкала оцінювання учнів**, тобто оцінювання без балів.

Звертаємо увагу на те, що відповідно до Типових навчальних планів для початкової школи з вивченням російської чи іншої мови національної меншини, спеціалізованої школи з поглибленим вивченням

іноземних мов (додатки 2-5 до наказу МОНмолодьспорту від 10.06.2011 № 572) на вивчення предметів художньо-естетичного циклу передбачено 1 навчальна година. Проте, **для повної реалізації вимог державного стандарту початкової загальної освіти (освітня галузь «Мистецтво»)** **рекомендуємо** використовувати додатково 1 годину за рахунок варіативної складової навчального плану.

З метою підвищення якості викладання навчальних предметів художньо-естетичного циклу у початковій школі, під час комплектації педагогічних працівників рекомендується передбачити годинне навантаження з музики, образотворчого мистецтва та інтегрованого курсу «Мистецтво» насамперед учителів, які мають спеціальну освіту за дипломом (учитель музики, учитель образотворчого мистецтва).

З 2013/2014 навчального року почався поступовий перехід основної школи на новий зміст освіти, визначений Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти (затверджений постановою КМУ від 23 листопада 2011р. № 1392)

У 2014/2015 навчальному році на новий зміст навчання переходять учні 6 класів, які навчатимуться за новою навчальною програмою «Мистецтво» (авт. Л.Масол, О.Коваленко, Г.Соцька, Г.Кузьменко, Ж.Марчук, О.Константинова, Л.Паньків, І.Гринчук, Н.Новікова, Н.Овіннікова), що розміщена на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua), та видрукована у фаховому науково-методичному журналі «Мистецтво та освіта» (№ 1-2 за 2013 рік).

Звертаємо увагу, що відповідно до нових Типових навчальних планів, затверджених наказом МОНмолодьспорту від 03.04.2012 № 409, освітня галузь «Мистецтво» реалізується навчальними предметами «Образотворче мистецтво», «Музичне мистецтво» або інтегрованим курсом «Мистецтво», рішення про що приймає загальноосвітній навчальний заклад.

Для реалізації нової навчальної програми для учнів 6 класів створено і рекомендовано МОН такі підручники з мистецьких дисциплін:

«Мистецтво» авт. Масол Л., вид-во «Світоч»;

«Музичне мистецтво» авт. Аристова Л., Масол Л., вид-во «Сиція»;

«Музичне мистецтво» авт. Кондратова Л., вид-во «Навчальна книга – Богдан»;

Учні 7-8 класів у 2014-2015 навчальному році продовжуватимуть навчатися за такими підручниками:

• «Музичне мистецтво» для 7, 8 класів (авт. О.Волошина, О.Мільченко, А.Левченко);

• «Музичне мистецтво» для 7, 8 класів (авт. Г.Макаренко, Т.Неземнова).

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційних веб-сайтах МОНУ (www.mon.gov.ua) та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

Наголошуємо на тому, що навчальна діяльність учнів з предметів художньо-естетичного циклу у 1-8 класах може проводитись у різних формах окрім письмових (запис учнями будь-якої інформації зі слів учителя чи з дошки, контрольних, самостійних робіт, написання рефератів), які спричиняють додаткове недоцільне навантаження учнів. Примусове ведення учнями зошитів, виконання письмових домашніх завдань є недоцільним і несприятливим для організації творчої мистецької діяльності.

Звертаємо увагу на те, що письмові тематичні перевірки (контрольні, самостійні роботи) з музичного мистецтва, та інтегрованого курсу «Мистецтво» **не проводяться**.

Тематична атестація проводиться один раз або двічі на семестр та виставляється в журналі в окрему колонку без дати. Деякі теми програм з музики (музичного мистецтва) розраховані на вивчення впродовж семестру. У цих випадках з метою узагальнення вивченого доцільно здійснювати проміжне оцінювання навчальних досягнень учнів.

З художньої культури у 2014/2015 навчальному році учні 9 класу працюватимуть за одним з трьох підручників: авт. Л.Масол; авт. Л.Климова; авт. Н. Назаренко та ін. Зміст підручника «Художня культура» авт. Л.Масол, Н.Миропольська (вид. «Перун», 2005 р.; www.mon.gov.ua) є логічним узагальненням вивченого учнями на уроках мистецьких дисциплін у 1-8 класах та пропедевтикою подальшого вивчення художньої культури у старшій профільній школі. **Звертаємо увагу, що відповідно до рекомендацій Міністерства (лист МОН від 27.01.2009 №1/9-55), зважаючи на мистецьке наповнення змісту предмета, місцевим керівним органам освіти рекомендовано під час комплектації педагогічних працівників передбачити годинне навантаження з художньої культури насамперед учителів музичного чи образотворчого мистецтва.**

Учні 10-11 класів відповідно до обраного профілю навчання опановуватимуть художню культуру за програмами рівня стандарт, академічного та профільного рівня авт. Л.Масол, Н.Миропольська, що міститься в Збірнику програм з художньо-естетичного циклу для 5-11 класів (вид. «Перун», 2005 р.), Збірнику програм для профільного навчання (вид. «Оберіг», 2009 р.) та розміщена на офіційному веб-сайті МОН України (www.mon.gov.ua).

ШКІЛЬНИМ БІБЛІОТЕКАРЯМ

З 2014 року Міністерство освіти і науки України започатковує проведення Всеукраїнського місячника шкільних бібліотек, який проходитиме в рамках Міжнародного місячника шкільних бібліотек з 01 по 31 жовтня щорічно.

Місячник проводиться з метою розкриття потенційних можливостей шкільної бібліотеки, підняття її престижу, привернення уваги вчительської, батьківської та учнівської громадськості до проблем шкільної бібліотеки та популяризації читання в Україні.

Основним завданням місячника є висвітлення здобутків шкільних бібліотек та популяризація їх діяльності. Також це час для привернення уваги громадськості до проблем шкільних бібліотек, ініціювання пілотних проектів їх модернізації, залучення додаткових ресурсів для їх інноваційного розвитку.

Гасло місячника 2014 р. – «Шкільна бібліотека – стратегічний партнер освіти».

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України, закладам управління освіти в області рекомендується провести організаційні заходи з урахуванням методичних рекомендацій щодо проведення місячника, розроблених Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти спільно з Державною науковою педагогічною бібліотекою України ім. В.О.Сухо-млинського.

Рекомендовані заходи в рамках Всеукраїнського місячника шкільних бібліотек

З метою утвердження значимості ролі шкільних бібліотек в сучасному громадянському суспільстві та сприяння її інноваційному розвитку рекомендовано на обласному рівні організувати наступні заходи:

- тиждень популяризації дитячого читання «Час читати» за участю видавців, письменників, представників дитячих бібліотек, батьків;
- конкурси на краще гасло та логотип до Всеукраїнського місячника шкільних бібліотек у 2015 році;
- висвітлювати заходи, проведені шкільними бібліотеками в рамках Всеукраїнського місячника шкільних бібліотек, у місцевих засобах інформації та на офіційних сайтах обласних державних адміністрацій;
- нагородити кращих шкільних бібліотекарів грамотами, подяками.

У загальноосвітніх навчальних закладах області шкільними бібліотеками можуть бути організовані наступні заходи:

- проведення в рамках тижня «Час читати» заходів, спрямованих на популяризацію дитячого читання: екскурсії-ігри, дні дозвілля, зустрічі з письменниками, презентації нових видань, літературні аукціони, театралізовані вистави літературних творів, літературні вікторини, відео та Web-перегляди, Дні інформації, бібліотечні уроки тощо;

- підготовка тематичних виставок літератури: патріотичне виховання, правове виховання, здоровий спосіб життя; виховання на прикладі кращих традицій світової культури, естетичне виховання, організація дозвілля школярів, діяльність на допомогу навчальному процесу, популяризація художньої літератури тощо;

- проведення у шкільній бібліотеці Дня відкритих дверей для батьків, вчителів, громади;

- розміщення на сайті навчального закладу інформації про Всеукраїнський місячник шкільних бібліотек «Шкільна бібліотека – стратегічний партнер освіти».

Активна участь шкільних бібліотекарів у Всеукраїнському місячнику сприятиме визнанню шкільної бібліотеки стратегічним партнером національної освіти, центром інформаційної підтримки навчально-виховного процесу.

ЗМІСТ

Вступ	3
Біологія	6
Виховна робота	15
Географія	21
Екологія	28
Економіка	33
Захист Вітчизни	39
Інклюзивна освіта	43
Іноземні мови	51
Інформатика	58
Історія	67
Курси морально-духовного спрямування	73
Людина і світ	77
Математика	78
Основи правознавства	85
Основи філософії	87
Позашкільна освіта	88
Початкова школа	92
Психологічна служба	95
Світова література	108
Трудове навчання. Креслення	115
Українська література	121
Українська мова	125
Українська мова і література, мови національних меншин	131
Угорська мова та інтегрований курс «Література» (угорська та світова).....	137
Фізика. Астрономія	139
Фізична культура	153
Хімія	157
Художньо-естетичний цикл	170
Шкільним бібліотекарям	174

**Інструктивно-методичні рекомендації
щодо вивчення у загальноосвітніх навчальних
закладах предметів інваріантної складової
навчального плану у 2014/2015 навчальному році**

Підписано до друку 18.08.2014.

Формат видання 60x84/16.

Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний.

Наклад 300 прим.

Інформаційно-видавничий центр ЗІППО
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції:
серія ДК № 1528 від 16.10.2003 р.
88000 м. Ужгород, вул. Волошина, 35.